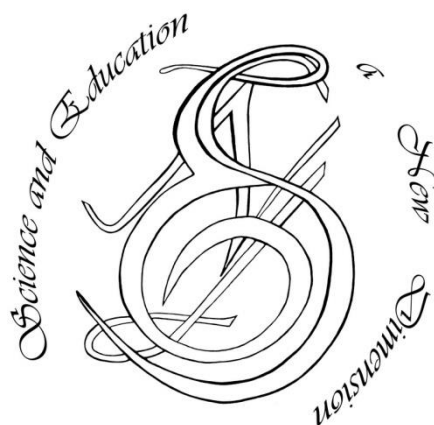

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

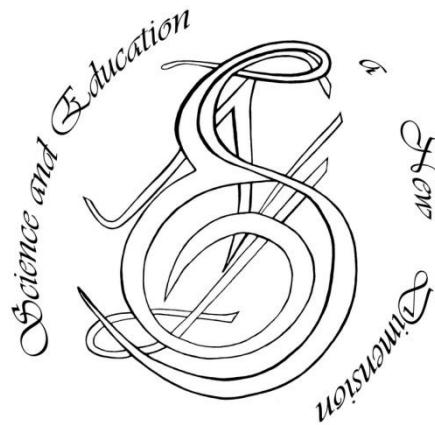
e-ISSN 2308-1996

VII(58), Issue 194, 2019 Apr.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Concept of body and sexuality in Native American novels <i>V. Vazova</i>	7
Евфемістична лексикалізація табуйованих концептів вікторіанства у лінгвокогнітивному аспекті (на матеріалі вікторіанського художнього дискурсу) <i>М. О. Белова, К. І. Шишкіна</i>	10
Lexical reduction in German SMS communication <i>О. Bezzubova, S. Moiseienko</i>	15
Художнє осмислення травматичного досвіду у романах С. Процюка <i>А. Є. Черниш</i>	20
Застосування теорії ментальних просторів і блендингу до аналізу текстів французьких лічилок (на матеріалі твору <i>Nous n'irons plus aux bois</i>) <i>Н. Л. Дяченко</i>	23
Практичні модули наукової концепції Миколи Зерова «Ad fontes!» <i>М. М. Гнатюк</i>	26
Засоби репрезентації суб'єктивної семантики в сучасному англomовному спортивному дискурсі <i>О. О. Гаврилюк</i>	30
The main features of the web environment and the author's component of the journalist <i>L. Khavrychenko</i>	34
Вербальна репрезентація понятійних ознак концепту «розум» у китайській мові <i>Н. В. Коломієць</i>	37
Типологія жанру і принципи аналізу пісенного тексту <i>Л. М. Копаниця</i>	41
Extrapolation of the synergetic paradigm into modern linguistic science <i>Н. Н. Kravchenko</i>	46
Вербалізація емоцій як елемент стратегій ввічливості у сучасній іспанській мові <i>О. О. Курченко</i>	50
Повість «Сніжинки в хуртовині» Алли Цівчинської: стильова специфіка і поетика <i>В. В. Кузь</i>	53
Особливості топосу степу в прозі Олеса Гончара <i>І. Л. Приліпко</i>	57
Українське мовознавство у міжвоєнній Чехословаччині: інтралінгвістичні та екстралінгвістичні чинники <i>Л. М. Русинко-Бомбик</i>	64
Лінгвокогнітивні механізми реалізації наративної стратегії «експресія» у французькому художньому текстотворенні ХХ ст. <i>Р. І. Савчук</i>	68
Проблематика укладання термінологічних словників <i>М. В. Телічко, О. В. Абрамів, М. С. Гайдук</i>	72
Особенности поэтики дидактических сказок В. Ф. Одоевского <i>И. Ю. Тищенко</i>	75
К вопросу о методике анализа лингвокультурного концепта в художественном тексте <i>М. И. Жадлун</i>	79

Concept of body and sexuality in Native American novels

V. Bazova

National Aviation University Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: Lakshmi11@i.ua

Paper received 31.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-01>

Abstract. The article analyzes various options for interpreting of the concept of corporeality in the works of such prominent Native American writers as N. Scott Momaday, Leslie Marmon Silko, Ignatia Broker. The essence of the "corporeality" concept is revealed, scientific developments from the mentioned problems are analyzed. Gender relations and colonialism is not a new issue in modern literary criticism, since the conquered territories in the minds of the conquerors are partly represented by the body of a conquered woman. The institutionalization of the patriarchy as a system of social control and social order in colonial studies is transformed from a low level of familyformations into the highest levels of society and is reflected in the whole system of social relations. Indian body, as a rather exotic corporeality, plays an important role in this case. Having studied the specifics of the concept corporeality use in the novels of these writers, it can be argued that this concept is divided into two components - the "body" itself, as a physical object in space, and the perception of this body, which is a manifestation of the universal "corporeality" with the perception of gender roles and sexuality in the context of the Indian cultural tradition.

Keywords: *N. Scott Momaday, Leslie Marmon Silko, Ignatia Broker, corporeality, body, Native Americans.*

Introduction. Nowadays there is no doubt that the processes of decolonization play a leading role in shaping the literary tradition of the North American indigenous nations. Indian writers like N. Scott Momaday, Ignatia Broker and Leslie Marmon Silko declare their works as ideologically intertwined with the claims for the national identity of the colonized peoples of North America, referring to the national indigenous heritage that has long been considered an unimportant dying cultural component of the American Indians. An important role in this heritage is played by the concept of corporeality and sexuality. Literary-physical discourse as a value-ideological segment of the picture of the world of these authors is a special way of promoting the author's consciousness in the artistic text. O.Shostak remarked that "the notion of sex and sexuality in indigenous communities in North America was significantly different from those of their Spanish, French and English conquerors. Many indigenous societies distinguished between the third and fourth sexes, which defined the roles of those community members whose gender identity did not coincide with the natural sex. For example, among Zuni people, gender was considered to be a "gained, not innate, feature." The biological sex did not dictate those roles that people chose "[5, p.35].

It must be admitted that in the contemporary cultural discourse of American Indians we are dealing with a huge number of varied definitions of physicality and sexuality, which today constitute one of the key system-forming concepts of cultural, sociological, linguistic, anthropological and literary aspects of the study of the North American indigenous people. "As an anthropologist Will Rosco convinces, alternative gender was one of the most common features of many societies in the North American pre-Columbian continent. The memoirs of the Europeans contained information about the presence of this phenomenon in 155 nations of North America, although it was not mandatory that this phenomenon could be observed in every nation. Sue-Helen Jacobs and Jason Cromwell argue that "gender variations" could be observed in all regions of the continent, they "crossed the geographical, national and linguistic borders", anthropologists speak of "the cultural expression of parallel genders (of which

there are more than two) and the opportunity to change gender roles throughout life "[5, p.35]. Together with the usual gender roles - a man and a woman, these peoples often observed the third species - berdaches.

Analysis of recent publications. The problem of the concept of corporeality and its influence on literary works were researched by such scholars as K.Millet, P.G.Allen, O.Homilko, Z.Borisyuk, N.Vysotsk, M.Kolesnik, V.Rozin, O.Shostak.

The study of the corporeality in the works of indigenous writers through the prism of narratology and receptive aesthetics can reveal the author's intentionality and dimensions of the reader's reception, as well as it helps to rethink the fundamental modes of human existence of the indigenous peoples of North America, which determines the aim of this research..

The purpose of the article is to identify and analyze ways of verbalization of the corporeality concept in the Indian fiction. Our goal is to fulfill the following tasks: to find out the essence of the concept of "corporeality" in the literature of indigenous American writers, to identify the most representative writers working in this direction.

Presentation of the main research material. Studying the specifics of the corporeality concept in Indian literature, one can determine that the very idea of corporeality is "not literally the human body in its organic representation, but sensuality as its main ontological property. Outside the sensuality of physicality does not exist. Therefore, the reality that presents sensually in this world can be called the notion of physicality "[1, p.73]. In our opinion, in contemporary Indian literature, one should define a special attitude towards the body and its functions. It is already an instrument of comprehension of the surrounding universe and sensual pleasure, but rather a peculiar sign of reading, interpreting and genetically deciphering the mysteries of the universe. "The diversity of gender roles is reflected in the cosmogony of indigenous peoples, and the public decay of these complex gender relationships is associated with violent assimilation and disdainful attitude of the colonialists to indigenous traditions. As a result of the physical and psychological pressure from settlers, practices that once were an integral part of life, transformed into somewhat less visible, but they

still came to us through various signs. Each nation has its own name for gender-varying roles, while anthropologists continue to use the historically-used term "Berdache", which has a European connotation of sexual deviations from the norm "[5, p.39].

As O.Shostak emphasizes, "gender relations and colonialism are not new in modern literary criticism, because conquered territories in the minds of the conquerors are partly represented by the body of a conquered body. The institutionalization of the patriarchy as a system of social control and social order in colonial studies is transformed from a low-lying family to the highest levels of society and is reflected in the whole system of social relations "[3, p.201]. Indian corporeality, as a rather exotic body, plays an important role in this case. An example of this can serve Angela, the heroine of the novel "House Made of Dawn" by N. Scott Momaday, who as a pregnant woman aspires to entertain with the Indian Abel. From the very first minutes of her acquaintance, she embraced the desire to subjugate his will and to seduce him.

"He looked at her without the trace of a smile, but his voice was soft and genial, steady. He would give her no clear way to be contemptuous of him. <...> It offended her that he would not buy and sell. Still, she knew how to learn at her own expense, and eventually she would make good the least investment of her pride. <...> She was full of irritation. She knew only how to persist, but she had already begun to sense that it was no use: and that made her seethe. <...> His reserve was too much for her. She would have liked to throw him off balance, to startle and appall him, to make an obscene gesture, perhaps, or to say, "How would you like a white woman? My white belly and my breasts, my painted fingers and my feet?" [8;c.33-34].

However, this confrontation does not lead to the expected triumph of white body, rather the opposite - the heroine feels immediate disgust toward her own physicality, which in general is inherent in representatives of patriarchal cultures, where femininity was considered lower than masculinity.

"She thought of her body and could not understand that it was beautiful. She could think of nothing more vile and obscene than the raw flesh and blood of her body, the raveled veins and the gore upon of her bones. And now the monstrous fetal form, the blue, great-headed thing growing within and feeding upon her. From the time she was a child and first saw her own blood, how it brimmed in a cut on the back of her hand, she had conceived a fear and disgust of her body which nothing could make her forget. She did not fear death, only the body's implication in it. And at odd moments she wished with all her heart to

die by fire of such intense heat that her body should dissolve in it all at once" [8, c.34].

The change in the heroine's value points takes place on the stage of intimate relationships between Angela and Abel. Angela is shocked that her desire to have fun came back against her. "She had not foreseen this turn of tables and events, had not imagined that he could turn her scheme around. <...> Before her now was the strange reality of her shame and the tyranny of light that lay upon it. He was dark and massive above her, poised and tinged with pale blue light. And in that split second she thought again of the badger at the water, and the great bear, blue-black and blowing" [8, c.62-64].

In Leslie Marmon Silko's novel "Gardens in the Dunes" the question was raised about the essence of the true sexuality and its value for the ancient peoples of the North American continent. Speaking about Sister Salt (one of the two protagonists of the novel), her friends stated that "she was like people in the old days ... before the missionaries came. In those days, the Chejuhites really knew how to enjoy each other, and only Sand Lizards could enjoy sex more than them. And it was true: Sister Salt had sex as she did all before the arrival of the missionaries "[10, c.206]. Perhaps it is this, far from Christianity, attitude towards the body and sexuality made it possible for the Indians to survive.

Body as a part of the earth is represented in the novel by Ignatia Broker "Woman of the Night Flight". Speaking about the modern living conditions that the Ojibwe people have to get used to, Ouna (Woman of the Night Flight) speaks of their physical presence in the modern world:

"My children and grandchildren are doing well in the way of the white strangers. They are farmers, they are teachers, and they work in the factories that make the many new tools - even the airplanes that crowd the birds from the sky. And they are with honor, for they have fought in the white man's wars. Because of this, part of my dust lies in the foreign lands. My mother said to me that our dust cannot be erased from the earth of our land. Let this be true also for my children who lie in the foreign lands, for I have buried the drums that were a part of their lives" [6, c.130].

Conclusions. Summarizing the written above, it can be argued that in the works of Native American writers, the concept of "corporeality" is divided into two components - the actual "body" as a physical object in space, and the perception of this body, which is a manifestation of universal "physicality" which is related with the perception of gender roles and sexuality in the context of the Indian cultural tradition. Usually a description of the body's condition is the equivalent of human feelings in the romance tradition of indigenous writers.

REFERENCES

1. Гомілко О. Феномен тілесності: дис. ... докт. філософ. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропология, філософія культури»/ О.Гомілко. - К., 2007. - 438с.
2. Шостак О. Втілення ідеї всеїдності у романі «Сади в дюнах» Леслі Мармон Сілко/ О.Шостак// Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб.наук.праць. - К.: Університет «Україна», 2013. - Вип.28. - С.295-311.
3. Шостак О. Кохання як імперський захват (на прикладі романів Н.Скотта Момадея «Дім створений із світланку» та «Трьохденний шлях» Джозефа Бойдена) / О.Шостак// Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб.наук.праць. - К.: Університет «Україна», 2015. - Вип.32. - С.201-217.
4. Шостак О. Вчення про священне коло як шлях до подолання національного травматичного синдрому у творчості американських та канадських письменників індіанського походження/ О.Шостак// Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транс культурні виміри: зб.наук.праць. - К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. - С.613-623.

5. Шостак О. Гендерна ідентичність корінних жителів Північної Америки/ О.Шостак// Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали X міжнародної наукової конференції. (Острого, 18–19 травня 2017 року). – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. – Вип. 19. – С.34-51.
6. Broker, Ignatia. Night Flying Woman. An Ojibway Narrative / Ignatia Broker. – St.Paul: Borealis Books, 1983. – 135 p
7. Millett, K. Sexual Politics / K. Millett. – Garden City, NY: Doubleday Press, 1970. – 397p.
8. Momaday, N.Scott. The House Made of Dawn :[novel] / N. Scott Momaday. – N.Y.: Harper&Row, 1968. – 212 p.
9. Silko, Leslie Marmon. Almanac of the Dead :[novel] / Leslie Marmon Silko. – N.Y.: Simon and Schuster, 1991. – 763p.
10. Silko, Leslie Marmon Gardens in the Dunes/Leslie Marmon Silko. - Scribner Paperback Fiction Published by Simon and Schuster, 1999. – 480 p.

REFERENCES

1. Homilko O. Fenomen tilesnosti: dys. ... dokt. filosof. nauk: spets. 09.00.04 «Filosofs'ka antropologiya, filosofiya kul'tury»/ O.Homilko. – K., 2007. – 438s.
2. Shostak O. Vtilennya ideyi vsejednosti u romanu «Sady v dyunakh» Lesli Marmon Silko/ O.Shostak// Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchal'nykh zakladakh: zb.nauk.prats'. – K.: Universytet «Ukrayina», 2013. – Vyp.28. – S.295-311.
3. Shostak O. Kokhannya yak impers'kyi zakhvat (na prykladi romaniv N.Skotta Momadeya «Dim stvorenyy iz svitanku» ta «Tr'okhdenny shlyakh» Dzhozefa Boydena) / O.Shostak// Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchal'nykh zakladakh: zb.nauk.prats'. – K.: Universytet «Ukrayina», 2015. – Vyp.32. – S.201-217.
4. Shostak O. Vchennya pro svyashchenne kolo yak shlyakh do podolannya natsional'noho travmatychnoho syndromu u tvorchosti amerykans'kykh ta kanads'kykh pys'mennykiv indians'koho pokhodzhennya/ O.Shostak// Suchasni literaturoznavchi studiyi. Literaturnyy diskurs: trans kul'turni vymiry: zb.nauk.prats'. – K.:Vyd. tsentr KNLU,2015. – S.613-623.
5. Shostak O. Henderna identychnist' korinnykh zhyteliv Pivnichnoyi Ameryky/ O.Shostak// Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Kul'turolohiya». Problemy kul'turnoyi identychnosti v sytuatsiyi suchasnoho dialohu kul'tur: materialy X mizhnarodnoyi naukovoii konferentsiyi. (Ostroh, 18–19 travnya 2017 roku). – Ostroh : Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya», 2018. – Vyp. 19. – S.34-51.

Евфемістична лексикалізація табуованих концептів вікторіанства у лінгвокогнітивному аспекті (на матеріалі вікторіанського художнього дискурсу)

М. О. Бєлова, К. І. Шишкіна

Україна, Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Україна, Харків, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Corresponding author. E-mail: marynavasylyeva2005@gmail.com, igorevna Karinashishkina@gmail.com

Paper received 19.02.19; Accepted for publication 02.03.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-02>

Анотація. У роботі на основі когнітивно-дискурсивного підходу з'ясована специфіка евфемістичної лексикалізації табуованих концептів вікторіанства у вікторіанському художньому дискурсі. Установлено, що табуований концепт має ціннісну природу, оскільки він структурно та змістовно залежний від знань, що оцінюються, як концептуальної сфери свого застосування, та вміщує поняттєвий, ціннісний та образний складники, а також енциклопедичне та інтерпретаційне поля. Установлено, що до табуованих концептів вікторіанства належать концепти тілесного існування людини, концепти почуттєво-емоційних станів, концепти інтимних стосунків та такі, що пов'язані з ними, концепти фізіологічних рефлексів, концепти DISEASE / ХВОРОБА та DEATH / СМЕРТЬ. Табуовані концепти вікторіанства за потреби апелюють до них у вікторіанському художньому дискурсі залучають евфемістичний спосіб лексикалізації на підґрунті таких лінгвокогнітивних операцій, як опозиція, генералізація, асоціативна аналогія та суміжність.

Ключові слова: табуований концепт, вікторіанство, вікторіанський художній дискурс, лінгвокогнітивні механізми опозиції, генералізації, асоціативної аналогії та суміжності.

"Victorians' lives may not have been more pure than their ancestors', but their mouths certainly were".
William Makepeace Thackeray

Вступ. Криза ізоляціоністських уявлень у лінгвістиці призвела до необхідності вивчення мови у розмаїтті її зовнішніх зв'язків з людиною, когніцією, культурою. Отже, на зміну порівняльно-історичній та системно-структурній приходить парадигма антропоцентрична, що перемикає інтереси дослідника з об'єкта на суб'єкт пізнання, аналіз людини в мові і мови в людині. У межах антропоцентричної парадигми вивчення мови здійснюється із залученням діяльнісного підходу як дослідницької процедури, в основі якої лежить пояснювальна схема: об'єкт дійсності розглядається тільки у структурі діяльності, в яку він інтегрований, і характеризується посередництвом зв'язків між елементами цієї структури [Пищальникова 2008, с. 91]. Такий погляд акцентує неусувність «людського фактору» у процесі пізнання, зміщує фокус дослідження з мовної іманентної структури у бік взаємозв'язку мови і людини. Цілоком органічно, мова починає розглядатися як діяльність [Пищальникова 2008, с. 92]. Із зосередженням уваги мовознавців на дослідженні людського фактору в мові лінгвістичне табу, що є частиною багаточисленної групи поведінкових інтердикцій та обмежень, посідає своє місце серед об'єктів лінгвістичного дослідження. У загальному вигляді, при цьому, табу визначається як заборона на вживання слів, обумовлена екстралінгвістичними факторами. Це обумовлює висвітлення закономірностей евфемістичної об'єктивації табуованих концептів у вікторіанському художньому дискурсі.

Короткий огляд публікацій за темою. Перші дослідження табу було здійснено в етнографії та антропології (J.G. Frazer, A.R. Radcliffe-Brown 1952, A. Thomas). Вони засвідчили наявність у табуованих системах (патернах забороненої поведінки), з-поміж іншого, й заборонені слова та звуки. Однак, довготривалий час лінгвістичні табу залишалися на периферії лінгвістичних досліджень

через їхню обумовленість екстралінгвальними чинниками, умотивованими стигматизацією референтів, та, як слідство, труднощами їхнього лінгвістичного аналізу, обумовленого властивою складністю феномену табу.

На сьогодні спроби обґрунтування феномена лінгвістичного табу знаходимо лише в поодиноких розвідках Л. Андерсона, Ф. Бацевича, Л. Білозерської, Р. Газізова, К. Дембської, Т. Джея, А. Дороги, Ю. Зази, Х. Б. Ірвін, В. Кашкіна, Я. Попової, О. Рутер, Є. Смоленцевої, Т. Токтарової, П. Траджилла, Л. Фроляк. Семантичні дослідження сфокусовано на феномені табу на рівні лексичної семантики: лінгвістичних засобах створення альтернативних мовних одиниць та описі семантичних полів (Ch. Kany, N. GallideParatesi, R. Senabre, E. MorteroCartelle, M. CasasGomez, P.J. Chamiso-Dominguez, F. SanchezBenedito) або здійснені у лексикографічному руслі, результатом чого стало складання словників на основі семантичних полів (E. Rodriguez-Gonzales, C. Richter) або х-фемістичних виразів (J.D. LechadoGarcia, J.R. Martin, L. Green). Дослідження з точки зору лінгвістичної прагматики аналізують функціонування слів-табу у певних комунікативних ситуаціях і жанрах спілкування (E. Crespo-Fernandez, T. Jay, K. Janschewitz), зосереджуючи увагу на евфемізмах та стратегіях вуалювання (A. PizzaroPedraza, B. DeCock, E. Crespo-Fernandez). Соціолінгвістичний підхід досліджує соціальні патерни використання певних х-фемістичних виразів, зосереджуючи увагу на соціальній значущості евфемізмів та дисфемізмів (V. DeKlerk, H. LopezMorales, A-B. Stenström, P. Christie, A.M. CesteroMancera, A. PizarroPedraza).

Останнім часом дослідження табу у лінгвістиці виходить на новий рівень – рівень когнітивної семантики: у відповідності до семантико-когнітивного підходу, заборони підлягає концепт, а не лексична одиниця, хоча це не заперечує існування табуованих слів. Стигматизація, що розповсюджується на табуовані лексичні одиниці, обумовлена тим фактом, що вони прямо вербалізують табуовані концепти. Заборона на табуований концепт не має лінгвістичного обґрунтування, оскільки є екстра-

лінгвістично обумовленою: «погана мова» залежить від ідеології певної соціальної групи [Andersson, Trudgill], а лінгвістичне табу виявляється соціолінгвальним феноменом, що варіюється від суспільства до суспільства та визначає ступінь стигматизації табуйованого концепту [Pedraza]. У руслі когнітивної семантики увагу науковців привертає аналіз когнітивних механізмів (зокрема, метафори та метонімії), що лежать в основі евфемізації (E. Crespo-Fernandez, I. Moritz, B. DeCock, F. Suner), невизначеності як когнітивного інструменту евфемізації та політкоректності (P.J. Chamiso-Dominiquez), дослідження окремих концептів або їх об'єднань (концепт MENSTRUATION, вікові концепти, концепти, пов'язані з гомосексуальністю тощо) (M.G. Gathigia, D.O. Orwenjo, R.W. Ndung'u, R. Benczes, R. Burrige, K. Allan, F. Sharifian), при цьому пріоритетним матеріалом дослідження залишається політичний дискурс (I. Moritz, P. Chamiso-Dominiquez). Когнітивні основи формування евфемізмів у сучасній англійській мові були предметом дослідження кандидатської дисертації Ю.В. Алексикової.

Мета. Мета роботи полягає у розкритті лінгвокогнітивних характеристик засобів евфемістичного втілення табуйованих концептів у вікторіанському художньому дискурсі, що передбачає необхідність розв'язання таких завдань: уточнити визначення табуйованого концепту; здійснити ретроспекцію соціокультурної спадщини вікторіанства та окреслити інвентар табуйованих концептів епохи; виділити основні когнітивні операції, що лежать у підґрунті евфемістичної лексикалізації табуйованих концептів вікторіанства; установити специфіку евфемістичної лексикалізації табуйованих концептів вікторіанства в залежності від когнітивної операції, що формує підґрунтя їх вербалізації у вікторіанському художньому дискурсі.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували 260 евфемізмів, відібрані з 40 творів вікторіанського художнього дискурсу методом суцільної вибірки. Вибір матеріалу дослідження обумовлений тим, що моральний кодекс вікторіанства став причиною виникнення великої кількості табуйованих реалій, пряме називання яких вважалося неприйнятним, що сприяло виникненню в англійській мові тієї епохи безлічі евфемістичних номінацій. У свою чергу, прагнення письменників вікторіанської епохи відтворити реальне життя на сторінках своїх романів спонукало їх дотримуватися штучного коду, в цілому схваленого і прийнятого читачем епохи, що відбивав канони суспільної моралі і залежав від суспільно узгодженої комунікативної поведінки [Pearsal].

Методологічне підґрунтя роботи становить функціональна парадигма, що надає теоретичні передумови розуміння концепту як когнітивно-дискурсивної формації, задля аналізу якого застосовуються здобутки сучасних шкіл когнітивної лінгвістики, а саме: а) принципи онтології мови когнітивно-комунікативного функціоналізму, згідно з якими функція одиниці мови визначається відносно контексту енциклопедичних знань суб'єкту, укорінених у сенсомоторному та ретроспективному досвіді, які організовані за допомогою схемних структур (доменів, фреймів та образ-схем тощо) (Р. Ленекер, Дж. Лакофф, Л. Талмі); б) трактування основних ментальних операцій: поляризації, що передбачає наявність бінарності обумовлює існування у мові антонімів

(А. Крофт, У. Круз, К. Паріді); генералізації, в основі якої лежить лінгвокогнітивний механізм підміни по лінії гіпонім – гіперонім (Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Е. Рош); асоціативної аналогії, дію якої покладено в основу метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Тернер, Р. Гіббс, Є. Світсер, З. Кьовечеш, Дж. Грейді); асоціативної суміжності, дію якої покладено в основу метонімії (Дж. Лакофф, З. Кьовечеш, Дж. Радден, Б. Дансігер); в) трактування концептуального аналізу як логічного продовження семантичного (О.С. Кубрякова), в результаті чого перехід від змісту значення до змісту концепту здійснюється за умови процедури когнітивної інтерпретації (З.Д. Попова, Й.А. Стернін).

Мета, завдання та методологічні засади дослідження обумовили використання ретроспективного методу задля складання інвентаря табуйованих концептів вікторіанства, а також методів сучасної когнітивної лінгвістики – інструментарію теорії фреймів (для опису випадків фреймової метонімії), теорії доменів (для опису випадків доменної метонімії та генералізації значення), прототипічної теорії категоризації (для опису випадків генералізації значення), відображення досвіду за допомогою образ-схем (для пояснення евфемістичної лексикалізації табуйованих концептів на основі антонімії), а також теорій концептуальної метафори та метонімії.

Результати та їх обговорення. Визначення поняття «табуйований концепт» у рамках цієї роботи зумовлене розумінням мовного соціокультурного табу як заборони на вживання певних номінативних одиниць, викликані існуванням у конкретному суспільстві регулятивів нормативної поведінки, що формують негативну оцінку певних предметів та явищ і, як наслідок, визначають неприйнятність їх прямого іменування. Виходячи з цього, табуйовані концепти вікторіанства розуміємо як кванти структурованого знання британської лінгвокультурної спільноти часів правління королеви Вікторії, зміст яких відмічений негативним аксіологічним статусом в силу оцінного характеру пізнавальних процесів етносу, спрямованих на пошук та виокремлення утилітарних з точки зору лінгвокультури характеристик у вже пізаному об'єкті, але вже в рамках іншої системи координат: власної системи думок, оцінок, цінностей, стереотипів, що визначає неприпустимість їхнього прямого іменування у відповідних соціальних ситуаціях.

Вікторіанська епоха характеризувалася унікальним комплексом ціннісних установок, ідеалів, стереотипів, норм і правил, притаманних британському суспільству в період правління королеви Вікторії (1837-1901 р.р.), відомим як вікторіанство, що зіграло важливу роль у формуванні національного менталітету. Вікторіанська мораль як дистиляція моральних поглядів людей, що жили під час правління королеви Вікторії, ґрунтується на релігії, моральності, євангелікалізмі, індустріальній робітничій етиці та прагненні до туризму. Саме вона породила час суворих обмежень та наклала відбиток на ціннісну систему вікторіанців, яка забезпечила оцінну інтерпретацію отриманих знань про певні предмети і явища оточуючої дійсності та призвела до накладання на них табу. Ці заборони, покладені в основу вікторіанства завдяки міркуванням про пристойність, зробились самодостатніми і породили жорстку регламентацію, що розповсюджувалася на середній та вищій класи і виконували важливу соціальну функцію: відмежовувати вищій та середній класи від маргінального нижчого.

Невід'ємною частиною повсякденності будь-якого суспільства є тілесне існування людини. Однак, його приборкання стало однією з найважливіших ланок у розвитку культури і однією з найгостріших проблем у складному комплексі соціокультурних проявів вікторіанства [Hughes]. Це призвело до того, що концепт BODY / ТІЛО та окремі тілесні концепти у вікторіанську епоху, а саме концепти LEG/ НОГА та [FEMALE] BREAST / ГРУДЬ отримали статус табуйованих.

Суворо регламентація побутової культури розцінювала інстинктивні, імпульсивні форми поведінки як патологічні; до них вікторіанці були вельми нетерпимі [Argpanesi]. Це стало причиною отримання табуйованого статусу концептами почуттєво-емоційних станів LOVE / ЛЮБОВі JOY / РАДІСТЬ.

Вікторіанство характеризувалося моральним осудом і суворою регламентацією сексуальності [Уорсли, с. 93]. Набуття табуйованого статусу концепту SEX / СЕКС, а також усіх концептів, що натякали на інтимні стосунки, а саме: PROSTITUTE / ПРОСТИТУТКА, PREGNANCY / ВАГІТНІСТЬ, [GIVING] BIRTH / НАРОДЖЕННЯ, NURSING / ГРУДНЕ ГОДУВАННЯ пояснюється тим, що чуттєвість була предметом прямої культурної регуляції.

3-поміж табуйованих концептів вікторіанства були, як і у сучасну епоху майже в усіх культурах світу, концепти фізіологічних рефлексів, навіть таких «невинних», як чихання і кашель, що пояснюється крайньою чутливістю вікторіанців до усього тілесного (SNEEZE / ЧХАТИ, SNORE / ХРОПІТИ, FART / ПУКАТИ).

Стан здоров'я у вікторіанській Британії віддзеркалював душевний стан людини, тому фізичні вади та наявність захворювань вважалися суттєвими відхиленнями від матеріальної норми, а стосовно жінок – навіть ознакою статевих відхилень. Тодішній стан медицини та майже повна відсутність знань про методики лікування хвороб [MitchellD] також пояснюють табуйований статус концепту DISEASE / ХВОРОБА.

Концепт DEATH / СМЕРТЬ, який споконвічно вважається табуйованим, у вікторіанську епоху табуювався не лише через страх невідомості того, що чекає на людину після закінчення життя, але й через етикетну функцію, спричинену прагненням до регламентованого спілкування через заборону на актуалізацію тілесних образів та фізіології вмирання [Морженкова].

Табуйовані концепти за необхідності апелювали до них у дискурсі, передусім представниками нормоохоронного ядра суспільства, залучають непрямий спосіб лексикалізації за допомогою евфемізмів – слів/виразів-субститутів, що замінюють тематично стигматичний денотат або соціально некоректний антецедент, змінюючи спосіб його конотації з метою вуалювання його негативних ознак через етичний дискомфорт, почуття страху/ неприязні/гніву/ презирства, з міркувань делікатності, дотримання пристойності та кодексу соціокультурних цінностей, що існують у суспільстві [Сахно 2004, с. 12; Шейгал 2000, с. 196].

В основі евфемістичної лексикалізації табуйованих концептів вікторіанства лежать когнітивні механізми поляризації (опозиції), яка обумовлює існування у мові антонімів, генералізації, що передбачає підміну уздовж лінії гіпонім (денотат/пряма номінація антецедента) – гіперонім (сигніфікат/евфемістична номінація), асоціативної аналогії, дію якої покладено в основу метафори,

та асоціативної суміжності, дію якої покладено в основу метонімії.

Когнітивна операція поляризації (опозиції) передбачає конструювання протилежних значень на основі бінарності таким чином, що у межах певного домену існує лише два можливих опозиційних концепта, для яких бінарність є інгерентною та логічно необхідною і які знаходяться у позиції салієнтної взаємної орієнтації [Croft, Cruise]. Так, дія когнітивного механізму опозиції забезпечується наявністю міжконцептуального зв'язку, що об'єднує вихідну та похідну структури як контрастивні. Цей зв'язок реалізується у вікторіанському художньому дискурсі за рахунок звернення до антонімів первинних номінацій табуйованих концептів. Контрастивні структури (вихідний (табуйований) концепт та похідний концепт, що отримує у вікторіанському художньому дискурсі евфемістичну лексикалізацію) структурують симетричні образ-схеми КОНТЕЙНЕР, ПРОТИЛЕЖНІСТЬ та ШКАЛА, які, у свою чергу, структурують певний змістовний домен.

У випадку структурування змістовного домену за допомогою образ-схеми КОНТЕЙНЕР, яка мислиться як просторове вмістилище з чітко окресленою межею, табуйована реалія концептуалізується як така, що знаходиться поза межами КОНТЕЙНЕРА. Залучення антоніма замість прямої номінації антецедента дозволяє де-профілювати табуйований концепт усередину КОНТЕЙНЕРА і тим самим амеліоратизувати його зміст, оскільки якщо образ-схема КОНТЕЙНЕР застосовується задля категоризації непросторового досвіду, знаходження усередині контейнера свідчить про відчуття захищеності і спокою: «*Miss had been out of health herself for sometime; she had got very stout but was strong with it; and the loss of money and fear of poverty were quite breaking her down...*» (Brontë Ch., Jane Eyre).

Змістовний домен також може структуруватися за допомогою образ-схеми ПРОТИЛЕЖНІСТЬ. У цьому випадку члени семантичної антонімичної опозиції – пряма та евфемістична номінації – вербалізують концепти, що є комплементарними антонімами, які вказують на обмежену ознаку та упізнаються на фоні змістовного домену, структурованого образ-схемою ПРОТИЛЕЖНІСТЬ. За такого подання табуйованого концепту трапляється повна нейтралізація негативних ознак вихідного концепту: *Of six children, my sister Mary and myself were the only two that survived the perils of infancy and early childhood* (Brontë A., Agnes Grey).

У випадку структурування змістовного домену за допомогою образ-схеми ШКАЛА у вигляді пересічної біскалярної системи, шкала ДОСТОЇНСТВА / MERIT частково збігається зі шкалою ПОГАНЕ / MERIT. Подібний механізм лежить в основі структурування значення евфемістичної лексикалізації табуйованого концепту DISEASE (*delicate health*): десь на шкалі ДОСТОЇНСТВА/MERIT точка delicate (not robust, weak) перетинається із точкою на шкалі ПОГАНЕ/BADNESS: «*He ought now to have been at school, but his mama had taken him home for a month or two «on account of his delicate health»*» (Brontë Ch., Jane Eyre).

Механізм генералізації полягає у підміні гіпоніма (денотату / прямої номінації антецедента) гіперонімом (сигніфікатом / евфемістичною номінацією). Генералізація може бути трьох видів:

а) підміна концепту субординатного рівня концептом базового рівня (LIMB / EXTREMITY замість LEG / ARM): *I shuddered as he spoke: I felt his influence in my marrow – his hold on my limbs* (Brontë Ch., Jane Eyar)

б) підміна концепту, що є членом певної категорії, ознакою цієї категорії (LINEAMENTS замість BODY): *No charm was wanting, no defect was perceptible, the young girl had regular and delicate lineaments* (Brontë Ch., Jane Eyar)

в) вербалізація радіальної категорії замість її підкатегорії (SINNER замість PROSTITUTE): *You mistake, sir, my acquaintance has not lain so much among that class of sinners as to give me much experience of the way in which they are treated* (Gaskell E., Ruth).

Аналіз показує, що незалежно від механізму генералізації, евфемістичну лексикалізацію концепту подано номеном дифузної семантики, за якої найтипівішим чинником дифузності є чинник абстрактності та широти значення слів та словосполучень. Це стосується передовсім репрезентацій за допомогою десемантизованих слів (*ceremony, business, situation, fact, pattern*): їх референти нечітко визначені через свою «глобальність», що допускає різні інтерпретації в залежності від ціннісних орієнтирів адресата. Група репрезентацій, поданих повнозначними словами зі зніженим рівнем конкретності (*constitution, extremity, limb, lineament, sinner, tissue*), є інформаційно недостатніми і є інструментом приховування негативних явищ референта, на чому й ґрунтується ефект евфемізації.

Механізм асоціативної аналогії покладений в основу метафори [Lakoff] – односпрямованого мапування, у процесі якого елементи концептуального кореляту (домену-джерела – структури фонових знань, що залучається для порівняння), проєктуються на концептуальні елементи референту (домену-цілі – структури знань, що осмислюється). У вікторіанському художньому дискурсі виявилися затребуваними мовленнєвою практикою:

а) структурні концептуальні метафори, а саме:

- DEATH is A JOURNEY як підрозділ метафори DEATH is MOVEMENT: *The purposeless life was suddenly closed. The careless wanderer's journey had come to an end. What a melancholy record, what a meaningless and unfinished page* (Braddon M.E., Aurora Floyed). Кореляція «людина, що померла, – це людина, що встала на певний шлях» надає уявлення про людину, що рухається, і через це, про таку, що все ще жива. Репрезентація померлого (у якості живої істоти, що рухається) надає можливість метафоричній кореляції DEATH is A JOURNEY виконувати евфемістичну функцію, а саме концептуалізувати домен DEATH термінами домену з позитивною конотацією JOURNEY;

- DEATH is A FINISHED BOOK (*the purposeless life was suddenly closed; what a meaningless and unfinished page*) виконує евфемістичну функцію завдяки концептуалізації смерті термінами домену з нейтральною конотацією FINISHED BOOK;

- DEATH is a LOSS (*The time has come for the widower to feel relief in speaking of the lost one* (Braddon M.E., Aurora Floyed)), що дефокусує увагу з факту смерті / тих, хто помер, на тих, хто залишився жити. Таке дефокусування створює «ефект замовчування», тим самим пом'якшуючи табу;

- DEATH is REST / SLEEP (*The face, often so weary with pain, so restless with troublous thoughts, had now the*

*faint soft smile of eternal rest upon it ... All beautiful scriptures came into her mind. «They rest from their labours». «The weary are at rest». «He giveth his Beloved sleep» (Gaskell E., NorthandSouth); *But his heart was heavy, not withstanding; and he wished, as he crept into his narrow bed, that that was his coffin, and that he would be lain in calm and lasting sleep in the churchyard ground* (Dickens Ch., Oliver Twist)), що змінює оцінне ставлення до смерті на позитивне, оскільки відпочинок та сон є тимчасовими, і тим самим смерть також концептуалізується як тимчасова подія;*

- LIFE is THEATRE (*The 15th of September was Aurora's birthday and Archibald Floyd, upon this, the 19th anniversary of his daughter's first appearance on this mortal scene, was intended to give an entertainment* (Braddon M.E., Aurora Floyed)): залучення нейтрального за своїм аксіологічним статусом концепту у цьому випадку допомагає змінити оцінний знак табуованого концепту;

б) онтологічні концептуальні метафори:

- ботанічна метафора A HUMANBEING is a PLANT (*The delicate plant had been too deeply bruised and in struggle to put forth blossom it died* (Eliot G., Mr. Giffil's Love Story)), що повністю нейтралізує негативні характеристики вихідного концепту;

- зооморфна метафора PEOPLE are ANIMALS / BIRDS (*The spirit fluttered for a moment on the threshold of its little prison, and unconscious of its captivity, took wing* (Dickens Ch., D. Copperfield)), що повністю нейтралізує негативні характеристики вихідного концепту;

в) орієнтаційна концептуальна метафора FAILURE IN LOVE is LOW (*The vessel which you freighted with every hope of your heart has gone down* (Braddon M.E., Aurora Floyed)), що дефокусує увагу з табуованого концепту.

Наведені метафоричні кореляції можуть «ускладнюватися» іншими метафорами: A HUMANBEING is a PLANT метафорою контейнера (*The spirit fluttered for a moment on the threshold of its little prison, and unconscious of its captivity, took wing* (Dickens Ch., D. Copperfield)), FAILURE IN LOVE is LOW – метафорою LOVE is A JOURNEY.

г) візуальна метафора (*The twins no longer derive their nourishment from Nature's founts ...* (Dickens Ch., D. Copperfield)), в якій основою аналогії слугує фізична подібність між референтом та корелятом;

Механізм асоціативної суміжності покладений в основу метонімії [Kövecses Z. 2006] – когнітивного процесу, в якому одна концептуальна сутність забезпечує ментальний доступ до іншої концептуальної сутності у межах однієї когнітивної структури – фрейму, домену, категорії або ідеалізованої когнітивної моделі (ІКМ). У вікторіанському художньому дискурсі виявилися затребуваними мовленнєвою практикою:

а) фреймова метонімія (*Rosamond was expecting to have a baby, and Lyndgate wished to save her from any perturbation* (Elliot G., Middlemarch)), що відбиває типову дію певного сценарію, або слот статичного фрейму, передусім відповідно моделі ЧАСТИНА замість ЦІЛОГО («*I fear your heart is much involved in your engagement to miss Floyd*» (M.E. Braddon, Aurora Floyd)) або ФУНКЦІЯ / ПРИЗНАЧЕННЯ замість ПРЕДМЕТУ («*Where is Aurora?*» *shesaid. «I believe Mrs. Mellish has retired to rest*», Mrs. Powell answered (M.E. Braddon, Aurora Floyd));

б) метонімії на основі ІКМ (*They might find her in her gardening gloves, with rumpled hair and a watering pot in her hands; busy among her conservatories; and she would receive them as serenely as if she had been born in a palace*) (Braddon M.E., Aurora Floyd), що дозволяє дефокусувати увагу з табуйованого концепту на більш позитивний концепт, що є частиною ІКМ.

Висновки. В основі запропонованого в роботі підходу до вивчення табуйованих концептів вікторіанства

лежить наукова методологія когнітивно-дискурсивної парадигми, що фокусує увагу лінгвістів на феномені табу як забороненого концепту, на який розповсюджується відмова від прямого іменування, у результаті чого за необхідності апеляції до табуйованих концептів у мовленні залучається опосередкований спосіб лексикалізації за допомогою евфемізмів. В основі останніх лежать базові лінгвокогнітивні механізми опозиції, генералізації, асоціативної аналогії та суміжності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексикова Ю.В. Когнитивные основы формирования эвфемизмов в современном английском языке: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина. Тамбов, 2010. 163 с.
2. Морженкова Н.В., Черепашук П.Д. Эвфемизация образов смерти в британском дискурсе // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. 2016. № 2. С. 174-176.
3. Пищальникова В. Язык как когнитивно-коммуникативный механизм. Человек вчера и сегодня: междисциплинарный исследования / отв. ред. М.С. Киселева. М.: ИФРАН, 2008. С. 18-26.
4. Сахно О.С. Фразовая номинация как средство речевой эвфемизации: на материале языка русской художественной литературы XIX-XX в.в. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / ГОУ ВПО «Пятигорский государственный лингвистический университет». Таганрог, 2006. 194 с.
5. Уорсли Л. Английский дом. Интимная история. М.: Синдбад, 2016. 440 с.
6. Шейгал Е.И. Эвфемизация в политическом дискурсе // Языковая личность: проблемы креативной семантики. Волгоград, 2000. С. 158-171.
7. Andersson L., Trudgill P. Bad Language. Oxford: Blackwell, 1990. 208 p.
8. Appignanesi L. All About Love : Unruly Emotion. London: Hachette, 2011. 315 p.
9. Croft W., Cruse A.D. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 312 p.
10. Hughes K. Victorians Undone: Tales of the Flesh in the Age of Decorum. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2018. 432 p.
11. Kövecses Z. Language, Mind and Culture: A Practical Introduction. Oxford, 2006. 400 p.
12. Lakoff G. Metaphors We Live by. Chicago: Chicago University Press, 1980. 256 p.
13. Mitchell S. The Fallen Angel : Chastity, Class and Women's Reading 1835-1880. Bowling Green: Bowling Green UP, 1981. 287 p.
14. Pedraza A.P. Introduction // Linguistic Taboo Revised. Novel Insights from Cognitive Perspective/ ed. A.P. Pedraza. Berlin/Boston: De GruyterMouton, 2018. P. 1-12.

REFERENCES

1. Alexikova, Yu.V. Cognitive Grounding of Euphemisms Formation in the Present-Day English : thesis ... cand. degree in philology : 10.02.04 / G.R. Derzhavin Tambov State University, 2010. 163 p.
2. Morzhenkova, N.V., Cherepashuk, P.D. Euphemisation of Death in British Discourse // Bulletin of Chelyabinsk State Pedagogical University. 2016. № 2. P. 174-176.
3. Pishalnikova, V. Language as a Cognitive-Communicative Mechanism. A Human Yesterday and Today : Innerdisciplinary Studies / ed. M.S. Kiseleva. M.: IFRAN, 2008. P. 18-26.
4. Sahno, O.S. Phrase Nomination as a Means of Speech Euphemisation : on the Material of Russian Fiction of XIX-XX centuries : thesis ... cand. degree in philology : 10.02.01 / GOU VPO Pyatigorsk State Linguistic University. Taganrog, 2006. 194 p.
5. Worsley, L. English Home. An Intimate History. M.: Sindbad, 2016. 440 p.
6. Sheigal, E.I. Euphemisation in Political Discourse // Linguistic Personality : Problems of Creative Semantics. Volgograd, 2000. P. 158-171.
7. Andersson, L., Trudgill P. Bad Language. Oxford: Blackwell, 1990. 208 p.
8. Appignanesi, L. All About Love : Unruly Emotion. London: Hachette, 2011. 315 p.
9. Croft W., Cruse, A.D. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 312 p.
10. Hughes, K. Victorians Undone: Tales of the Flesh in the Age of Decorum. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2018. 432 p.
11. Kövecses, Z. Language, Mind and Culture: A Practical Introduction. Oxford, 2006. 400 p.
12. Lakoff, G. Metaphors We Live by. Chicago: Chicago University Press, 1980. 256 p.
13. Mitchell, S. The Fallen Angel : Chastity, Class and Women's Reading 1835-1880. Bowling Green : Bowling Green UP, 1981. 287 p.
14. Pedraza, A.P. Introduction // Linguistic Taboo Revised. Novel Insights from Cognitive Perspective / ed. A.P. Pedraza. Berlin/Boston: De GruyterMouton, 2018. P. 1-12.

Euphemistic Lexicalization of Victorian Taboo Concepts in Cognitive-Linguistic Aspect (Case Study of Victorian Literary Discourse)

M. O. Belova, K. I. Shyshkina

Abstract. The paper presents the results of the cognitive-discursive study of the euphemistic lexicalization of Victorian taboo concepts in Victorian literary discourse. A taboo concept is viewed as a unit of human mental resources representing the cultural interpretation of reality by the British society during the reign of Queen Victoria, which content is marked by negative axiological status due to the socio-cultural views formed in this period predetermining the inadmissibility of their direct naming in relevant social situations. The scope of taboo Victorian concepts includes the concepts of human bodily existence, the concepts of emotional states, the concepts of intimate relationships and related ones, the concepts of physiological reflexes, the concepts DISEASE and DEATH. Victorian taboo concepts are lexicalized in Victorian literary discourse with the help of euphemisms – substitute words / expressions that replace a thematically stigmatic denotate or socially incorrect antecedent changing its connotation due to ethical discomfort, feelings of fear / hostility / anger / contempt for reasons of delicacy, decency and the code of socio-cultural values that existed in Victorian society. Victorian taboo concepts are verbalized with the help of euphemisms in Victorian literary discourse on the grounding of linguo-cognitive operations as opposition, generalization, associative analogy and adjacency.

Keywords: taboo concept, Victorianism, Victorian literary discourse, linguo-cognitive operations of opposition, generalization, associative analogy and adjacency.

Lexical reduction in German SMS communication

O. Bezzubova, S. Moiseienko

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine
Corresponding autor. E-mail: abezzubova@gmail.com, moiseienko@bigmir.net

Paper received 26.03.19; Accepted for publication 05.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-03>

Abstract. This article intends to tackle the problem of lexical reduction realisation in German SMS communication. In line with the recent events, whereby the transfer of information seems to take centre stage in society, there has been an increased usage of short forms and short texts commonly referred to as SMS messages. SMS message is a modern electronic-written form of speech interaction. In the research carried out 10 % of the researched texts contained lexical reduction. This includes graphical and lexical abbreviations, acronyms, letter-digital shortenings and syncope. The findings also highlighted that there was substantive usage of graphically shortened meaningful units accepted in literary German. Moreover, the studies found out that a peculiar feature of abbreviation in German texts of SMS messages is shortening of separate words, as well as complete word combinations, and sentences that are actualized in conversational speech. Another feature that came to the limelight is letter-digital shortenings whereby a digit is used in place of the word or word part parts of the word are laterally represented in private German SMS communication. As a result of the informatization of society syncope, namely syncope and apocope, have become productive means of word-formation. Thus, shortening of proper names, names of organizations, establishments, countries and cities have become part and parcel of German SMS communication. Aphaeresis, however, is rarely encountered in German SMS communication.

Keywords: SMS communication, lexical reduction, shortening, acronyms, syncope, apocope.

Introduction. In the XXI century, electronic communication came to dominate in the process of ensuring interrelation and cooperation of social persons. Information communication activity of the modern society is increasingly connected with the system of electronic communication that changed the format, time and space dimensions of social communications. SMS communication that differs greatly from other forms of electronic communication by its way of presentation and expression reflects technological and public processes in their social dynamics [12, p. 29].

Text messaging has a distinct pattern in terms of lexical, syntactic and typographical forms that fulfil young people's needs as well as providing for new technology. The language of texting has its own style, and the dominant features in SMS language are the use of abbreviations, slang, syntactic reductions, asterisk emoting, deletion of parts of speech, especially subject pronoun, preposition, articles, copula, auxiliary or modal verbs and contractions. The language of texting has features from both the written and spoken forms and Crystal suggests that SMS language is more than just a hybrid of speech and writing which must be seen as a new species of communication called 'a third medium'. SMS is quite unique with regards to language selection since it resembles the written form of speech which is interactive and dependant on shared space, time and background knowledge. Like normal speech, text messages are structurally simple, fragmented, concrete and conditional on situation [14, p. 156].

Since the first message was sent in 1990, we have witnessed an explosion of Short Message Service (SMS) use. In 2011, approximately 7.8 trillion SMS messages were sent around the globe. While younger people (adolescents and young adults) appear to be the most avid SMS users, this new way of communicating and socializing has been adopted by people of all ages working in all kinds of professions and with all levels of education [15, p. 260]. SMS communication takes place in different role constellations – in teenage clique, among members of the Bundestag, in SMS church services [11, p. 53]. SMS messag-

es are effectively used in the work of EU special operations services: police, gendarmerie, fire brigades, rescue services, etc. In the modern world of constant threats and dangers, the time of information transfer and the speed of response to extreme situations are reduced to a second. The use of SMS messages enables emergency services to report on emergency situations in a relatively short period of time, create response plans and neutralize them.

Either in speech activity or any other activity, people tend to find the ways of its effective fulfilment and reduction of applied efforts [6, p. 77]. The language development within the last decades is characterized by general feature – compression. This phenomenon is connected to social reasons: first and foremost, the acceleration the pace of life, the extension of language contacts field as well as other social phenomena have contributed to the same. Compression is performed on the language by means peculiar for its grammatical structure – its phonetics, semantics, grammar and lexis [4, p. 343].

The conciseness of texts is the characteristic feature of SMS communication: the number of signs is limited, it makes the author to concentrate on the most important aspects of his message and influences linguistic-stylistic features of communication, subjecting the utterance to the principles of economy [13, p. 935]. What is more, written language in the field of SMS communication is characterized by the adaptation of the speech language means, which include speech language means, to written form with the help of paralinguistic means. This compressed virtual genre economizes on the senders effort and time in that it does not encourages description; a feature that is peculiar to traditional written language. This descriptive feature partially compensated for the absence of paraverbal means. New language patterns in SMS communication (language material processed by language means for creation of language signs) are connected with high level of interactivity, manipulative capability, multimedia and operational efficiency [8, p. 55].

The study of German SMS messages in linguistics is connected with the following names of national and international linguists as M. A. Aakhus, J. E. Katz, P.

Schlobinski, J. Schwitalla. Linguistic peculiarities of German SMS messages are thoroughly investigated in scientific works of J. Androutsopoulos, K. Dürscheid, N. Döring, T. Sievel, A. V. Palkova, P. Schlobinski, G. Schmidt analyze communicative characteristics of German SMS messages.

Thus, thematic justification of the research of German abbreviations and shortenings is identified by the major popularization of these new language patterns of word formation in modern German SMS communication.

The purpose of this article is to investigate the factors of these lexical units formation, their peculiarities in the German language as well as their classifications of such word formations in the German SMS communication.

To do that, the article had the following objectives:

- to identify the factors that influence the appearance of German abbreviations and shortenings in SMS messages;

- to investigate these lexical units formation peculiarities in German languages;

- to establish the most productive types of such word formation in German SMS communication.

Results and discussion. On a microlinguistic level, the prevailing tendencies of SMS messages are a reduction, which is attributed both to technical restrictions of the medium and to be conceptually spoken character of its use, and creative language use, drawing on and playfully combining a wide range of linguistic resources [11, p. 49]. SMS communication is a productive place for lexical reduction realization. Out of the 231 text messages investigated, 10 % of the texts were found to have applied the concept of lexical reduction. SMS messages commonly apply the expression plane reduction. This includes the use of short forms, which is normally a means of saving on characters in the unique conditions of communication. The appearance of these shortened units is as a result of the society's need to pass a great deal of information within the time unit [1, p. 4].

Private German SMS messages of the body were chosen by continuous sampling method from earlier uninvestigated free access German Internet webpage *smsvongesternacht.de*.

Shortening as a means of enriching the German vocabularies occurs in different ways and structural types. Within the private SMS communication the shortenings are characterized by abbreviations, acronyms and apocopes. Abbreviation for example is the process of secondary nomination unites formation with the status of a word that involves apocopes of any linear parts of motivation sources and as a result leads to the introduction of such a word that in its form reflects the end part or parts of outgoing motivation unit [10, p. 66]. Introduction of abbreviation as a special way of word formation aimed at the creation of shorter word combinations or compounding in comparison with outgoing ones, synonymic to their nominations [5, p. 3]. Traditionally abbreviations are mostly classified into two groups, namely: graphical and lexical abbreviations.

Graphical abbreviations. Graphical abbreviations refer to the abbreviations that are only used in written speech and do not have a personal sound form. In the verbal speech, they are realised as a corresponding non-shortened form [10, p. 66]. The majority of graphical

abbreviations actualized in English and German SMS messages are conventional: Eng. *b* – be, *c* – see, *r* – are, *u* – you; German *h* – Uhr, *u* – und, *PS* – Postskriptum, *z.B.* – zum Beispiel (*z.b.*, *zb* – graphical abbreviations in SMS communication). For example: *bleib heute zu hause. hab versucht beyonce nachzutanzten u mir irgendwas ausgehenkt.*

Shortened English forms are – r, you – u, German und – u, which are used by SMS communicants, are the result of meaningful graphically shortened units accepted in literary English and German.

Lexical abbreviations. As the result of lexical shortening and abbreviation, a shorter nominative unit appears in comparison with the outgoing unit. The material of the research shows the usage of abbreviations by German-speaking communicants – nouns, created from the initial letters, initial elements of a compound word, word combination or phrase. Fixed in the modern vocabulary shortenings belong to such conventional shortenings: *Wörterbuch der Abkürzungen Duden* abbreviation shortenings, as *der Bhf* – der Bahnhof, *die EM* – die Europameisterschaft, *die FH* – die Fachhochschule, *der Hbf* – der Hauptbahnhof, *die Nr.* – die Nummer, *die OP* – die Operation, *die Std.* – die Stadt, *die VWL* – die Volkswirtschaftslehre, *die WG* – die Wohngemeinschaft. For example:

Freimittag zur Fh zu laufen fühlt sich einfach falsch an :/

Verdammt... erster tag in der wg und das studentenleben hat mich fest im griff: mein abendbrot war ein zerbrochener butterkeks -.-

Despite for its formal codification, the reduced word saves the same internal structure as the outgoing word that means that it indicates the same denotation. But the shortened form may add connotative pattern to it [3, p. 94] and raise the expressiveness of the SMS message text. Shortening and simplification of multi-syllable nominative units due to the form stipulate constant supplementation of English and German with new units. Some substitutes of multi-syllable units that function in German SMS messages that have not completely undergone the step of lexicalization: abbreviations *das Kh/ KH* – das Krankenhaus, *das WE* – das Wochenende, *der WSV* – der Winterchlussverkaufare not fixed in German vocabularies. For example, German SMS dialogue where *das WE* is the key unit:

*– Heii omg ich hab mir gerade so geile schuhe gekauft *-* so richtige hacken ey :D*

Lieg im kh hab mir den fuß gebrochen -.-

– xD

The distinctive feature of abbreviation in the texts of English SMS messages is shortening of not only separate words but full word combinations and sentences frequently used in written speech as well, for example: *ASAP* – As soon as possible, *BBS* – Be back soon, *BFN* – Bye for now, *BTW* – By the way, *GL* – Good Luck, *H&K* – Hugs and Kisses, *IC* – I see, *ILU* – I love you, *IMO* – In my opinion, *IOW* – In other words, *LOL* – Laughing out loud, *TIA* – Thanks in advance etc.

In the German context, the speakers often use different forms of saying good bye: good bye form from official mailing *MfG* – Mit freundlichen Grüßen, Internet communication *CU* – See you and private mailing *LG/ Lg* –

Liebe Grüße, *ILD* – Ich liebe dich, *HDL* – Hab dich lieb, *LD* – Liebe dich, built under the principal of abbreviation. For example:

– *Hi Mama. Wie klappt's mit dem neuen Laptop? lg Anni*

– *Hi Anni. Komm gut klar. Nur mit dem Internet habe ich noch Probleme. Ich habe gerade mein E-Mail Passwort bei Google eingegeben. Lg Mama*

A separate group of shortened lexical texts is known as an acronym. Acronyms are considered as a type of initial abbreviations pronounced as words written by the same letters [2, p. 189]. Acronyms are shortened words formed from the initial letters or initial elements of the word combination words either similar or the same form (phonetic structure) with the common word [9, p. 15]. Among the acronyms found in the German short messages are shortened lexical units of English origin such as: *die IT* – die Informationstechnologie, *das HIV* – das Humane Immundefizienz-Virus, *die SIM* – die Subscriber Identity Module, *VIP* – Very Important Person. The study also came across acronyms of German origin like *der ZOB* – der Zentraler Omnibus-Bahnhof. For example: *Mir geht es gut! Bin beim ZOB, betrunken, bald zu Hause.*

Another aspect of shortenings that was looked into during the study is **letter-digital shortenings**. Letter digital shortenings, simply put, refer to the phenomenon whereby a digit is used in place of a word or even part of the word. This means that the phonetic formalization of the digit coincides with the words, this mode of shortening is however less common in private SMS communication. For example, explication case in the act of German SMS communication of the noun *Nacht* in the form of latter-digital abbreviation *n8*:

– *weißst noch wie es war gestern n8, was du alles gesagt hast..?*

– *hmm ich war voll babyyy*

– *gut dann klär ich dich auf... du hast gesagt ficK mich Ich bin deine schlampe XD*

Letter digital abbreviations of the mode of saying goodbye „gn8“ and its expanded variant *gute n8*, were borrowed by the German SMS communication from the Internet communication. For example:

– *Ich bin zuhause Schatz mach dir keine sorgen ich bin doch bin*

– *boa, ich hoffe du liegst alleine im bett!!!*

– *ich bin bi gute n8*

Mathematical symbols have also not been left out and they occupy a special place in the modern day short messaging arena. This place denotes the closeness between mathematical and computer discourse abbreviations: *2* – to, *4* – for, *2B* – to be, *B4* – before, *F2F* – Face to face etc. Due to the influence of the internet and other emerging new forms of communication, language is being revolutionized and supplemented by new lexical units. These new lexical units have become the acceptable language symbols of the time.

To satisfy the society's needs in new compressed names in private German SMS communication shortening (reduction) of the word stem is applied as the means of word formation and word creation which serves to save language units.

Word stem reduction can be further classified into the following categories: **apocope** (reduction of the stem final

part): *semi* (from semicolon), *param* (from parameter); **syncope** (word middle reduction): *char* (from character), *doc* (from document), *app* (from application) and **aphaeresis** (initial word part reduction, mainly of unstressed vowels): *Net* (from Internet), *mend* (from amend) [7, p. 83].

As a result of the research carried out, a conclusion was drawn that apocope is one of the most productive abnormorphic reduction types applied in the English and German languages.

Different conventional, i.e. nontechnical reductions formed by apocope that find their way into the German SMS communication include different functional units like: general literary names of the week days — *der Di, der Sa*; terminological noun *der Akku*; colloquial words – nouns *die Info, die Geschi, die Min., das Navi, der Pulli, die Quali, die Uni* and adjectives *bi, ok*; slangisms *die Demo, das Deo*; school and student slangisms *das Abi, die Mathe, der Prof*; jargonisms *der Alk, der Teenie* just to highlight a few. For example:

– *Ich bin jetzt von der Autobahn runter. Ich hoffe das wenigstens das Navi weiß was es macht. ☺*

– *Du fährst einen Mini, ein Engländer der von Bayern entwickelt wurde. Wir sehen uns Weihnachten*

German SMS communication is also characterized by the reduction of the final parts of the word stem. These reductions have contributed the increase in usage of these shortenings in the written communication. The shortenings in question include examples such as: *b* – preposition *bei, Bib/ BIB* – noun *die Bibliothek, eig* – adjective *eigentlich, viell* – particle *vielleicht, G* – noun *die Gruppe, i* – personal pronoun *ich*. In most cases the meanings of these reductions are deduced within the context in which they are used, for example: *Fuuuuuuuuuuuuuuuck! Im Büro eingepennt und vom Hausmeister geweckt worden - .- ich hab eig nix gegen die Frühschicht, wenn sie denn nicht immer so früh wär :S ich geh erstmal weiter pennen :D*

The lexical unit *nix*, used when texting, as well as *net* and *ned* are widespread variations of the negative pronoun *nichts*. These variations can be traced from internet communication and are affiliated to computer jargon.

The reduction in usage of the German personal pronoun *ich* in the short message communication, increases its chances of becoming a conventional reduction, for example: *i hab nämlich festgestellt, dass i garnet disziplinlos bin beim essen, sondern, dass essen mi willenlos macht. also kann i nix dafür!! und wenn doch, dann bin i trotzdem verdammt wahnsinnig diszipliniert weil i nämlich nur ganz konsequent des ess was fett macht, und grundsätzlich nix unter doppelter menge!!*

The speaker repeatedly reduces personal pronoun *ich* → *i* and its accusative form *mich* → *mi*.

The reduction of SMS communicants' names and conversation objects to initial letter, which is conceptually motivated phenomenon constitutes independent category of special reduced shortenings found out herein in the SMS messages. For example:

– *H. trinkt eh nur ein Glas sekt*

– *dann kann sich h. aber wenigstens an den Abend erinnern und hat am nächsten morgen nicht mehr abekommt!*

– *dann kann sich h. aber wenigstens an den Abend er-*

innern und hat am nächsten morgen nicht mehr abbekommt!

A mutual apperceptional basis of the speaker's and addressee's SMS communication makes it possible for proper names, names of organizations, countries and cities shortenings to successfully function within communication act. The following SMS message text illustrates the case of the city name reduction in German SMS communication — initial letter *M* is the shortened form of city name Magdeburg: *Um 10.00 bin ich in M.*

Shortening is a widespread way of new words formation. **Syncope** is a productive type of abbrormorphic reduction. Shortened units formed with the help of syncope have conversational and slang pattern, marking the speaker's affiliation with a certain group. Reduced noun *die Tanke* founded in the following dialogue in German is the usual unit that coexists collaterally with a derivative word – noun *die Tankstelle*, but it differs from it by its conversational sphere of use and conversational pattern: *Ist es normal, dass ich mir jeden Tag an der Tanke neue Kippen kauf, nur um mich mit den Kassierern zu unterhalten? Hab jetzt schon 4 ungeöffnete Packungen daheim...*

In German by means of middle reduction nouns, adverbs are shortened (*irgendwo* → *iwō*, *irgendwer* → *iwēr*, *irgendwann* → *iwann*) and verbs (*telefonieren* → *telen*). For example:

– *Lass mal telen*

– *Ne, ich sehe heute scheiße aus!*

To express the offer to communicate on the telephone the speaker uses conversational verb *telen* formed by means of middle reduction in the text of SMS message.

A special layer of reduced units in German is constituted by English units – nouns *Handy* → *das Hdy*, *Birthday* → *der Bday* and exclamation *sorry* → *sry*. For example: *Hey Schatz, schonmal alles Gute zum Bday. Bin in der Stadt, wollte dir dein Geschenk holen, aber der eine Laden hatte schon zu in dem anderen habe ich Hausverbot; SRY. Soll ich Pommes mitbringen*

The speaker congratulates the addressee with his birthday for which identification he uses reduced English noun *Bday* in the text and apologizes for his present by means of graphically emphasized English exclamation *SRY*.

The word's middle reduction is peculiar mainly in written speech. **Aphaeresis** as the next category of reduced lexical units' formation that functions in verbal speech takes place more frequently rather than apocope and syncope. As a single case of aphaeresis actualization we hereby give the following act of dialogue of German SMS communication in the text of reaction SMS message where adjective *okay* was initially reduced to *kay*:

– *Ich weiß nicht was das zwischen uns ist, hab ich das Gefühl wir müssen reden.. was meinst du?*

– *Jaa denk ich auch.Am besten jeder sagt mal was er so für den anderen fühlt und was er für ihn empfindet ... kay?*

– *Du fängst an:D!*

Realization of **syncope** and **aphaeresis** combination is common in German SMS communication in the form of specific reduction of adjective *eigentlich* → *eigtl* and particle *vielleicht* → *vll* or *vlt*. For example:

haha ich muss dir was erzähle hdl und vll au mehr-wow was heiss denn des? "und mehr!" grrrrrr =D KUSS vll steh ich auf dich...

In both SMS message texts, the speaker uses reduced particle *vll* that identifies gradual explicit declaration of love. Electronic SMS communication with principals of written speech is the place of realization of such type of reduced words. Convenience in writing, the economy of language units and meaningful capacity are the reasons of reduction popularity. Reduced word form saves time and often lets pass more information [7, pp. 82–83].

Conclusion. In private German SMS communication, the reduction of different language levels is subordinated not only for time saving and communicative space place but also it is a highlighter of the SMS message text tonality. The SMS message specific is in the communicants' imitation of verbal speech and conversation in writing. SMS communication removes the borders between verbal and written forms of communication. This is ascertained by the appearance of a new forms of speech interaction – written conversational language which is characterized by shortened units that provide that transfer of a great deal of information within a short period of time. This way of vocabulary supplementation is represented by the following structural types: graphical and lexical abbreviations, acronyms, letter-digital shortenings and reduction.

The research carried out highlighted the fact that during the communication process the participants not only make use of conventional shortenings of separate words (mainly nouns); but also of phrases and sentences. This occurs both in the German communication process. Moreover, the findings of the result attested to the fact that letter digital shortening does not take place to a large extent in the private SMS communications. With the expansion of language contact spheres in the electronic space of communication, word stem reduction methods such as apocope and syncope as the productive types of word stem reduction have played a key role in German language. Thus the shortening of proper names, names of establishments, organizations, countries and cities have become a feature in German SMS communications. Aphaeresis, on the other hand, is found to be more common in verbal communication as opposed to German SMS communication.

Nonverbal means of communication used in electronic messages seem to be another viable area of research due to the fact, that they are mostly used to compensate the absence of the direct visual contact between the participants of electronic communication, and influence the verbal base of such communication as well.

REFERENCES

1. Алексеева Н. Н. Типология сокращенных лексических единиц в современном английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. Н. Алексеева. – Москва, 1984. – 24 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: учеб. пособие / И. В. Арнольд. – 2-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2012. – 376 с.
3. Єнікєєва С. М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові / С. М. Єнікєєва // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – Вип. 27. – С. 93–96.
4. Златоустова Л. В. Компрессия и ее связь с фонетическим и грамматическим строем языка / Л. В. Златоустова // Русский язык: исторические судьбы и современность: труды и материалы III Международного конгресса исследователей русского языка, 20–23 марта 2007. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2007. – С. 343–344.
5. Лопатин В. В. Аббревиатура / В. В. Лопатин // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 3.
6. Мамалига А. І. Синтаксис тексту / А. І. Мамалига // Нариси про текст: теоретичні питання комунікацій і тексту. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 66–221.
7. Мартос С. А. Усічення основи як спосіб творення молодіжного сленгу / С. А. Мартос // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. – Т. 18 (57). – № 2. – Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2005. – С. 82–84.
8. Мойсеєнко С.М. Прагмасемантичний та прагматистичних аспекти сучасного англомовного наукового комп'ютерного дискурсу: дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.04 / Мойсеєнко С.М.; Запор. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2014. – 262 с.
9. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
10. Палкова А. В. Аббревиация как способ образования новых лексических единиц в сфере компьютерной техники и Интернета / А. В. Палкова // Иностранные языки в экономических вузах России: всероссийский научно-информационный альманах. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского государственного университета экономики и финансов, 2004. – С. 66–80.
11. Androutsopoulos J. SMS-Kommunikation: Ethnographische Gattungsanalyse am Beispiel einer Kleingruppe / J. Androutsopoulos, G. Schmidt // Zeitschrift für Angewandte Linguistik. – 2002. – № 36. – S. 49–79.
12. Bezzubova O. O. Syntactic organization of German SMS texts / O. O. Bezzubova // Journal of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»: Philology and Educational Studies. – 2016. – № 8. – pp. 29-33.
13. Bezzubova O. O. Phonetic stylistic peculiarities of political German Twitter communication / O. O. Bezzubova, L. S. Ivashkevych, A. Lange // Educational Researcher. – 2017. – № 9(2), pp. 935–947.
14. Kahari L. Language of Texting, Patterns and Factors of Language Choice in Text Messaging of University of Zimbabwe, Shona-English Bilinguals/ L. Kahari // International Journal of Humanities and Social Science. – 2014. – 4(1), pp. 156–163.
15. Morel E. SMS communication as a plurilingual communication. Hybrid language use a challenge for classical code-switching categories / E. Morel, C. Bucher, S. Pekarek Doehler, B. Siebenhaar // Linguisticae Investigationes. – 2012. – 35(2), pp. 260–288.

REFERENCES

1. Alekseyeva, N. N. (1984). Tipologiya sokrashchennyh leksicheskikh edinic v sovremennom anglijskom jazyke [Typology of shortened lexical units in modern English], Moscow, Russia.
2. Arnold, I. V. (2012). Leksikologiya sovremennogo anglijskogo jazyka [Lexicology of modern English]. Moscow, Russia.
3. Ienikeeva, S. M. (2006). Skorochennia slova jak mehanizm formotvorennia ta slovotvorennia v suchasnij anglijskij movi. [Word shortening as a mechanism of from creation and word formation in modern English]. Zhytomyr, Ukraine.
4. Zlatoustova, L. V. (2007). Kompresija i eje sviaz' s foneticheskim i grammaticheskim strojem jazyka [Compression and its connection with phonetic and grammar language structure]. Moscow, Russia.
5. Lopatin, V. V. (1990). Abbreviatura [Abbreviation]. Linguistic encyclopedia vocabulary. Moscow, Russia.
6. Mamalyga, A. I. (1998). Syntaksys tekstu [Syntax of a text]. Kyiv, Ukraine.
7. Martos, S. A. (2005). Usichennia osnovy jak sposib tvorennia molodijnogo slengu. [Reduction of stem as a means of youth slang creation]. Simferopol, Ukraine.
8. Moiseienko, S. M. (2014). Pragmasemantychnyj ta pragmastylistychnyj aspekty suchasnogo angломовного наукового комп'ютерного дискурсу [Pragmasemantic and pragmastylistic aspects of modern English scientific computer discourse]. (Extended candidate's thesis). Zaporizhzhia, Ukraine.
9. Neliubin, L. L. (2003) Tolkovyj perevodovedcheskij slovar' [Definition translation dictionary]. Moscow, Russia.
10. Palkova, A. V. (2004). Abbreviacija kak sposob obrazovanija novyh leksicheskikh edinit v sfere komp'juternoj tehniky I Intrneta [Abbreviation as a means of creation of new lexical units in the sphere of computer technique and Internet]. Saint-Petersburg, Russia.

Художнє осмислення травматичного досвіду у романах С. Процюка

А. Є. Черниш

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
Corresponding author. E-mail: anna_chernysh@ukr.net

Paper received 13.03.19; Accepted for publication 28.03.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-04>

Анотація. У статті на матеріалі романів С. Процюка досліджено вплив категорії травми на формування національної, культурної та психологічної ідентичності українців, а також трансмісії травматичного досвіду, що призвів до появи деструктивних форм рецепції дійсності, поколіннєвих непорозумінь і розривів, викривленого уявлення про національну пам'ять, історію, колективну свідомість. Досвід травми, отриманий українцями у тоталітарний період, спричинив численні психологічні аномалії поведінки героїв, їх специфічну психічну організацію, базовану на категоріях страху, відчаю, розпачу приреченості, меншовартості.

Ключові слова: *травма, трансмісія, ідентичність, пам'ять, деструкція.*

Українська література початку XXI ст. дедалі частіше художньо оприявнює болісні питання національної історії – Другу світову війну, Голокост, етноцид, лінгвоцид, більшовицько-комуністичний період, Чорнобиль, воєнні події на Донбасі тощо. Ці події потребують свого переосмислення і ревізії їх наслідків у психоідентичності українців, оскільки вони неминуче травмували націю, позначившись на її колективній пам'яті і свідомості, змінивши особистісні орієнтири, психологічні установки, соціальні статуси, культурні та національні ідентичності.

Найбільш згубного впливу на процеси національної, культурної та психологічної ідентичності українців справила політика тоталітарного режиму, що призвела до викривленого уявлення про власну національну історію, пам'ять народу, колективну свідомість, руйнацію багатьох соціальних інститутів, а також психологічну та ментальну деструкцію. Впровадження більшовицько-комуністичного режиму на території радянської України склало каркас тяглої травматичної ситуації, фатально модифікувавши історичну пам'ять і колективну свідомість. А. Киридон із цього приводу слушно зауважує: «Відтак з огляду на факт постійної травматизації викарбовується глибокий слід на колективній (груповій) свідомості та форматуванні пам'яті. Останнє особливо важливе для українського суспільства, культура якого упродовж XX ст. формувалася як травмоцентрична. Травмоцентрична культура суспільства задає відповідні культурно-ідентифікаційні коди» [3, с. 139], означені багатьма сферами життєдіяльності українців – освітою, наукою, історією, національною зовнішньою та внутрішньою політикою.

Осмислення колоніального / тоталітарного досвіду представлено постколоніальними студіями, що набули особливої актуальності наприкінці XX – початку XXI ст., засвідчені працями Г. Арентз, Е. Саїда, Г. Ч. Співак, Г. Бгабги, М. Павлишина, С. Павличко, Т. Гундорової та ін. у філософсько-культурному вимірах. Численні трансформації у соціокультурній, політичній, економічній сфері на початку XXI ст. призвели до вироблення нових підходів і в художньо-літературному дискурсі, визначивши тенденції до колоніального / постколоніального, тоталітарного / посттоталітарного осмислення травматичних подій XX ст. Імперський і постімперський дискурсивний досвід формування світу художньої літератури зумовив появу низки творів, у яких активізувалися питання легітимізації національного коду, ідентичності, психології тощо.

Мета статті – на матеріалі творів С. Процюка дослідити вислід тоталітарного впливу, травми, а також трансмісії травматичного досвіду героїв, чия свідомість, пам'ять та ідентичність постраждали від тоталітаризму. Методи дослідження – аналіз, синтез, опис, інтерпретація, психоаналітичний метод, постколоніальне прочитання.

Художні романи С. Процюка «Інфекція», «Десятий рядок», «Травам не можна помирати», «Руйнування ляльки», повість «Бийся головою до стіни» чи не наяскравіше засвідчують травматичний досвід українського суспільства XX ст. Його антиколоніальні романи головно продукують тему травми та трансмісії травми, спричиненої тоталітарним режимом, що нещадно нищить українця до сьогодні. Романи С. Процюка цілком правомірно трактувати як романи травми (Т. Гундорова). На думку української дослідниці, «роман травми виростає передусім з аналізу травм, таких як рабство, вимушена міграція, расизм, геноцид, руйнування роду, розрив поколінь, душевне та фізичне насильство тощо. Часто в основі таких романів лежить свідчення про пережите лихо, а оповідь передає ситуацію крайнього напруження; такі твори нерідко занурені в містичні практики, адже пережите не підлягає раціональному витлумаченню» [2, с. 33-34]. Романи С. Процюка «Інфекція», «Десятий рядок», «Травам не можна помирати», «Руйнування ляльки» генерують посттоталітарну проблематику, індивідуальну й культурну травми, аспекти колоніального й постколоніального досвіду, генераційні розриви, психологічне напруження. Зокрема роман «Десятий рядок» засадничо розкриває проблеми генераційного непорозуміння, втрати історичної пам'яті, деструкцію особистості у посттоталітарному світі тощо. Роман «Руйнування ляльки» художньо оприявнює процес розтравмування українців, хто на довгий час втратив відчуття своєї національної приналежності, розгубився у хаосі соціальних і політичних перипетій, що виникли як наслідок впровадження насильницької ідеології зі знищення українця в українцеві. Роман «Травам не можна помирати» актуалізує украї важливу для процесу національної ідентичності проблему здолання тоталітарного тиску й імперського досвіду. Посттоталітарні романи С. Процюка доповнюють художню антиколоніальну матрицю українського дискурсу, представленого творчістю О. Ульяненка, Є. Пашковського, В. Медвіда, О. Жупанського, Ю. Іздрика, М. Матіос та ін.

Ідейною основою посттоталітарних романів С. Процюка є необхідність опрацювання, пророблення травматичного досвіду, подолання наслідків психологічних

травм, зупинення трансмісії травматичних кодів, щоб уникнути нищівних процесів у психоідентичності героїв, що призводять до виникнення складних форм власної рецепції у світі – самовтрати, самобичування й поступової національної, соціальної й психологічної деструкції. Травматичні патерни ключових персонажів романів українського письменника зумовлені тиском тоталітарного режиму (дід Гнат, батько Марко й онук Максим Іванчишини («Десятий рядок»), Микола Лоб'юк, Іванка Лоб'юк, Сава Чорнокрил («Інфекція»), Анна Сороченко, Іван Сороченко, ВВ («Руйнування ляльки»), Олександр Світлий, Максим Томиленко, Микола Комарницький «Травам не можна помирати»). Найбільшу психологічну резистенцію тоталітарному тиску проявляли герої, яким випало безпосередньо перенести травматичні ситуації – репресії, психологічні тортури, моральні випробування, знущання, заслання, арешти, ув'язнення (Гнат Іванчишин, Олександр Світлий, Микола Лоб'юк). Зазнавши згубного морального, психологічного й фізичного впливу тоталітарного режиму, вони виробили у собі філософію нескорених, позбавившись страху за власне можливе не-буття, натомість набувши непогамовного страху за майбутнє своїх родин. Так, наприклад, затяжна депресія як наслідок психологічної травми, спричиненої нищівною політикою тоталітаризму, постійний страх і побоювання за переслідування й покарання, параноїдальне світовідчуття неминуче відбилися на фізичному й психічному здоров'ї Миколи Лоб'юка: «Жах і параноїдальний невроз колишнього в'язня сумління звив у мозку настільки глибоке гніздо, що багато років опісля в'язниці, за умови найменшого нічного шурхоту, Микола Васильович зривався з ліжка, наче торгурований фантомами білої гарячки, уявляючи безжальних мускулястих чекістів у червонозоряних погонах, які зараз прийдуть у помешкання» [6, с. 4].

Опинившись в умовах безпосереднього тоталітарного тиску й контролю, Гнат Іванчишин, Олександр Світлий, Микола Лоб'юк виробили свої нонконформістські візії і постулати виживання у відповідній атмосфері задля подолання страху тотального знищення. Р. Дж. Ліфтон, досліджуючи психічне здоров'я в'язнів-інакодумців тоталітарної системи, зауважує, що «ці люди випробували свої емоційні межі. Вони пережили гранично можливий фізичний і духовний біль, але все ж вижили; вони були змушені дійти до критичної межі негативного самоаналізу, але все ж випросталися з певною самоповагою» [4, с. 157-158]. Доведені до крайньої межі самовідречення, їх не лякала фізична анігіляція. Кожен із них знаходив свої способи подолання й пророблення травматичного досвіду: Гнат занурювався у мрії про щасливе майбутнє України; Микола Лоб'юк усамітнювався, ховався подалі від зайвих очей, зрідка дозволяючи оприлюднювати свої думки і мрії у піснях про героїчне минуле України; Олександр Світлий вів активне соціальне життя, відвідуючи різноманітні україноцентричні заходи, налагоджуючи зв'язки з українською діаспорою та пропагандуючи прийдешню незалежність України.

Попри негативний і травматичний досвід ув'язнення за національні переконання герої не зреклися українськості у собі. Травматичне минуле сприяло виробленню нонконформістських засад характерів і філософії стоїцизму. Вони мужньо переживали відголоски травм, продовжуючи проробляти і відчужувати від себе травматичний досвід життя. Від постійного психологічного й емо-

ційного напруження Гнат Іванчишин, Микола Лоб'юк, Олександр Світлий інколи рятувалися внутрішньою еміграцією, що дозволяло уникнути скверни, продажності, пристосуванства: «Гнатові вдалося створити тишу всередині себе – і це був його єдиний порятунок. Він перестав боятися. Щось водномить тріснуло в душі, прощаючись із нею нелюдським зойком. Більше цього зойку не чув ніхто» [5, с. 52].

Як зазначено у романах С. Процюка, найбільше потепало від висліду тоталітарного травматичного досвіду наступне покоління (Іванка Лоб'юк, Марко та Максим Іванчишини, Максим Томиленко, Анна Сороченко), які безпосередньо не були причетні до травматичних ситуацій своїх родичів, однак у процесі засвоєння травматичного минулого виявилися дезорієнтованими і безсилимими у процесі подолання колоніальних відголосків, позбавлені моральної рівноваги, душевної стійкості, витривалості. Так, скажімо, травматичне переживання минулого, болісне згадування і відторгнення досвіду травми Миколи Лоб'юка згубно позначилося на психічному становленні його доньки Іванки, чиє світоставлення й світовідчуття визначалося посттравматичною образою й страхом повтору батьківської зломленої долі. З цього приводу Т. Гундорова слухно зауважує, що «прив'язаність до травматичного минулого ставить нащадків у позицію заручників: фізично не причетні до минулих подій майбутні покоління виявляються до них прив'язаними, а сучасність стає натомість чимось, що не піддається репрезентації, є невловною» [2, с. 10]. Іванка – психічно зневолена поборюванням відголосків травматичної ситуації свого батька, готова до «тихого» супротиву. У романі «Руйнування ляльки» Анна Калиниченко-Сороченко також помітно страждала від наслідків травмованості своїх батьків, які зазнали згубного впливу Ляльки, що є глибокою метафорою комплексу людських вад і пороків, виплеканих тоталітарним режимом. Героїня зростала у несприятливій, гнітючій атмосфері сім'ї, в якій були відсутні повага, любов і взаєморозуміння між батьками, чиєю свідомістю усеконтрольно володіла Лялька. Відсутність здорових цінностей і стосунків між батьками спроектувалось на складний процес становлення психологічної ідентичності Анни, призвівши до її подальшої деструкції, засвідченою відповідною характерною бронєю (В. Райх), а також соціальною байдужістю, апатією, аморфністю, відчуженням, постійним психічним та емоційним напруженням. Досвід батьківської травми виробила у наступних поколіннях відсутність резистенції, слухняність, дифузність особистості, позбавивши героїв соціальної комунікабельності, відтак і здорової колективної пам'яті. А. Ассман із цього приводу зауважує: «Пам'ять виникає у людини лише в процесі її соціалізації. Хоча «володіє» пам'яттю завжди лише окрема людина, ця пам'ять сформована колективом. Тому вираз «колективна пам'ять» не належить до розряду метафор. Колективи не «володіють» пам'яттю, але обумовлюють пам'ять своїх членів» [1, с. 36]. Травмована колективна пам'ять і травматичний досвід життя в

умовах тоталітарного режиму сприяли виробленню деструктивного механізму самознищення українців, заляканих, апатичних, безвідповідальних, поступливих. Постійний стрес, низка травмоцентричних ситуацій, політичні розправи, тиск, моральне знування, манія переслідування зачасти призводили до невротичних випадків і проявів аномальної психічної поведінки, що виформувало особливу параноїдально-шизоїдну атмосферу становлення більшості героїв романів С. Процюка, травмувавши свідомість, пам'ять, ментальні установки, світоставні орієнтири, національні вектори їхньої самореалізації.

Тоталітарний режим справив нищівний вплив на психічну організацію усіх героїв романів С. Процюка. Їхня психоідентичність маркована невротичною реальністю, позначеною тотальним контролем, уніфікованістю, пристосуванством, політичним блюзнірством, продажністю, появою подвійної моралі. Відтак український письменник поляризує своїх героїв, інфікованих тоталітарними травмами та їхніми наслідками. Частина персонажів наділена нонконформістськими проявами характеротворення (Гнат Іванчишин, Микола Лоб'юк, Олександр Світлий, Максим Томиленко), решта зазнала деструкції психіки (Марко та Максим Іванчишини, Іванка Лоб'юк, Сава Чорнокрил, Анна Сороченко, Василь Величко та ін.).

Деструктивні форми психологічної ідентичності більшості Процюкових героїв в основному детермінуються зацькованістю, затяжними невротами й психозами,

істерією, суцільним розпачем й апатією, соціальною байдужістю, шизофренією, самотністю, болем, спустошенням, страхом, відчаєм, відчуттям абсурдності й катастрофічності, фатальності й безвиході, приреченістю, невизначеністю, невпевненістю, що є наслідком впливу ідеології тоталітаризму й зумисним травмуванням українців засобами контролю, тиску, обману, звинувачення, уніфікованості, ідеологічними настановами, відреченням, відкиданням індивіда тощо. Тривале нехтування, замовчування й апатія травматичного минулого покоління, уражених негативним досвідом тоталітаризму, бездіяльність та асоціальність, важкі депресивні стани деструктували подальше адекватне сприйняття української дійсності, що вимагала активних дій і боротьби у викоріненні колоніального досвіду попередніх генерацій. Психологічні антиколоніальні романи С. Процюка «Інфекція», «Десятий рядок», «Травам не можна помирати», «Руйнування ляльки» змушують до роздумів про додання колоніальних відголосків, генераційних розривів, припинення руйнівної дії трансмісії коду меншвартовості, рабськості, інтелектуального та культурного аутизму. Представлена студія може бути доповнена іншими аспектами антиколоніального й постколоніального прочитання роману травми українського письменника, скажімо, особливостями дискурсивного спротиву, феноменом поколінневої та міжпоколінневої свідомості, досвідом травмованого тіла тощо, що має бути реалізовано у перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассманн Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Ян Ассманн; пер. с нем. М. М. Сокольской. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
2. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на сході Європи / Тамара Гундорова // Постколоніалізм. Генерація Культура. / За ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. – Київ: Лаурис, 2014. – 336 с.
3. Киридон А. «Подолання минулого» в країнах Центрально-Східної Європи: основні тенденції / Алла Киридон // Європейські історичні студії. – 2016. – № 4. – С. 126 – 143.
4. Лифтон Р. Дж. Технология «промывки мозгов»: Психология тоталитаризма / Роберт Дж. Лифтон. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2005. – 576 с.
5. Процюк С. Десятий рядок / Степан Процюк. – К.: Український пріоритет, 2014. – 224 с.
6. Процюк С. Інфекція / Степан Процюк. – Брустури: Дискурс, 2016. – 202 с.
7. Процюк С. Руйнування ляльки / Степан Процюк. – К.: Ярослав Вал, 2010. – 280 с.
8. Процюк С. Травам не можна помирати: роман / Степан Процюк. – К.: Легенда, 2017. – 256 с.

REFERENCES

1. Assmann J. Cultural memory: Letter, memory of the past and political identity in the high cultures of antiquity / Jan Assmann; trans. from german by M.M. Sokolskaya. – M.: Languages of Slavic culture, 2004. – 368 p.
2. Hundorova T. Postcolonial novel of the generational trauma and postcolonial reading in the east of Europe / Tamara Hundorova // Postcolonialism. Generation Culture. / Read. by T. Hundorova, A. Matusyak. – Kyiv: Lauras, 2014. – 336 p.
3. Kiridon A. "Overcoming the Past" in Central and Eastern Europe: The Basic Trends / Alla Kiridon // European Historical Studies. – 2016. – No. 4. – P. 126-143.
4. Lifton R. Brainwashing Technology: The Psychology of Totalitarianism / Robert J. Lifton. – SPb.: Prime-Euroznak, 2005. – 576 p.
5. Protsyuk S. The Tenth Line / Stepan Protsyuk. – K.: Ukrainian Priority, 2014. – 224 pp.
6. Protsyuk S. Infection / Stepan Protsyuk. – Brusturi: Discourse, 2016. – 202 pp.
7. Protsyuk S. Doll Destruction / Stepan Protsyuk. – K.: Yaroslavov Val, 2010. – 280 p.
8. Protsyuk S. Grasses can not die: novel / Stepan Protsyuk. – K.: Legend, 2017. – 256 p.

Artistic Comprehension of the Traumatic Experience in the Novels of S. Protsyuk

A. Chernysh

Abstract. The article is devoted to the influence of category trauma on the formation of national, cultural and psychological identity of Ukrainians and transmission traumatic experience that led to the emergence of destructive forms of reception of reality, generational misunderstandings and gaps, distorted picture of the national history, collective consciousness on novels of S. Protsyuk. The experience of the trauma received by Ukrainians during the totalitarian period has caused numerous psychological anomalies of the heroes' behavior, their specific psychological organization, based on the categories of fear, despair, despair of doom and inferiority.

Keywords: trauma, transmission, identity, memory, destruction.

Застосування теорії ментальних просторів і блендингу до аналізу текстів французьких лічилок (на матеріалі твору *Nous n'irons plus aux bois*)

Н. Л. Дяченко

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: dnl200677@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 08.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-05>

Анотація. Статтю присвячено розгляду теорії концептуальної інтеграції та блендингу Ж. Фоконьє і М. Тернера на основі теорії ментальних просторів Ж. Фоконьє, а також можливості її застосування для інтерпретації текстів французьких лічилок. В світлі теорії розглянуто текст французької лічилки *Nous n'irons plus aux bois*, визначено її вихідні ментальні простори, виявлено їх складові елементи, проаналізовано змішаний простір зазначеної французької лічилки.

Ключові слова: концептуальна інтеграція, блендинг, теорія, ментальні простори, вихідний простір, змішаний простір.

Вступ. Сучасні розвідки в галузі когнітивної лінгвістики скеровані як на дослідження текстових світів [13, 14], що виникають у ході інтерпретації, так і шляхів їх створення читачем або слухачем. Пошук та роз'яснення відношень між знаннями про світ і тим, як вони відображені в літературних чи фольклорних поетичних текстах є особливістю вітчизняних та зарубіжних досліджень з когнітивної лінгвістики [1, 2, 4, 7].

Короткий огляд публікацій за темою дослідження. Наукова праця Жіля Фоконьє “Ментальні простори” [7] належить до низки тих робіт, які відіграли вирішальну роль у становленні когнітивної лінгвістики й визначили її основні теми і напрямки досліджень.

Автор підкреслює свою прихильність до когнітивного підходу в семантиці, який базується на тісному зв'язку мови й когніції. Людині притаманно вважати, що значення передаються за допомогою слів. Ми кажемо те, що думаємо з того чи іншого питання, вкладаємо певний смисл у слова, тощо. Насправді, на думку автора, окрім слів, що утворюють видиму для спостереження “верхівку айсберга”, висловлювання містять величезні масиви інформації, необхідної для вірного тлумачення їх змісту.

За Ж. Фоконьє [9] мова не передає значення, а регламентує його будову. Розуміння висловлювання є можливим завдяки тому, що мовні вирази виконують функцію своєрідних конструкцій, відповідно до яких слухач подумки конструює смисл. Ці теоретичні конструкції, які відображають те, що відбувається “поза кадром” і становлять повсякденний фон когні-

тивного спілкування, автор пропонує назвати ментальним простором.

За формою ментальні простори – це впорядковані множини з елементами *a, b, c...* і відношеннями між ними *R_{1ab}, R_{2ad}, R_{3cbf}*, які можуть поширюватися відповідно новими елементами і відношеннями.

Змістовний аспект ментальних просторів становлять моделі ситуацій (реальних або гіпотетичних) у тому вигляді, як вони осмислюються людиною, і охоплюють наявний стан справ (так як ми його розуміємо), гіпотетичні ситуації, ситуації в минулому чи майбутньому (як ми їх розуміємо чи уявляємо), вигадані ситуації (наприклад сюжети живопису, кінематографу), предметні сфери (економіка, політика, математика тощо).

Отже, в концепції Ж. Фоконьє мова є не лише об'єктом інтерпретації відносно дійсного чи можливого стану речей, контексту чи ситуації, але є тим конструктивним початком, що створює ментальні простори, наповнює їх елементами і програмує відношення між цими елементами та просторами. Успіх людського спілкування залежить від ступеню подібності побудованих співбесідниками просторових конфігурацій. Ця подібність визначається не лише як лінгвістичний аспект розуміння, оскільки окрім мовних виразів на побудову ментальних просторів мають вплив такі позамовні фактори як фонові знання, доступні схеми, прагматична інформація, очікування і т.п. [7, с.2].

Суттєву відмінність того факту як процес мовленнєвого розуміння розглядається в концепції Ж.Фоконьє і у формально-семантичних теоріях можемо побачити на схемах (1) і (2) відповідно:

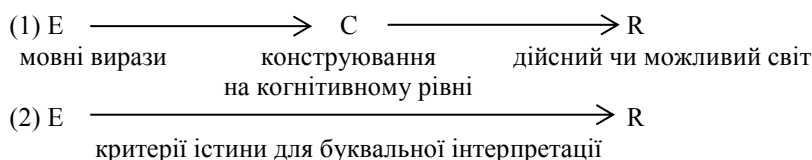

Рис. 1. Процес розуміння в теорії ментальних просторів (1) і у формальній семантиці (2) [7, с. 153]

Теорія концептуальної інтеграції (теорії змішування, блендинга) – спільна робота Жіля Фоконьє і американського вченого-літературознавця, спеціаліста з когнітивної поетики й риторики, Марка Тернера, продовжує розвивати ідеї ментальних просторів [10].

Концептуальну інтеграцію автори визначають як різновид відображень чи проєкцій між поняттєвими сферами. Суть її в тому, що структури вихідних ментальних просторів проєктуються на новий змішаний простір, так званий бленд, елементи якого

об'єднуються і починають взаємодіяти. Цей бленд не ототожнюється із жодним з вихідних ментальних просторів і не є, власне, сумою їх елементів, це новий ментальний простір з власним значенням; як дитина, що успадкувала від батьків певні риси, однак розвиває свою власну ідентичність. Схема концептуальної інтеграції має такий вигляд:

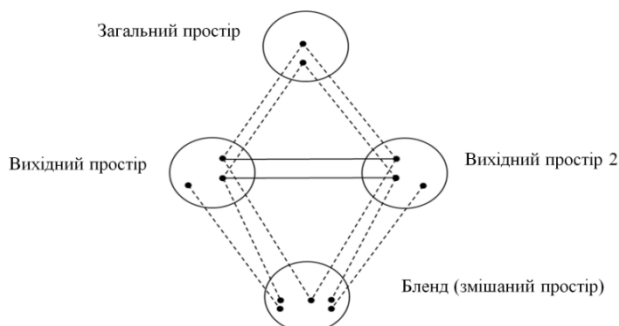

Рис. 2. Схема моделі змішаних просторів Ж.Фоконьє і М.Тернера

В такому бленді існують принаймні два вихідних ментальних простори. Наведений висновок тісно перекликається з теорією концептуальної метафори Дж. Лаккофа та М. Джонсона, які трактують метафору як когнітивну структуровану проекцію зі сфери-джерела до сфери-цілі [3]. Відповідно, два вихідних ментальних простори за Ж. Фоконьє та М. Тернером співвідносяться зі сферою-джерелом і сферою-ціллю в теорії концептуальної метафори. Однак автори виходять за межі метафоричної проекції зі сфери-цілі в сферу-мішень. Бленди не виводяться прямо з усіх складових вихідних просторів, а запозичують лише частину їх структури. В теорії концептуальної інтеграції між вихідними просторами існує так зване міжпросторове відображення, яке об'єднує подібні елементи, і спільний простір, що містить елементи, спільні для обох вихідних просторів на певному етапі розвитку концептуальної інтеграції, які й становлять частину бленду [8, с.308].

Таким чином, вихідні простори – це незалежні один від одного ментальні простори, об'єднання яких призводить до часткового формування нового ментального утворення – змішаного простору чи бленда. Загальний простір – це ментальний простір, що відображає подібні сутності вихідних просторів, які згодом проектується у змішаний простір. Бленд – це ментальний простір, що утворюється за рахунок проекції загального простору, проекції елементів вихідних просторів, що не входять до загального простору, і, безпосередньо, елементів, притаманних лише новому бленду, виражених за допомогою фонових знань, когнітивними та культурними моделями.

Метою даної статті є спроба застосувати теорію концептуальної інтеграції до аналізу текстів французьких лічилок.

Матеріал для дослідження був дібраний зі збірника текстів французьких лічилок [5] та із французьких інтернет-сайтів [6, 11].

У роботі застосовано **метод** суцільної вибірки (в процесі добору ілюстративного матеріалу), метод лінгвістичного спостереження, індуктивний та дедук-

тивний методи для систематичного та цілеспрямованого вивчення ментального простору французьких лічилок; стилістичний аналіз – для визначення стилістичних засобів творення додаткових смислів у текстах французьких лічилок; контекстуально-інтерпретаційний метод для розкриття прихованих елементів текстів французьких лічилок, що мають національно-культурну специфіку.

Результати та їх обговорення. У сучасних дослідженнях текстів французьких лічилок виявлено цікавий факт, притаманний сюжетним творам, – деякі тексти можуть мати неоднозначний, подвійний смисл.

Об'єктом нашого дослідження у даній роботі стала французька лічилка *Nous n'irons plus aux bois* [5, с. 276], створена мадам де Помпадур у грудні 1753 року, коли король Людовік XV подарував їй особняк Евре, що став згодом Єлисейським палацом. У тексті цієї лічилки йдеться про заборону будинків розпусти за часів правління Людовіка XIV. Під тиском своєї фаворитки мадам де Ментенон та, остерігаючись спалаху й поширення захворювань, що передаються статевим шляхом, 20 квітня 1684 року Людовік XIV підписує наказ, який посилює позиції поліції й оголошує проституцію поза законом.

Наведемо текст цієї лічилки:

Nous n'irons plus au bois

Nous n'irons plus au bois, les lauriers sont coupés
La belle que voilà, ira les ramasser

Refrain :

Entrez dans la danse, voyez comme on danse,
Sautez, dansez, embrassez qui vous voudrez.
Et les lauriers du bois les laissons nous faner
Non, chacune à son tour ira les ramasser

Refrain

Si la cigale y dort, ne faut pas la blesser
Le chant du rossignol la viendra réveiller

Refrain

Et aussi la fauvette avec son doux gosier
Et Jeanne, la bergère, avec son blanc panier,

Refrain

Cigale, ma cigale, allons, il faut chanter
Car les lauriers du bois sont déjà repoussés.

Refrain

Вихідний простір 1 містить такі складові елементи:

1. bois n.m. – réunion d'arbres couvrant un certain espace de terrain; terrain ainsi couvert [12];
2. laurier n.m. – arbuste (lauracée) à fleurs blanchâtres de la région méditerranéenne, dont les feuilles allongées et dures sont utilisées comme condiment [там само];
3. belle n.f. – (fam.) jeune femme, jeune fille, en particulier la femme aimée [там само];
4. cigale n.f. – gros insecte homoptère suceur de sève, commun dans le Midi et connu par sa stridulation monotone [там само];
5. rossignol n.m. – petit passereau (muscicapidé, autrefois sylviidé) voisin des fauvettes, renommé pour son chant crépusculaire. (Le rossignol philomèle se trouve en France, d'avril à septembre, dans les forêts, bois, jardins et parcs des grandes villes) [там само];
6. fauvette n.f. – petit passereau (sylviidé) de teintes fauves ou grisâtres, insectivore, au chant agréable, nichant dans les buissons d'Eurasie tempérée, tel que la grisette, la fauvette à tête noire, très familière, la fauvette des jardins,

le pitchou de Bretagne et du Midi et sept autres espèces [там само];

7. bergère n.f. – personne qui garde les moutons ou les chèvres, qui prend soin du troupeau [там само];

8. panier n.m. (blanc) – ustensile avec anse ou poignées, en osier, en jonc, en plastique, etc., servant à contenir, à transporter diverses choses [там само].

Вихідний простір 2 – це ментальний простір, що надає інформацію про життя в Парижі кінця XVII – середини XVIII століть.

1. bois n.m. – ici: associé à la maison close [11];

2. laurier n.m. – on reconnaissait les maisons closes aux lauriers accrochés à leurs façades [там само];

3. belle n.f., fauvette n.f. (avec son doux gosier) – 1) bien-aimée n.f., 2) maîtresse n.f., 3) amante n.f., 4) femme n.f. légère [там само];

4. cigale n.f. – représente l'insouciance [там само];

5. rossignol n.m. – le rossignol est un symbole d'amour et d'amour-passion [там само];

6. bergère n.f. – 1) fille n.f. innocente, naïve [там само];

8. panier n.m. blanc – 1) représente la richesse; 2) blanc – couleur de propreté, d'innocence, de virginité [там само].

У змішаному просторі текст цієї лічилки має подвійний смисл, який розкривається за допомогою метафор: bois n.m. – публічний будинок; les lauriers sont coupés – заборона домів розпусти; la belle, la fauvette, la cigale – красуня, солодкоголоса кралечка, легковажна жінка, повія; le chant du rossignol – поклик пристрасті; la bergère – простачка; naïve, цнотлива дівчина; le panier blanc – символ багатства, його вміст становить найбільшу цінність для його власника; прикметник blanc номінує ознаку предмета – чистоту, невинність.

Висновки. Отже, теорія концептуальної інтеграції та блендингу Ж. Фоконьє і М. Тернера на основі теорії ментальних просторів Ж. Фоконьє може ефективно застосовуватися для аналізу текстів французьких лічилок. Аналіз компонентів змішаного простору сприяє виявленню прихованого метафоричного підтексту французьких лічилок, який відображає особливості менталітету французів та їх національно-культурну специфіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Вип. 635. – С. 18 – 22.
2. Сучасні когнітивно-поетологічні підходи до інтерпретації літературних текстів / В.А. Єфименко // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. — К.: Логос, 2012. — С. 98 – 103.
3. Лакофф, Дж. Метафори, котрими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры / сост. Н. Д. Арутюнова. М.: Прогресс, 1990. — С. 387 – 416.
4. Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика: классические теории, новые подходы — М.: Издательский Дом ЯСК, 2018. — 392 с. — (Разумное поведение и язык. Language and Reasoning).
5. Comptines de langue française recueillies et commentées par Jean Beaucumont, Frank Guibat, Tante Lucile, Roger Pinon et Philippe Soupault. Edition Seghers, Paris, 1961, 1970. – 320 p.
6. Comptines pour enfants: leurs sens caché [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.parents.fr/enfant/culture-et-loisirs/comptines-pour-enfant-leur-sens-cache-13413>.
7. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language. – Cambridge: MIT Press, 1994. – 240 p.
8. Fauconnier, G. Mental Spaces. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Linguistics: Basic Readings / edited by Dirk Geeraerts. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2006. — P. 303–371.
9. Fauconnier G. Mapping in Thought and Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 219 p.
10. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blendings and the Mind's Hidden Complexities. – New York: Basic Books, 2002. – 464 p.
11. La face cachée des comptines [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://comptines-card.websself.net>.
12. Larousse : encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne [Ressource électronique]. — Accès : <http://www.larousse.fr/>
13. Semino E., Culpeper J. (eds.) Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2002. – 333 p.
14. Werth P. Text worlds: representing conceptual space in discourse. – Longman, 1999. – 390 p.

REFERENCES

1. Vorobyova O. P. Cognitive Poetry: Achievements and Prospects / O. P. Vorobyova // Bulletin of Kharkiv National University V. N. Karazin. — Vip 635. — P. 18 – 22.
2. Modern cognitive-poetical approaches to the interpretation of literary texts / V. A. Efimenko // Linguistics of the 21st Century: New Studies and Prospects. — K.: Logos, 2012. — P. 98 – 103.
3. Lakoff, J. Metaphors That We Live / J. Lakoff, M. Johnson // Theory of Metaphors / Sost. N. D. Arutyunova. M.: Progress, 1990. — P. 387 – 416.
4. Skrebtsova T. G. Cognitive linguistics: classical theories, new approaches. — Moscow: Publishing House YASK, 2018. — 392 p. — (Reasonable behavior and language. Language and Reasoning).

Application of the theory of mental spaces and blending to the analysis of French counting texts (on the material of *Nous n'irons plus aux bois*)

N. L. Diachenko

Abstract. The article is devoted to the consideration of the theory of conceptual integration and blending of G. Fauconnier and M. Turner on the basis of the theory of mental spaces of G. Fauconnier, as well as the possibilities of its application for the interpretation of the texts of French counting. In the light of the theory, the text of the French counting, *Nous n'irons plus aux bois*, examines its initial mental spaces, identifies their constituent elements, and analyzes the mixed space of the indicated French counting.

Keywords: conceptual integration, blending, theory, mental spaces, output space, mixed space.

Практичні модули наукової концепції Миколи Зерова «Ad fontes!»

М. М. Гнатюк

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ
Corresponding author. E-mail: gnatjuk-m@ukr.net

Paper received 27.02.19; Accepted for publication 12.03.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-06>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню практичних модулів наукової концепції Миколи Зерова «Ad fontes!», пов'язаних із вивченням генетико-текстологічних, джерелознавчих, рецептивних аспектів тексту. З'ясована специфіка роботи вченого-літературознавця з архівними джерелами.

Ключові слова: *текстологія, рукопис, автентичний текст, задум, джерела, варіант.*

Поет, перекладач, літературознавець, критик і педагог Микола Зеров став однією з центральних постатей розстріляного Відродження, життя якого трагічно обірвалося у сорок сім років в урочищі Сандармох, на Соловках. Разом із багатьма своїми побратимами він був розстріляний 3 листопада 1937 року катами-енкаведистами, які «приурочили» щоденні розстріли безвинних людей 20-й річниці Жовтневого перевороту. Широкий осяг творчого і наукового доробку майстра, навіть за той короткий відтинок часу, який йому вділила доля, трудно переоцінити. Дослідницький талант ученого сягав найважливіших аспектів світового та українського письменства, передової літературно-критичної думки, історії, філософії, мистецтва. Досить рано сформоване кредо – «непоступлива естетична і етична мірка, вимоги смаку» [2, с. 19], сповідуватиме усе своє коротке, але таке насичене життя. Наукові інтереси Миколи Зерова були скеровані насамперед на вивчення історії літератури, тексту літературної пам'ятки. Для нього однаково цікавою були давня й сучасна українська література, шедеври світової класики. Навчений у філологічному семінарі В. Перетця особливому поводженню з першоджерелами, рукописними текстами свої перші, університетські студії розпочав із дослідження українських літописів. Його студентська курсова робота «Літопис Граб'янки як історичне джерело і літературна пам'ятка», була написана на історико-філологічному факультеті під керівництвом професора історії В. Данилевича в 1913 – 14 роках. Уже в цій ранній роботі, як слушно спостеріг В. Брюховецький, «ще будучи студентом, Зеров виформовував свій науковий метод. Детальне дослідження всіх обставин, що впливали на зміст і формальні особливості твору, визначення ідеологічних орієнтацій автора, з'ясування культурної традиції, в річці якої він іде, тонке розуміння еволюції суспільних та особистих поглядів, що відбивається на рівнях тексту, – все це так вражатиме в літературознавчих працях зрілого Зерова, але воно вже в зародку закладено в його першій серйозній науковій студії. До цього слід додати здоровий критицизм стосовно установлених поглядів, і ми зрозуміємо, що не випадково Зеров і в майбутньому нічого не приймав на віру, піддавав прискіпливому аналізу будь-яке, навіть освячене довготривалою традицією, твердженням, ніколи не підпадав під звабливі коливання кон'юнктури чи то 20-х, чи, тим більше, 30-х років» [1, с. 249-250]. Поширюючи цю думку, варто підкреслити, що йдеться не лише про здоровий критицизм, а й

особливу довіру до першоджерела, розуміння значимості й ваги архівного документа, що є незаперечним доказом у найнесподіваніших наукових розслідах. На цьому наголошував і В. Перетця, зауваживши, що: «ідеальним для філолога прийомом вивчення літературної епохи є вивчення якщо не всіх, то за змогою більшості пам'ятників, що вона створила. Так само історик того чи іншого жанру – повинен зосередити свою увагу і на талановитих, оригінальних представниках його – і на ремісницьких, наслідувальних» [8, с. 217]. Йшлося про контекстуальність вивчення літературних явищ, включно з такими засягами як, наприклад, котляревщина. Це слушно підмітив І. Дзюба, зазначивши: «у “Новому українському письменстві” та в лекціях з історії української літератури Зеров не оминув, здається, жодного факту з літературного життя 20-30-х рр. XIX ст. Загальна картина його не дуже яскрава, воно ще тільки починає виходити з тіні російської літератури та сервілізму, з подиву гідної “мішанини в їхніх писаннях монархічних настроїв та української патріотики” (через сто з лишком років побачимо схожу мішанину – з компартійного вірно-підданства і пристосованої патріотки – в українській радянській літературі), – але в ньому є проблиски того, що витворить український романтизм як уже запоруку самостійного розвитку українського письменства – “як певної і в певний бік скерованої громадської сили”» [2, с. 34]. Так само ґрунтовно досліджує ще юний Микола Зеров літопис Граб'янки у першій своїй науковій праці, уточнюючи при цьому навіть жанрове визначення твору. Воно пов'язувалося з диверсифікацією широкого поняття «козацькі літописи», під «дахом» якого розміщувалися досить різні тексти, з різною мірою відповідності первісним задумам та специфікою їх втілення, рецептивною стратегією. На слушну думку В. Брюховецького: «Знову-таки цей підхід методологічно перегукується з пізнішими літературознавчими тлумаченнями постатей другого і третього ряду в історії української літератури, в діяльності яких Зеров умів розрізнати загальноспрямовуючі тенденції літературного розвитку, навіть скептично оцінюючи сам наслідок, результат цієї діяльності» [1, с. 251-252]. Прагнення показати багатство української літератури, «жаль за недобачання її скарбів» (І. Дзюба) розширюють коло наукових розслідувань Миколи Зерова такими різновеликими посталями як Іван Котляревський, Павло Білецький-Носенко, Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка, Григорій Квітка-Основ'яненко, Амвросій Метлинський, Мико-

ла Костомаров, Михайло Макаровський, діячі «Руської трійці», Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Олекса Стороженко, Марко Вовчок, Яків Щоголів, Анатоль Свидницький, Леся Українка, Марко Черемшина, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Іван Франко та ін. Не менше зацікавлення викликає у нього й творчість сучасників. Безпідставні звинувачення офіційних критиків та опонентів в ігноруванні процесів радянської дійсності, байдужості до тогочасного літературного життя, представників різних літературних угруповань закономерно не знаходять підтвердження. Доказом виступають численні рецензії, літературно-критичні статті, відгуки, наукові розвідки Миколи Зерова присвячені новітньому українському письменству. В полі його уваги не лише творчість окремих митців, серед яких – Володимир Винниченко, Павло Тичина, Максим Рильський, Олександр Олесь, Володимир Сосюра, Василь Еллан-Блакитний, Володимир Самійленко, Микола Хвильовий та багато інших, а й визначальні тенденції тодішнього літературно-мистецького, суспільного життя, основні вектори «літературної дискусії» 1925-1928 років, де Зеров однозначно підтримав і теоретично обґрунтував позицію Миколи Хвильового. Рамками всього лиш одного десятиліття замикається надзвичайно вагомий і цінний видавничо-науковий доробок Миколи Зерова, який складають праці: «Антологія римської поезії» (1920), «Леся Українка», «Нове українське письменство» (1924), «До джерел» (1926), «Від Куліша до Винниченка» (1929). Матеріали «Нового українського письменства» почасти збігаються тематично з окремими розділами «Українського письменства XIX ст.» – конспектом лекцій (I – XLV), прочитаних Миколою Зеровим у 1927-28 академічному році перед студентами III курсу літературно-лінгвістичного циклу Київського Інституту Народної Освіти (КІНО). Цей же цикл був підготовлений до друку видавничою комісією ІНО й надрукований 1928 року на склографі тиражем 100 примірників. У 1977 році він перевиданий Канадським інститутом українських студій в Торонто (вид-во Мозаїка) з окремими уточненнями. Власне, ці праці Миколи Зерова стали своєрідним продовженням наукових змагань його Вчителя, зосереджених, зокрема, в названих раніше дослідженнях.

Розвиваючи традиції семінару Володимира Перетца, професор Микола Зеров разом із професором Павлом Филиповичем (також вихованцем філологічного семінару), ведуть семінар підвищеного типу з історії української літератури й керують студентськими працями над ще не розробленими темами, які стосувалися кінця XIX – початку XX-го ст. Один із вдячних учнів – літературознавець, письменник, критик, мемуарист Григорій Костюк пригадував: «Ідея заснування цього семінару належить їм обом. У члени семінару приймали тільки студентів з 3-го і 4-го курсів інституту, або тих, хто його закінчили. Кожен студент, що бажав стати членом семінару, мусив подати заяву на ім'я наукової ради інституту. Але кожного такого кандидата наукова рада затверджувала тільки після позитивної оцінки з боку Миколи Костьовича. Відвідувати семінар могли всі бажаючі, але розробляти теми, користуватися потрібною консультацією керівництва могли тільки члени семінару. На початку кож-

ного навчального року Микола Костьович приносив узгоджений з Павлом Петровичем тематичний план семінару, зачитував на першому засіданні й пропонував членам обирати собі бажану тему. У плані фігурували, головним чином, мало розроблені або й зовсім не опрацьовані теми з історії української літератури» [7, с. 138]. Як і належить обдарованим учням талановитого Вчителя, Микола Зеров і Павло Филипович йдуть далі по шляху, означеному В.М. Перетцем, обравши об'єктом своєї уваги літературу нової та новітньої доби. Пропоновані членам семінару теми стосувалися творчості поетів харківської школи романтиків, Пантелеймона Куліша, «Покутської трійки» (Василя Стефаника, Марка Черемшини, Лесь Мартовича), Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Володимира Винниченка, Миколи Вороного, Володимира Самійленка, Олександра Олесь, Миколи Філянського, поетів «Молодої музи», багатьох інших митців і реалій сучасного й не такого віддаленого вже життя.

Досить широка панорама огляду українського письменства спонукала Миколу Зерову підійти до ще одного важливого питання історії літератури – періодизації нового українського письменства й критичної оцінки вже напрацьованих раніше пропозицій (М. Петрова, О. Грушевського, С. Єфремова). Його спроба вирішення одного з «найважливіших і найпроблемніших для історії літератури» питань (І. Дзюба), на жаль, лишилася такою ж недосконалою, як і в його попередників, але, на думку О. Білецького: «схема, запропонована М. Зеровим, у будь-якому випадку, простіша й зручніша за інші, хоча на практиці нею користуються й інші, можливо, без його термінології» [Цит. за: 2, с. 31]. На переконання М.Зерова, «подібно до нового російського або нового польського письменства, українська література впродовж XIX – XX століть являє картину послідовного панування п'яти літературних течій – класичної, сентиментальної, романтичної, реалістичної та новоромантичної» [Цит. за: 2, с. 29]. Питання літературознавців про «невписуваність» у цю схему, зокрема, творчості Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника залишалося відкритим.

У своїх наукових студіях М. Зеров, як і його Вчитель, приділяв особливу увагу джерельній базі, встановленню та дослідженню автентичного авторського тексту. Досить широко окреслюючи коло філологічної методології, визначальним для обох завжди був текстологічний метод, свідченням чому є, зокрема, аналіз Зеровим роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада». Дуже детально й скрупульозно розглядає він перший, російськомовний варіант окремих розділів, надрукованих на сторінках журналу «Современник» (1845, 1847) та український текст 1857 року, застерігаючи на тому, що останній помітно досконаліший, стрункіший. Виходячи з того, що «на задум “Чорної ради” наштотували його (Куліша – М.Г.) козацькі літописці: Самовидець і Грабянка» [6, с. 199], дослідник робить цікаві зіставлення літописного та художнього текстів, вирізняє моменти відповідності й невідповідності їх структур. Не оминає своєю увагою й рецептивні аспекти твору, подаючи критичні відгуки сучасників, авторових товаришів по перу – Миколи Костомарова та Михайла Максимовича. До речі, тво-

рчість і постать Миколи Костомарова також не оминули наукових зацікавлень Миколи Зерова. Творчосвітоглядні, суспільні протиріччя колишнього кирило-мефодіївця, означені парадигмою тридцяти-сорокові та вісімдесяти роки, де порубіжною стала хибна теорія української літератури як «літератури для хатнього вжитку», спонукала Зерова до невтішного висновку про те, що: «Костомаров виставляє теорію, якої дотримувалась консервативна російська преса, борючися з українським рухом» [4, с. 86]. Досліджуючи різні аспекти діяльності Кирило-Мефодіївського братства, його своєрідний політичний маніфест «Книги буття українського народу», зокрема й через зіставлення з текстом «Книг народу польського і палігримства польського» Адама Міцкевича, вчений демонструє максимальну увагу «до широкого тла історичної дійсності й конкретної біографії митця» [1, с. 246]. Так само, присвятивши не одну студію Тарасу Шевченку та його творам, розглядає творчість письменника як найвище досягнення не лише цієї доби, а як «поета золотого віку, що прийшов “раньше школ и традиций”» [5, с. 170]. Окрема лекція Миколи Зерова присвячена формі Шевченкової поезії, що поряд з іншими дослідженнями, провокувало вульгарно-соціологічну критику до звинувачень у «формалізмі». Справедливо й категорично науковець із цим не погодився. Власне, йшлося про школу Володимира Перетца, де будь-яке літературне явище розглядалося не лише з точки зору історико-культурної, але й із залученням елементів формального аналізу, що робило «відчутнішими» ідеї автора та змістове наповнення твору. Як справедливо наголошував Володимир Перетц: «Предметом історії (літератури - М.Г.) – є сама література; література ж є поезією, а поезія – це те, що, будучи виявлене у слові, незалежно від будь-яких цілей та намірів автора, навіює нам, сугестує певні настрої, змушуючи через свою форму переживати і відчувати ідеї поета» [8, с. 219]. Саме завдяки таким підходам Микола Зеров трактує творчість Шевченка об’ємно, стереоскопічно, в органічній єдності змісту і форми, як митця «високої соціальної напруги, якому під силу найвибагливіші форми поетичного вислову – “капризною і тонкою простотою його техніки” він постійно захоплюється. Дарма, що найскладніші поетичні думки можуть виражатися, приміром, і в зовні невігадливому народному коломийковому розмірі, яким написано понад половину Шевченкових віршів... Йому підвладні артистично витончені в своїй природності строфічні побудови, а евфонія вислову (асонанси, алітерації, внутрішні рими, звукові повтори) творить чар гармонійно завершеного цілого» [1, с. 262]. Водночас, слід наголосити й на тому, що «принципово важливою і корисною для українського літературознавства була «негласна» відмова Зерова від шевченкоцентризму: зосередження в Шевченкові чи навколо нього всіх ліній розвитку і всіх потенційних можливостей української літератури. Літературне життя він бачить широко, в багатьох моментах і постатях, і нова українська література починається для нього не від Шевченка і не від Котляревського тільки» [2, с. 36]. На слушну думку В. Брюховецького, М. Зеров був першим із дослідників Франкової творчості, хто зацентрував на його європеїзмі, прометеїзмі, потужному впливі на

загально-літературний розвиток і поступ суспільства. Не раз звертається Микола Зеров і до творчості Лесі Українки. Вже самі назви його статей – «3 листування Лесі Українки», «Лєся Українка і читач», «Лєся Українка та її “Лісова пісня”», «“Руфін і Прісцілла” (до історії задуму та виконання)» виразно вказують на текстологічні підходи дослідження тексту. Аналізуючи його «Лекції з історії української літератури» (всього 45 лекцій, які хронологічно охоплюють період від 1798 до 1870 рр.), читані ним у 1928-1929 рр. у КІНО й розмножені на складографі в кількості 100 примірників, а в 1977 році видані високим друком Канадським інститутом українських студій, Іван Дзюба слушно спостеріг, що Микола Зеров: «виявляв не часті у лекторів охочість і смак до текстології, нерідко порівнюючи різні варіанти текстів та докопуючись до “автентичного”» [2, с. 40].

Дотепер лишається актуальною потреба підвищення «кваліфікації української літератури», про яку ще в 1926 році писав Микола Зеров, визначивши пряму залежність її від повноти та всебічності вивчення першоджерел. Варто не забувати й пророчу відповідь (чи заповідь) талановитого ученого: «І на звернене до молоді молоді “Камо грядеши?” Хвильового відповідаймо: Ad Fontes! Тобто, йдімо до перших джерел, доходить кореня», бо «трактуючи речі з чужого голосу, не стикаючись з теоріями, яких додержуємо, вічна-віч, незнайомі з джерелами, ми утворюємо собі фантастичні уявлення і живемо серед них, не помічаючи їх потворної неправдоподібності» [3; с. 578, с. 572]. Незаангажований, позбавлений ідеологічних догм погляд на авторський текст став результатом ґрунтовних текстологічних досліджень, де вихід на перший план історії тексту твору з поля зору послідовної еволюції – від становлення й розвитку первинного задуму до кінцевого результату втілення, входить у рамки теоретичного осмислення способів творчої роботи, еволюції образної та світоглядної системи митця, психології процесів художнього мислення. На основі залучення найширшої джерельної бази – рукописних і друківаних матеріалів, щоденникових записів, мемуарів, епістолярної спадщини, інших документальних свідчень про роботу митця відбувається реконструкція творчого процесу, що дозволяє повніше охопити загальну картину становлення твору в зіставленні з авторським задумом, глибше розкрити його художньо-смысловий потенціал.

Самовіддана праця на цій ниві справжнього подвижника української науки та літератури Миколи Зерова була особливо плідною. Влучність оцінок, точність спостережень, об’єктивність наукових висновків і сьогодні складають для нас неперехідну цінність. Свою колосальну працездатність учений і митець зберігав навіть у тяжкі часи ідеологічного й психологічного пресу, в нелюдських умовах заслання на Соловках. Переживши у 1934 році трагічну втрату десятилітнього сина, в 1935 році він опиняється у застінках НКВС, а в 1936 отримує десятилітній термін позбавлення волі за надуманим звинуваченням нібито приналежності до складу міфічної «контрреволюційної націоналістичної організації». З листів до дружини відомо, що на Соловках ще пробував викроювати час для українського перекладу «Енеїди» Вергілія

(на жаль, рукопис не зберігся, або його було знищено), цікавився новинками літературного життя, намагався не втрачати самовладання та людську гідність. Відійшов у вічність у віці ще одного українського генія – Тараса Шевченка, випивши свою чашу гіркоти й болю до дна. 31 березня 1958 року винесений Миколи Зерова вирок було скасовано Військовою Колегі-

єю Верховного Суду СРСР «за відсутністю складу злочину». Такою ж трагічною була доля і його вірних побратимів зі славного «трона п'ятірного нездоланих співців» – Павла Филиповича (1891 – 1937) і Михайла Драй-Хмари (1889 – 1939), знищених у страшні часи сталінських репресій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецький В.С. Микола Зеров: Літ.- критич. нарис. – К.: Рад. письменник, 1990. – 309 с.
2. Дзюба І. З Кастальських джерел краси. Микола Зеров // Зеров М. Вибрані твори / Микола Зеров; упор. Володимир Панченко. – К.: Смолоскип, 2015. – 880 с.
3. Зеров М.К. Ad Fontes. I. Європа – Просвіта – Освіта – Лікнеп // Твори: В 2-х т. – Т.2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 568–573.
4. Зеров М.К. Українське письменство XIX ст. Лекція XVI. М.І. Костомаров // Твори: В 2-х т. – Т.2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 80–86.
5. Зеров М.К. Українське письменство XIX ст. Лекція XXX. Шевченкова творчість. «Три літа» // Твори: В 2-х т. – Т.2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 164–170.
6. Зеров М.К. Українське письменство XIX ст. Лекція XXXVI. Куліш: «Чорна рада» // Твори: В 2-х т. – Т.2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 196–203.
7. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади у двох книгах / Передм. М.Жулинського. – К.: Смолоскип, 2008. – Кн. 1. – 720 с.
8. Перетц В.Н. Из лекций по методологии истории русской литературы. История изучения. Методы. Источники. – К., 1914. – С. 233–340.

REFERENCES

1. Briukhovetskyi V.S. Mykola Zerov: literary and critical essay. – K.: Rad. Pysjmenyik, 1990. – 309 p.
2. Dziuba I. From the Castalian springs of beauty. Mykola Zerov // Zerov M. Selected works. – K.: Smoloskyp, 2015. – 880 p.
3. Zerov M.K. Ad Fontes. I. Europe – Enlightenment – Education – Liquidation of Illiteracy // Vol. – 2. – K.: Dnipro, 1990. – P. 568 – 573.
4. Zerov M.K. Ukrainian writers of the 19th century. Lecture XVI. M.I. Kostomarov // Vol. 2. – K.: Dnipro, 1990. – P. 80–86.
5. Zerov M.K. Ukrainian writers of the 19th century. Lecture XXX. Shevchenko's art. "Three summers" // Vol. 2. – K.: Dnipro, 1990. – P. 164–170.
6. Zerov M.K. Ukrainian writers of the 19th century. Lecture XXXVI. Kulish: "The black council" // Vol. 2. – K.: Dnipro, 1990. – P. 196–203.
7. Kostyuk G. Meetings and farewells: Memoirs in two books. – K.: Smoloskyp, 2008. –Book 1. – 720 p.
8. Perets V.N. From lectures on the methodology of Russian literature history. The history of study. Methods. Sources. – K., 1914. – P. 233–340.

Practical modes of Mykola Zerov's scientific concept of "Ad fontes!"

M. M. Gnatjuk

Abstract. The article studies the practical modes of Mykola Zerov's scientific concept of "Ad fontes!" as they relate to the study of genetic and textological, source, and receptive aspects of text. The features of the researcher's and literary critic's work with archival sources was revealed.

Keywords: *textology, manuscript, avtentik text, conception, sources, variant.*

Засоби репрезентації суб'єктивної семантики в сучасному англомовному спортивному дискурсі

О. О. Гаврилюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут філології
Corresponding author. E-mail: oliagavr@gmail.com

Paper received 26.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-07>

Анотація. Стаття присвячена вивченню засобів дискурсивної репрезентації суб'єктивної семантики в аспекті специфіки вираження семантичної категорії модальності в спортивному дискурсі. З огляду на активізацію антропоцентричного фактора у мовознавчих студіях, предметом вивчення є категорія модальності і її дискурсивна реалізація, в основі якої лежить суб'єктивне ставлення й оцінка. Суб'єктивна модальність розглядається на прикладі дискурсивних слів, що функціонують в текстах спортивного дискурсу й виконують роль суб'єктивізації позиції мовної особистості. До дискурсивних слів у спортивному коментарі відносимо наступні мовні засоби: метатекстові дискурсивні слова, презумптивні й персуазивні дискурсивні слова та метакомунікативні дискурсивні слова. Зроблено висновок про те, що вони відображають позицію спортивного коментатора з точки зору важливості, правдоподібності, імовірності викладу фактів у повідомленні.

Ключові слова: дискурс, спортивний коментар, модальність, суб'єктивна семантика, дискурсивні слова.

Вступ. В останні десятиліття інтерес вчених-лінгвістів до вивчення дискурсу помітно посилюється. Це можна пояснити тим, що дане поняття розширює когнітивні можливості не тільки філологів, а й вчених з інших сфер гуманітарного знання. Вивчення суб'єктивної природи людини – її особистісних, соціальних, національних якостей стало надбанням сучасної гуманітарної та соціально-філософської. У зв'язку з цим в дослідженнях соціо-гуманітарного напрямку вважається доведеним фактом існування суб'єктивної позиції адресанта повідомлення, яка проявляється на всіх рівнях роботи тексту, починаючи з відбору інформації.

Сучасна точка зору на семантику і прагматику обумовлена уявленнями про антропоцентричну природу мови, про тісний зв'язок і взаємодоповнюваність референціального і прагматичного значень слова та тексту. Залучення адресанта повідомлення як мовної особистості в сферу семантики є в такій моделі мови обов'язковим.

Когнітивно-дискурсивна діяльність журналіста як суб'єкта медійного повідомлення є процесом інформаційної переробки реальності. Відтак він володіє світоглядом, особистим досвідом, характером та іншими якостями, що дозволяють охарактеризувати його саме як суб'єкт. Отже на сьогодні актуальним є питання про засоби вираження суб'єктивного ставлення в різних видах дискурсу.

Короткий огляд публікацій за темою. У сучасних мовознавчих студіях прослідковуються помітний інтерес до вивчення спортивного дискурсу. Про актуальність дослідження сучасного спортивного дискурсу (СД) свідчить те, що він все частіше виявляється у фокусі лінгвістичних досліджень. Різним аспектам вивчення СД присвячені роботи О. М. Александрової, А. Б. Зільберта, Б. А. Зільберта, О. Г. Малишевої, О.О. Панкратовой, К. В. Сняткова, С. В. Шарфутдиновой та ін. Загалом існує безліч теоретичних підходів до розуміння дискурсу і, як наслідок, безліч визначень. Під спортивним дискурсом ми, слідом за О. Г. Малишевої, розуміємо «особливий тип інституціонального дискурсу, який організований за принципом поля і складається з системи дискурсивних різно-

видів, об'єднаних насамперед спільністю спортивної тематики і концептуальних (змістовних) домінант» [9, с. 12]. Ядром СД вважається журналістський спортивний дискурс.

У якості об'єкту даної наукової розвідки обрано засоби дискурсивної репрезентації суб'єктивної семантики. Предметом нашого дослідження є вивчення мовних засобів, які слугують експлікації суб'єктивної семантики в сучасному спортивному дискурсі.

Мета. Дана наукова розвідка має на меті проаналізувати засоби репрезентації суб'єктивної семантики в аспекті специфіки вираження семантичної категорії модальності в СД.

Матеріали і методи. Матеріалом вивчення слугували тексти спортивних коментарів з різних видів спорту, розміщені на англомовних сайтах видань *The Sun*, *Four Four Two* та eurosport.com. Вирішення поставлених завдань забезпечується застосуванням комплексної методики інтерпретативного аналізу, що включає прийоми лінгвістичного спостереження, зіставлення, узагальнення, дефініційного аналізу, контекстуального тлумачення.

Результати та їх обговорення. Ряд лінгвістів (Б. А. Зільберт В. І. Карасик Е. Г. Нікітіна) відносять СД до інституціонального дискурсу, в центрі уваги якого знаходяться типи мовних особистостей, що діють в рамках певних обставин і умов спілкування [6, с. 46]. В. І. Карасик підкреслює, що інституційний дискурс являє спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин [7]. Основними учасниками інституційного дискурсу є представники інституту – основної групи учасників (спортсмен, тренер, суддя) з розгалуженою спеціалізацією та системою ієрархії її членів. Спортивні коментатори і спортивні журналісти фіксують і описують хід події для віртуальних уболівальників (телеглядачів, радіослухачів і читачів).

А.Б. Зільберт відзначає відкритість СД і його перетин з іншими видами дискурсу (діловим, політичним, педагогічним і т.п.). Вчений особливо виділяє об'єднання спортивного і мас-медійного дискурсу, адже канали масової комунікації є основними шляхами поширення СД. Дискурс спортивного коментатора поєднує в собі риси, з одного боку, мас-медійної ко-

мунікації (установка на загальнодоступність, відкритість викладу), з іншого боку, риси професійного дискурсу (наявність термінів, експертні коментарі). У СД «агентом» виступає представник інституту масової інформації (радіо, телебачення, газети), журналіст, який є в той же час посередником між інститутом спорту (в рамках якого відбуваються всі спортивні події) і масовою аудиторією «клієнтів».

Б. А. Зільберт і К. В. Снятков відзначають, що СД транслює смисли, які визначають спортивну діяльність, й з огляду на «відкритість» спортивного дискурсу для нього це особливо характерно [6, с. 48; 14, с. 7]. У зв'язку з цим особлива увага звертається на зрощення спортивного та мас-медійного дискурсів, оскільки канали масової комунікації є основними каналами поширення СД.

Дослідники СД відзначають, що він «може бути представлений в письмовій (друковані ЗМІ) та усній (телебачення, радіо) формах, при цьому письмовий дискурс ЗМІ, завдяки своїм структурно-змістовним і стилістичним характеристикам (використання різноманітних зображувальних засобів, попередня рефлексія події автором, витримана логіка тексту і т.д.), має високий оцінний потенціал» [15, с. 8].

СД реалізується через набір жанрів, вибір яких залежить від мети висловлювання, суб'єкта мовлення, комунікативної ситуації тощо. О.О. Панкратова виокремлює такі жанроутворюючі ознаки в ядерній ситуації СД: 1) вид спорту, 2) регламент змагання; правила гри або виконання певних дій для досягнення мети, 3) спосіб оцінки (суб'єктивний, об'єктивний) спортсмена або команди, 4) структура змагання (хронотоп, комунікативне середовище, обставини спілкування), 5) вид змагання (тональність дискурсу), 6) спосіб спілкування (усний, письмовий, невербальний), 7) мета та інтенція спілкування [11, с. 98].

Загалом дослідники виокремлюють такі основні жанри СД, як спортивна аналітична стаття; спортивний репортаж, спортивне інтерв'ю, спортивна прес-конференція і спортивний коментар. Останній посідає важливе місце в жанровій системі СД, дослідниця С. В. Шарафутдінова зауважує, що цей жанр дискурсу ЗМІ забезпечує читача інформацією та авторською оцінкою спортивної події, й з огляду на це чинить потужний емоційний вплив на аудиторію, має широкі можливості реалізації суо'єктивної оцінності [15, с. 7]. На наш погляд, маємо підстави вважати спортивний коментар центральним жанром СД, оскільки фактично він певною мірою охоплює інші жанри. Головною комунікативною метою даного жанру є описати, прокоментувати й оцінити спортивну подію в доступній для адресата формі. Серед досліджень спортивного коментаря варто відзначити праці Є. Войтик, С.В. Шарафутдінової, Б. Ярош тощо. З погляду прагматики, СК має на меті всебічне висвітлення спортивної події та її оцінку.

У нашій науковій розвідці представлена спроба виявити наявність суб'єктивного семантичного компонента в дискурсивній репрезентації мови. Роль мовної особистості в дискурсивному просторі постає визначальною у формуванні суб'єктивної семантики в дискурсі ЗМІ [11, с. 5]. Слідом за В. Гуревичем, терміном «суб'єктивний» ми позначаємо семантичний компо-

нент, який вказує на мовця і на сам акт мовлення [3, с. 27].

У зв'язку з активізацією антропологічного підходу в лінгвістиці, першочерговими предметами вивчення стають категорії, в основі яких лежить суб'єктивне ставлення і оцінка, зокрема, модальність і її дискурсивна реалізація. Звернемо увагу на те, що для СД особливо актуальним є вираження суб'єктом мовлення власної позиції по відношенню до дійсності. В даний час фактори суб'єктивного і оцінного вивчання надзвичайно активно в роботах, присвячених питанням семантики, прагматики, граматики [3; 9; 10; 12 та ін.]. Оскільки в свідомості людини в цілому і в мові зокрема відбивається суб'єктивне ставлення до дійсності, що знаходить вербальне вираження в дискурсі, ця сфера досліджень, як і раніше залишається однією з найбільш складних для наукового обговорення.

Модальність є «функціонально-семантичною категорією, що виражає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлюваного» [8, с. 303]. З іншого боку, «... об'єктивні категоріальні значення відображають, моделюють, фокусують в нашій свідомості образ пізнаваного зовнішнього світу, а суб'єктивні категоріальні значення - образ суб'єкта, який пізнає, роботу його думки, його свідомості» [1, с. 46].

У мовознавстві найбільш фундаментально категорію модальності досліджував В. В. Виноградов, який, зокрема, розглядав модальність як семантичну категорію широкого обсягу [2, с. 66]. Модальність є однією зі значних оцінних категорій, що відносяться до сфер семантики і прагматики, тобто, в сучасній термінології, до сфери дискурсу. Крім граматичних форм репрезентації модальності як категорія послуговується лексико-семантичними засобами – дискурсивними словами. Важливим і актуальним для нашої роботи є питання про засоби вираження суб'єктивної модальності в СД. Розглянемо засоби дискурсивної репрезентації семантики суб'єктивного в англомовному СД (на матеріалі жанру спортивного коментаря).

Лінгвісти виділяють цілий спектр мовних засобів, які слугують експлікації семантики суб'єктивної модальності. Так, О.В. Падучева звернула увагу на функції так званих «егоцентричних елементів», що виражають семантику суб'єктивної модальності, - зокрема, вставних слів: «Оповідач забезпечує собі постійну присутність ... в якості суб'єкта вступних зворотів і безособово вжитих метатекстових предикатів» [12, с. 280]. Дослідниця представила детальний перелік слів, що виражають комунікативно-прагматичні аспекти семантики, які в лінгвістиці отримали назву «дискурсивні слова» [12, с. 280-286]. Тим самим О.В. Падучева об'єднує семантичний і прагматичний аспекти дискурсу, що є актуальним для сучасного розуміння природи комунікації і мови.

Поняття «дискурсивне слово» є досить новим в методологічному апараті лінгвістики і корелює з «модальними», «модусними» словами, які слугують як індикатори відносини суб'єкта мовлення до того, що повідомляється (суб'єктивна модальність). Дана атри-

буція все частіше розглядаються в рамках комунікативно-дискурсивної парадигми. Сучасні дослідники-лінгвісти відносять їх до «прагматичних операторів», за допомогою яких «передаються різні установки мовця до способу передачі інформації в тексті та дискурсі» [3, с. 242].

Дискурсивні слова – це компоненти висловлювання, безпосередньо пов'язані з суб'єктом, що породжує їх, який представлений у висловленні одночасно в якості суб'єкта мовлення, суб'єкта свідомості і мислення, представника певної епохи і культури [5, с. 72]. В даний час відзначається підвищений інтерес до дискурсивних слів у дослідженнях різних мов. Більшою мірою це пов'язано з тим, що антропоцентричний підхід насамперед спрямований на вивчення світу суб'єктивного, ментального досвіду людини.

Беручи за основу класифікацію О.В. Падучевої, до дискурсивних слів у спортивному коментарі відносимо наступні мовні засоби:

1) метатекстові дискурсивні слова (узагальнюючі вступні слова і звороти – найбільш частотними є *thus, so, in such a way, therefore, overall, altogether, however, yet, moreover, etc.*). Зазначені маркери виконують функцію комунікативного членування тексту, фіксації комунікативно-сміслових відрізків, встановлення логічних, причинно-наслідкових, телеологічних зв'язків між ними:

Sylvester Stallone's pugilist is, after all, the patron saint of fictional underdogs, ~~se~~ to hear it ring around a venue like Edgar Street was particularly apt [17, 25.01.19]; However, the pound had weakened considerably against the Euro in the intervening years. To Italians, therefore, and most of the rest of the continent, Buffon remained No.1 [17, 27.02.19]; The rest, as they say, is history [18, 08.03.19]; Yet the saves, too, were fundamental [17, 06.03.19]; Still, that didn't stop Ajax from winning the trophy and romping to another league title [18, 26.02.19]; All I can say is that if I was sporting director of a club tomorrow [16, 24.02.19]; The only thing I can say is thank you to him [17, 05.03.19]; So, however talented, Rashford could have drifted - like Will Keane, currently at Ipswich on loan from Hull [17, 04.03.19]; At the same time, however, the Italy legend refuses to perceive himself as the old man in the dressing room [18, 03.03.19]; Social media is another thing altogether [16, 25.01.19].

2) презумптивні дискурсивні слова із суб'єктивною семантикою недостовірності (to appear, likely, just as likely,) і персуазивні дискурсивні слова із суб'єктивною семантикою достовірності (to seem certain, certainly, highly likely), описують ставлення до предмета мовлення як до невизначеного, незавершеного:

It seemed certain that he was facing the end of his golden career [16, 06.03.19]; Bob Bryan is certainly of the mind that Murray has the mindset to achieve a comeback [17, 27.02.19]; Jose Mourinho is rated "90 per cent" certain to return as Real Madrid boss [18, 24.02.19]; Of course, there are no high-profile managers looking to eliminate goalkeepers altogether [17, 06.03.19]; Just as likely is that VAR is used as an added weapon in the blame game [17, 05.03.19]; Many of last year's England squad are likely to be included in the Great Britain party when it is named [18, 04.03.19]; The former world

number one appeared to be finished after being forced to undergo hip resurfacing surgery in January [16, 06.03.19]; ...now there appears to be the prospect of a return to the sport that has brought him two Wimbledon titles [16, 27.01.19]; On paper, the victory seemed as unlikely as Lidwina's dream [17, 06.03.19].

У наведених прикладах презумптивні дискурсивні слова, як правило, описують предмет мовлення, який виключає однозначну оцінку, як гіпотетичну або не повністю достовірну. Така прагматика мови пов'язана з ситуаціями неповного володіння інформацією, попередньої оцінки ситуації, установкою прогнозування, яка виключає абсолютну точність.

3) метакомунікативні дискурсивні слова (*look, after all, as you can imagine, in any case, ask yourself whether, nobody is saying that, etc.*), використовуються для встановлення і підтримання контакту з читачем:

"And, look: if you don't care about winning, you can make whatever choices you want [17, 06.03.19]; In any case, both players were surpassed one summer later when Liverpool agreed to pay Roma £67m for Brazilian netminder Alisson [16, 18.02.19]; Nobody is saying that referees are perfect, because humans aren't. Nobody is saying that standards couldn't improve [17, 05.03.19]; To begin with, as you can imagine, it seemed pretty strange [18, 02.03.19]; Ask yourself whether that's a positive climate for change [17, 03.03.19].

Щодо вивчення дискурсивних слів у спортивному коментарі можна з упевненістю стверджувати, що суб'єктивну семантику в дискурсивному просторі спортивної тематики якомога краще відображає використання дискурсивних слів як маркерів суб'єктивної модальності. В якості домінуючих функцій дискурсивні слова виявляємо епістемічну, метатекстову і метакомунікативну. Дискурсивні слова безпосередньо відображають позицію спортивного коментатора: те, як він інтерпретує факти, які він коментує у медіаповідомленні, як він їх оцінює з точки зору важливості, правдоподібності, ймовірності тощо. Стосовно до вивчення СД найбільш актуальним є прагматичний підхід у розгляді дискурсивних слів, оскільки під зазначеними маркерами розуміються одиниці мови / мовлення, які слугують для вираження суб'єктивного ставлення мовця до повідомлення, організують і направляють хід комунікації, забезпечують її успішність.

Висновки. Не викликає сумнівів твердження, що когнітивно-дискурсивний, комунікативно-прагматичний підхід до аналізу категорії модальності, а тим більше суб'єктивної модальності в сучасних умовах найбільш адекватно відображає уявлення про мову і роль людини. Суб'єктивна модальність розглядається на прикладі дискурсивних слів, що функціонують в аналізованих текстах. У СД дискурсивні слова виконують роль суб'єктивізації позиції мовної особистості.

Таким чином, резюмуючи, можна зробити висновок, що в спортивному коментарі як жанрі СД дискурсивні слова репрезентують певний набір типів суб'єктивної модальності. Основна прагматична функція дискурсивних слів в СД полягає в їхній здатності відображати значення, що формують суб'єктивну семантику: створення певної атмосфери розповіді;

привернення уваги читача, надання впливу. Серед виявлених нами маркерів суб'єктивної семантики

домінують дискурсивні слова з епістемічною, метатекстовою і метакомунікативною функціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л.М. Объективные и субъективные категории языка // Приоритеты современной русистики в осмыслении языкового пространства. Т. 1. Уфа : РИЦ БашГУ, 2012. С. 44-47.
2. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. М., 1975. С. 53-87.
3. Гладров В. Модальные слова: к вопросу о частях речи // Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство. М.: Языки славянской культуры, 2009. С. 239-248.
4. Гуревич В.В. О «субъективном» компоненте языковой семантики // Вопросы языкознания. 1998. № 1. С. 27-35.
5. Емельянова Н.А. Дискурсивные слова как средство организации устного общения в английском языке // Филологические науки. 2001. № 5. С. 70-77.
6. Зильберт Б.А. Спортивный дискурс: базовые понятия и категории; исследовательские задачи // Язык, сознание, коммуникация. 2001. № 17. С. 45-55.
7. Карасик В.И. О категориях дискурса. URL: <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubKaras.html>.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
9. Мальшева Е.Г. Русский спортивный дискурс: теория и методология лингвокогнитивного исследования: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. спец: 10.02.01 «Русский язык». Омск, 2011. 47 с.
10. Никитина Э.Г. Особенности спортивного дискурса. URL: <http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/007-16.pdf>.
11. Овсянникова М.А. Языковая репрезентация оценки в интернет-форуме как жанре спортивного дискурса (на материале современного английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2012. 24 с.
12. Падучева Е.В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива). М.: Языки русской культуры, 1996. 464 с.
13. Панкратова О.О. Лингвосомиотические характеристики спортивного дискурса: дисс. ... канд. филол. наук, Волгоград, 2005. 223 с.
14. Снятков К.В. Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Вологда, 2008. 24 с.
15. Шарафутдинова С. В. Формирование социальной оценки в дискурсе СМИ (на материале спортивного дискурса): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ижевск, 2010. 28 с.
16. EuroSport. URL: <http://eurosport.com>.
17. Four Four Two. URL: <https://www.fourfourtwo.com>.
18. The Sun. URL: <https://www.thesun.co.uk>.

REFERENCES

1. Vasiliev L.M. Objective and subjective categories of language // Priorities of modern Russian studies in understanding the language space. Т. 1. Ufa: BashGU, 2012. p. 44-47.
2. Vinogradov V.V. On the category of modality and modal words in Russian. М., 1975. P. 53-87.
3. Gladrov V. Modal words: on the issue of the parts of speech // Horizons of modern linguistics: traditions and innovations. М.: Languages of Slavic Culture, 2009. p. 239-248.
4. Gurevich V.V. On the "subjective" component of language semantics // Issues of Linguistics. 1998. № 1. S. 27-35.
5. Yemelyanova N.A. Discursive words as a means of organizing oral communication in the English language // Philosophical Sciences. 2001. No. 5. P. 70-77.
6. Zilbert B.A. Sports Discourse: basic concepts and categories; research tasks // Language, consciousness, communication. 2001. No. 17. P. 45-55.
7. Karasik V.I. On the categories of discourse. URL: <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubKaras.html>.
8. Linguistic Encyclopedic Dictionary / Ed. V.N. Yartseva. М.: Soviet Encyclopedia, 1990. 685 p.
9. Malysheva E.G. Russian sports discourse: theory and methodology of linguo-cognitive research: Diss. ... Doctor of Sciences in Philology. Омск, 2011. 47 p.
10. Nikitina E.G. Features of sports discourse. URL: <http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/007-16.pdf>.
11. Ovsyannikova M.A. Language representation of assessment in the Internet forum as a genre of sports discourse (on the material of modern English): Diss. ... Cand. of Sciences in Philology. М., 2012. 24 p.
12. Paducheva E.V. Semantic studies (Semantics of time and type in Russian. Semantics of narrative). М.: Languages of Russian Culture, 1996. 464 p.
13. Pankratova O. O. Lingvosemiotic characteristics of sports discourse: Diss. ... Cand. of Sciences in Philology, Volgograd. 2005. 223 p.
14. Snyatkov K.V. Communicative and pragmatic characteristics of the TV sports discourse: Dis. ... Candidate of Sciences in Philology. Vologda, 2008. 24 p.
15. Sharafutdinova S.V. Formation of social evaluation in the discourse of the media (on the material of sports discourse): Diss. ... Cand. of Sciences in Philology. Izhevsk, 2010. 28 p.

The means of representing subjective semantics in modern English-language sports discourse

O. O. Havryliuk

Abstract. The article is devoted to the study of discursive representation of subjective semantics means. Subjective modality in the sports commentary is considered as such that is realized by metatextual, presumptive and persuasive, and meta-communicative discourse words. It is concluded that the discourse words reflect the position of the sports commentator in terms of importance, plausibility, probability of presenting the facts in the message.

Keywords: *discourse, sports commentary, modality, subjective semantics, discourse words.*

The main features of the web environment and the author's component of the journalist

L. Khavrychenko

National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"
Corresponding author. E-mail: luyda.khavr@gmail.com

Paper received 29.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-08>

Abstract. The article is devoted to the review of modern information technologies and the main features of the web environment, as well as the operative author's work of the journalist when preparing content for Internet news. It is noted that news materials prescriptively used such forms of informative language, as a fact statements, a brief description of news and informative message. It is stated that distinctive properties of these types of broadcasting should be objective and impartial.

Keywords: mass media, internet news, journalism, multimedia, interactivity.

Introduction. Modern information Internet technologies provide relevance, selectivity, interactivity, and network multimedia. Moreover, it gives the possibility for the authors to fast writing of texts and the dissemination of journalistic products. The internet information can be regularly updated, for example, daily, hourly, etc. it depends on readiness of the materials. The information provides the ability to create and view archives. Interactivity of information on the news websites is the great ability for readers, who actively choose what they need, using e-mail, research data banks and archives, to participate in surveys and rating formation, as well as, in the form of teleconferences, chats, newsletters and guest books. The Multimedia information covers various forms of information transmission such as text, photo, sound, video and animation. [3]

All information in the web environment is subject to accounting and digital analysis. The sites have traffic counters that allow you to determine the exact number of views, geographic visits, track the dynamics of growth or decline in the popularity of the network resource. In turn, it helps to ascertain clearly possible target audience. Feedback with the audience provides interactivity web environment. Today, the existence of an online resource without interactive services becomes impossible. Because of the users, reaction to the message and dialogical character communications become the main condition of successful functioning of the site. [5]

Overview of publications on the topic. Various aspects of network media functioning were investigated by V. B. Potiatynik S. Kvit, G. Solganik [4], T. Petrova, V. Kikhtan [3]. M. Lukin, I. Fomicheva [6] investigated theoretical aspects of the Internet media functioning. S. Mashkova, L. Fedorchuk studied functions of network media. O. Kotsarev, O. Kolisnyk devoted their research to the network media typology. I. Nekrasov focuses mainly on the consideration of functions of mass media and its transformations that are connected with the active development of Internet technologies. Information technologies in Internet journalism were considered in works by V. Kikhtan, V. Herasevich, L. Weber, E. Scott, A. Akopov [1] I. Tonkih [4]

Aim. The rapid development of the Internet has led to a diversification channel's information and a way of communication. Today, the network has a wealth of diverse resources, an important place among which is Media Segments. According to these trends, the

journalist's profession itself undergoes significant changes. In addition, work in this area requires the mastering of the latest computer technologies. At the present stage, there is a need to explore and apply the new opportunities provided by the Internet. Our aim has resulted in the following tasks: to systematize the known theoretical approaches to the understanding of the features of texts in the media, in particular, Internet news; identify their leading role; study the language features of texts of Internet news; reveal the role and weight of the author's component in the process of creating the these texts.

Materials and methods. The material of our study is the text of Internet news taken from the CNN web site. In our article, we use a system-structured method that relates to media text and its genre internet news. Besides that, we used functional-stylistic method that explores the language features of the style of the mass media and provides an objective assessment of the media product in real terms, and helps to highlight the author's role in the creation of the media text, in particular, internet news.

Results and Discussion. It is hard to imagine a journalist's work without using the Internet. At the same time, the application of new information technologies takes place at all stages of the author's creative process. The journalist uses Internet technology to find information, prepare materials, as well as at the stage of their distribution and feedback with the audience. Thus, the Internet becomes a necessary source of information for the journalist, due to the network author finds a large number of news resources, sites of news agencies, official pages of organizations, reference and encyclopedic publications, archives of documents, scientific literature, etc. This information is used both for monitoring news and for the preparation of own materials, both for verification of materials for reliability, and for reference purposes. The main thing at the stage of information searching for the author becomes careful validation because it spreads over the network a large number of false, distorted facts. [4]

O. Akopov emphasizes that while identifying network media it is necessary to pay attention to the publisher, the purpose edition and target audience. [1] I. Fomicheva offers that for the identification of Internet media we can apply a five-member communication model, proposed by G.Lassuel: who speaks (communicator), speaking (content), for by means of which channel (means of communication), to whom to speak (audience) with what effect. The proposed scheme though is simplified, however it is

convenient and efficient enough, and therefore can be used to identify network media. In the case of the media it is always a professional communicator who has a certain education or no professional education, may have been able to accumulate, process and analyze information. [6]

I. Fomicheva emphasizes the activity of communicators in this case, practically without exception, organized as corporate, collective. The collective of communicators is an editorial board of the online newspaper, specialized organization whose employees are professionals and actively working collecting, processing and distributing mass information. Collective communicator takes on an obligation on a certain legal, moral and ethical responsibility.

The reflection of reality in the texts of Internet news is an important task of a journalist, but journalism by its nature implies an understanding, an assessment of these facts, and, therefore, the presence of the author in the text. Reading the modern text of Internet news, the reader not only becomes an eyewitness of the events described, but also sees the text reflection of the author's personality, his self-consciousness, and creative individuality. Thus, the journalistic text, according to E.S. Sholkunova, "is always" author's text, regardless of how clearly the subject of the utterance is present in the text. The reader receives in the text the facts and their interpretation, even if it will be simply in the selection of information. [7]

The statement of fact is the main type of speech activity of the authors of news texts. The structure of the informative speech is subject to the following pattern: a fact statement is usually preceded by the informative narration or description, which in some cases can be the whole text, or in other case, it's part of an article's title or an article's lead. [2] The standard verbal form of factual utterance in the texts of the informative narration is a simple declarative sentence, mostly often affirmative. For example: *Renton, Washington (CNN) Boeing unveiled an overhaul Wednesday to a software system and the pilot training of its signature 737 MAX plane, marking its most direct attempt to fix an element of the plane's original design that investigators believe led to two recent crashes.* [8]

The construction of factual statements usually involves such language units, the semantics of which do not contain signs of subjective assessment or observed action, since the presence of such vocabulary signals the presence of the author, his point of view and personal perception of the incident. Therefore, here the key role is played by language units indicating a certain stage of the process such as *negotiations have begun, the search continues, work has completed, etc.*

The standards that form the style of news texts include verbs stating the speech-cognitive fact. Such verbs are usually included in syntactic constructions that have signs of repeatability and reproducibility, in particular, *to negotiate; publish the results; a telephone conversation took place; consider the project; discuss the situation; give your opinion, etc.*

In the expanded news report, after a statement of fact, an informative description may follow, which has specific features compared to other styles and genres. [2] Describing objects, phenomena, events, the author does not transmit his attitude to the objects or subjects, but expresses his logical assessment. Thus, the informative

description fixes the objective existence of any property, that is, external, internal, physical, psychological. e.g. *At the company's plant in Renton, Washington, where the plane is assembled, Boeing pilots ran through scenarios on a flight simulator that was transmitted live into a conference room where regulators and some 200 pilots from client airlines were gathered, according to Mike Sinnott, Boeing's vice president for product strategy. The guests were able to request test simulations.* [8]

Informative description is aimed at forming characteristics of the object in terms of novelty and relevance, which is very important for creating news value such as *new, old, last, recent, fresh*; social status such as *official, private, informal, business, friendly*; geographical location, in particular, *Russian, European, American*; utility, for example, *important necessary, significant*. Verbs that indicate the nature of any relationship between objects or subjects such as *define, mean, have, make, follow, cooperate, lead, prevent, facilitate, etc.* have a high frequency in the informative description.

The third component of the informative speech used in the news media materials is an informative narration that conveys a sequence of actions or events. The narration in the news, focused on the informative type of speech, also has its own characteristics, because in the speech form verbs are not used, denoting the observed action. Thus, there are no signs of the manifestation of the author's "I am." Informative narrative complements, expands information, and therefore the narration becomes a kind of continuation of the fact statement.

For example, *At back-to-back hearings in Washington on Wednesday, Trump administration officials were grilled about the decision to defer large parts of the 737's safety certification to Boeing.*

Transportation Secretary Elaine Chao said Wednesday that she found it "very questionable" that safety systems were not part of the standard package offered by Boeing on its 737 Max jets.

"It is very questionable if these were safety oriented additions why they were not part of the required template of measures that should go into an airplane," she said in testimony before the Senate, where she was appearing to answer questions about her annual budget request.

But Chao defended the decision of the Federal Aviation Administration not to ground Boeing's signature plane after the first of two fatal crashes.

At back-to-back hearings in Washington on Wednesday, Trump administration officials were grilled about the decision to defer large parts of the 737's safety certification to Boeing.

Transportation Secretary Elaine Chao said Wednesday that she found it "very questionable" that safety systems were not part of the standard package offered by Boeing on its 737 Max jets.

"It is very questionable if these were safety oriented additions why they were not part of the required template of measures that should go into an airplane," she said in testimony before the Senate, where she was appearing to answer questions about her annual budget request.

But Chao defended the decision of the Federal Aviation Administration not to ground Boeing's signature plane after the first of two fatal crashes.

At back-to-back hearings in Washington on Wednesday, Trump administration officials were grilled about the decision to defer large parts of the 737's safety certification to Boeing.

Transportation Secretary Elaine Chao said Wednesday that she found it "very questionable" that safety systems were not part of the standard package offered by Boeing on its 737 Max jets.

"It is very questionable if these were safety oriented additions why they were not part of the required template of measures that should go into an airplane," she said in testimony before the Senate, where she was appearing to answer questions about her annual budget request.

But Chao defended the decision of the Federal Aviation Administration not to ground Boeing's signature plane after the first of two fatal crashes. [8]

Conclusion. Thus, the characteristic features of the author's journalism are: a clear author's position on the proposed issue (author's comments); individual stylistic features of the construction of the text (the author's style) ; non trivial approach to covering the topic; feedback from the audience. That is why at the mention of the past important events there are always remembered the individual names of the authors who covered them. Therefore, the event is perceived due to the author. The above-described linguistic features of news notes allow us to conclude that the informative function, which has a clear advantage here over the impact function, creates an information sub-style of Internet journalism, characterized by a high degree of standardization. This is the next step in our research.

REFERENCES

1. Akopov A.M. Socio-cultural and legal problems of online journalism // Accents: New in mass communication. Almanac №1-2, 2003
2. Kakhuzheva (Tkhabisimova) Z. G. Linguistic and stylistic peculiarities of a news note // Bulletin of Adyghe State University. Series 2: Philology and art history. 2012
3. Kikhtan V.V. Information Technologies in Journalism. - Rostov n / D: Phoenix, 2004. - 160 p. (Ser. : Higher education).
4. Solganik G. The authorasastyle-forming category of journalistic text // BulletinMosk.un-that. Ser. 10. Journalism. M., 2001. № 3
5. Tonkih. I. Internet journalism Genre in Internet [Electronic resource]:primary meeting /I. Tonkikh.-Electronic Dani.- Zaporizhzhya: ZNTU, 2017.-1electron.wholesale Disc(DVD-ROM);12see Nazvazit. screen.
6. Fomicheva .I. Sociology of online media: study guide / Fomicheva I.D. - M.: Faculty of Journalism, Moscow State University. MvLomonosov, 2005. 79s. Recommended by the Academic Council of the Faculty of Journalism of Moscow State University, ed. filol. Sciences M.M. Lukin.
7. Schelkunova E.S. Publicistic text in the system of mass communication: studies. allowance. Voronezh: Birth speech, 2004. 194 p.
8. <https://edition.cnn.com/2019/03/27/economy/boeing-software-fix-737-max/index.html>

Вербальна репрезентація понятійних ознак концепту «розум» у китайській мові

Н. В. Коломієць

Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: Natak675@gmail.com

Paper received 25.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-09>

Анотація. У статті представлено результати дослідження особливостей репрезентації у китайській мові понятійних ознак концепту «розум» як одиниці субсфери концептуалізації ментальних властивостей людини. Понятійні ознаки концепту виявляються на основі аналізу даних китаємовних словників. Фактичний матеріал дозволяє виокремити понятійні концептуальні ознаки досліджуваного концепту у китайській мові, а також ступінь їх актуальності для носіїв китайської мови.

Ключові слова: концепт, вербальна репрезентація, «розум», ментальність, дефініція.

Вступ. Лінгвокультурний концепт «розум», що репрезентується в китайській мові різними номінативними та дескриптивними мовними засобами, є макроконцептом, який інтегрується в концептуальну сферу «ментальність» як один із основних компонентів системи, що описує внутрішній світ людини. Сфера ментальності осмислюється носіями китайської мови передусім на основі загальних когнітивних стереотипів, які надалі (за наявності певного обсягу доказової бази) можуть бути визначені як своєрідні когнітивні універсали.

Короткий огляд публікацій. В українському та російському мовознавстві слід виокремити певні дотичні до нашої теми наукові дослідження О.М. Дзюбенко [2], Т. І. Пруднікова [6], Л.О. Ніжегородцевої-Кириченко [4], Н. М. Сергєєва [7], М. В. Піменова [5], проте у цих дослідженнях аналізувалися лексика та фразеологізми на позначення інтелектуальної діяльності на матеріалі лише деяких романських та слов'янських мов. І. Голубовська частково розкриває концепт «розум» у китайській мові, порівнюючи структуру концептів «душа» й «серце» в національно-мовних картинах світу [1], а М. Д. Мамедова розглядає концепт «розум» у китайській і російській мовних картинах світу на матеріалі фразеологічних одиниць обох мов [3]. Відповідно, лінгвістичних праць, присвячених опису та аналізу вербалізації концепту «розум» у китайській мові досить незначна.

Мета пропонованої статті лежить у вивченні особливостей вербалізації концепту «розум» у сучасній китайській мові, а саме виокремленню його понятійних ознак. Для досягнення мети дослідження було поставлено завдання: виявити систему понятійних ознак концепту «розум» як одиницю субсфери концептуалізації ментальних властивостей людини, вербально репрезентованого у китайській мові.

Матеріали та методи. Із урахуванням мети й завдань дослідження, основними критеріями відбору матеріалу для пропонованого дослідження стали принципи частотності та суцільної вибірки. Лексикографічними джерелами відбору матеріалу слугували китаємовні тлумачні словники [9; 11] та енциклопедії [12].

Результати та їхнє обговорення. Вивченням процесів мислення, механізмів отримання знання як переробленої інформації з навколишнього світу, її фіксації у свідомості людини у вигляді ментальних оди-

ниць, способів її продукування та репродукування, трансляції й ретрансляції тощо активно займаються вітчизняні та вітчизняні вчені: психологи, філософи, лінгвісти тощо. У психології, зокрема, термін *розум* не використовується, психологи воліють вживати термін *інтелект*; філософи ж, навпаки, вживають терміни *розум* та *раціональність*. Так, поняття *інтелект* пов'язане з процесами сприйняття інформації із зовнішнього (чи внутрішнього, особистісного) світу, із процесами пізнання, мислення, способами фіксації знання в тій чи іншій галузі науки, техніки або виробництва, що забезпечує досвідченість людини у певній сфері.

У китайській мові поняття *інтелект* та *розум* позначаються тими самими словами і не мають диференціації навіть на рівні двомовних словників. У «Великій китайській енциклопедії» (中国大百科全书) знаходимо таке визначення поняття *інтелект / розум* (智力): 'Розум (інтелект) – це властивість або характерна ознака психіки, притаманні людині для оволодіння знаннями та застосування знань із метою вирішення практичних завдань та реальних проблем. Ще називають *розумова здатність, інтелект (розум)*. Розум включає в себе здатність осмислювати досвід та / або навчатися на основі досвіду, здатність отримувати та зберігати знання, здатність швидко та успішно реагувати на нові ситуації, здатність до логічних висновків для ефективного вирішення проблем тощо. Знання та навички як такі не дорівнюють розуму, але розум визначає швидкість оволодіння та закріплення знань і навичок, а також можливості досягнення результату / успіху' [12, с. 6195].

Якщо вдатися до термінології китайської когнітивної лінгвістики, то розум (心智) тлумачиться як посередник між мовою та реальністю, продукт сенсорально-соматичного досвіду людини, який генерує всі структури реальності у мові-мовленні, що значно розширює когнітивно-психологічну дефініцію розуму як простого процесу обробки інформації [10, с.45-50].

Аналіз лексикографічного матеріалу свідчать про двоїстий характер семантичної природи концепту «розум»: так, компоненти значеннєвої структури концепту «розум» слід віднести до сфери наукової картини світу: 智力 (指人认识、理解客观事物并运用知识、经验等解决问题的能力, 包括记忆、观察、想象、思考、判断等) – 'здатність людини пізнавати і пояс-

нювати об'єктивну реальність та вміння використовувати знання й досвід для вирішення проблем, включаючи пам'ять, спостережливість, уяву, мислення, судження тощо [11, с. 1625], а з іншого боку – до пересічної: 理智 (辨别是非、利害关系以及控制自己行为的能力) – 'здатність відрізнати правильне від неправильного (правду від брехні), правильно визначати життєво важливі інтереси та вміння контролювати свою поведінку' [11, с. 775].

Категорія розумного є однією з ключових у системах китайської філософії, зокрема в конфуціанстві та буддизмі. Так, за оглядом «Нової філософської енциклопедії», *чжи* (智) – «категорія китайської філософії, що виражає два оцінювальні розбіжні значенні ряди: 1) розумність, розум, інтелект, мудрість; 2) винахідливість, хитромудрість, стратагема. Перший значеннєвий ряд, особливо у прадавніх текстах, написаних до реформи писемності в 213 р. до н.е., найчастіше передається синонімічним та омонімічним ієрогліфом *чжи* 知 («знання»), який, будучи основним графічним компонентом *чжи* 智, міг виступати як його спрощена форма» [8]. Найдавніші пам'ятки конфуціанського канону трактують *чжи* 智 як мудрість та розумність / розсудливість, що ними небо наділяє володаря поряд із мужністю. У китайському буддизмі ієрогліф *чжи* 智 використовувався також у двох смислах, – як еквівалент двох основних термінів, що позначають вищі форми знання: а) *джняна*, тобто повне знання «справ і принципів» (або феноменів і ноуменів), яке знімає протилежність суб'єкта й об'єкта, досягається під час медитації і веде до праятунку-нірвани; і б) *праджня*, тобто божественна мудрість – одна з шести або десяти «досконалостей» (*параміта*) бодхісатхви і двох або трьох благодатей (德 *де*) Будди [8]. Зі сказаного випливає: якщо буддисти оперують передусім поняттям *мудрість*, то конфуціанці – переважно поняттям *розум*.

У сучасній китайській мові основною лексеєю на позначення концепту «розум» виступає ієрогліф 智 *zhì*. У китайській мовній картині світу поняття *мудрість* і *розум* на рівні односкладового слова позначається єдиним ієрогліфом 智. У словнику «Сучасному словнику китайської мови» (现代汉语词典) ієрогліф має такі значення: 1) 有智慧; 聪明 'мати розум / мудрість; розумний'; 2) 智慧; 见识 'мудрість, розум; досвід'; 3) 姓 'прізвище' [11, с. 1624].

Концепт «розум» у китайській свідомості реалізується через різні номени-вербалізатори, кожен з яких має семантику розуму, а також певні конотативні відтінки. Аналіз доступних лексикографічних матеріалів дає змогу виокремити лексичні одиниці, що вербалізують концепт «розум»; вони об'єднані у кілька тематичних груп.

1. Здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність: 智力 (*розум+сила*) – 'здатність людини пізнавати і пояснювати об'єктивну реальність, вміння використовувати знання й досвід для вирішення проблем; включає пам'ять, спостережливість, уяву, мислення, судження тощо'; 智慧 *zhìhuì* (*розум+мудрий*) – 'розум, здатність детально аналізувати та приймати рішення, здатність винаходити і

створювати', те саме значення мають слова: 智慧 (*розум+доброта*) та 灵智 (*дух+розум*); 智识 (*розум+знання*) – 'розумові здібності; далекоглядність'; 心智 (*серце+розум*) 'здатність мислити, розум'; 脑力 (*мозок+сила*) – 'здатність людини пам'ятати, осмислювати, уявляти тощо'; 慧心 (*розум + серце*) 'розумний, здатність винаходити і створювати'; 智能 (*розум+вміння*) – 'розумові здібності людини та її здатність діяти'; 心思 (*серце + думка*) – 'мозок, розум'; 精神 (енергія+дух) – 'свідомість людини, розумова діяльність та загальний психічний стан'.

2. Здатність людини практично, розсудливо мислити: 理智 (*вищий принцип + розум*) – 'здатність розрізнати правильне / неправильне (правду від брехні), правильно визначати життєво важливі речі та вміння контролювати свою поведінку'; 理性 (*вищий принцип + ество*) – 'здатність контролювати дії за допомогою розуму'; 明理 (*розуміти + вищий принцип*) – 'проявляти здоровий глузд (у словах та вчинках)'; 明智 (*ясний + розум*) – 'розуміти логіку речей; далекоглядність'; 合理 (*поєднувати + вищий принцип*) – 'відповідає здоровому глузду та логіці'; 懂事 (*розуміти + речі*) – 'той хто розуміє наміри та прагнення інших людей, розуміє логіку речей, має глузд'; 智意 (*розум + думати*) – 'винахідливість; тонкий розрахунок'; 懂道理 (*розуміти + суть*) – 'мати здоровий глузд'; 循理 *xúnlǐ* (*слідувати + вищий принцип*) 'дотримуватися здоровому глузду, дотримуватися норм та правил'.

3. Певний склад / характер мислення, якість людини, зокрема:

а) винятковий, гострий розум: 聪明 (*розумний + ясний*) – 'розумово розвинутий, добре вміє запам'ятовувати, розуміти та пояснювати'; 机智 (*спритність + розум*) – 'гнучкий (живий) розум, здатність діяти відповідно до ситуації (імпровізувати)'; 机警 (*спритність + кмітливість*) – 'швидко схоплювати будь-які зміни в певній ситуації; гострий розум'; 聪颖 (*розумний + паросток*) – 'гострий розум, кмітливий, природно обдарований'; 英明 (*винятковий талант + розуміти*) – винятковий та розумний'; 聪俊 (*розумний + найкращий*) – 'непересічний розум, витончений розум';

б) кмітливий і тямущий: 聪敏 (*розумний + талант*) – 'розумний, тямущий'; 聪悟 (*розумний + кмітливий*) – 'розумний, тямущий, кмітливий'; 心灵 (*серце + дух*) – 'кмітливий розум'; 聪警 (*розумний + спритний*) – 'кмітливий'; 灵敏 (*душа + розумний*) – 1) 'сприйнятливий, кмітливий', 2) 'чіпкий розум'; 伶俐 та 伶俐 (*співчувати + розумний*) – 'розумний, кмітливий'; 智敏 (*розум + кмітливий*) – 'тямущий і вправний'; 高明 (*високий + розуміти*) 'людина з ясным розумом';

в) винахідливий: 智囊 (*розум + мішок*) – 1) 'про кмітливу, розумну людину', 2) 'про людину, яка вміє розробляти план дій'; 机灵 (*спритний + душа*) – 'розумний, кмітливий, винахідливий'; 机变 (*спритний + зміни*) – 'винахідливий; діяти відповідно до ситуації'; 智谏 (*розум + розумний*) – 'розумний; винахідливий'; 智虑 (*розум + думати*) – 'розумний; винахідливий';

г) мудрий, далекоглядний і досвідчений: 明慧 (ясний + розум), 聰慧 (розумний + мудрий) та 智睿 (розум + розумний) – ‘розумний, мудрий’; 智見 (мудрий + дивитися) – ‘мудрість і досвідченість, розум і досвід’; 睿智 (розумний + мудрий) та 睿知 (мудрість + знання) – ‘мудрий та далекоглядний; розум та глибокі знання’; 智略 (розум + задум) ‘розумний та обачливий, розсудливий’;

д) хитрий (має позитивну конотацію): 智謀 (розум + задум) – ‘кмітливість і хитрість’; 聰黠 (розумний + хитрість) та 慧黠 (розум + хитрий) – ‘розумний та хитрий’; 智計 (розум+стратегія) – 1) ‘задум, хитрість, стратегія’, 2) ‘винахідливість, кмітливість’;

е) талант, хист: 聰令 (розумний + наказувати), 才諳 (хист + розумний) та 精明 (душа + ясний) – ‘розумний і талановитий’; 賢智 (талановитий + мудрий) – ‘талановитий та мудрий’; 才智 (здібності + розум) – ‘хист і розум’; 才分 (хист + вроджені якості) – ‘природні здібності та розум людини’; 穎慧 (паросток+розум) – ‘розумний та талановитий’ (про дитину); 術智 (майстерність+розум) – ‘майстерність у поєднанні з розумом; вправність і хитромудрість’.

Як видно з наведеної лексики, у свідомості китайського народу розумна людина повинна мати гострий розум, талант чи хист до чогось, бути наділеною такими якостями, як кмітливість, тямущість, винахідливість, розсудливість, мудрість і далекоглядність, хитрість тощо.

4. Персоніфікації втілення розуму (номінації осіб):

а) загальні номени: 聰明人 (розумний+людина) – ‘розумна людина; тямущий; розумна голова’; 明白人 (розуміти+людина) – ‘тямуща людина; розумна; освічена; той, що все розуміє’; 智慧人 (мудрість+людина) – ‘інтелектуал; ерудит; надзвичайно розумний; винятково мудрий’; 智士 (розум+освічена людина) – розумна і винахідлива людина; 高明人 (мудрий+людина) – ‘освічений; людина ясного розуму; мудрий’; 明者 ‘далекоглядний; геній; розумний’; 知者 ‘той, хто знає; розумний; мудрий’; 懂道理的人 (букв. «той, що розуміє істину») – ‘розсудлива людина, людина із здоровим глуздом; розумна людина’; 才智很大的人 (букв. «людина з великим талантом і розумом») – ‘людина великого розуму’; 智慧很大的人 (букв. «людина з великою мудрістю») – ‘людина великого розуму’; 飽

學之士 (букв. «людина з великими знаннями») – ‘учений, ерудит, інтелектуал’;

б) номени із символізацією: 脑袋大 (букв. «мішок з мізками великий») – ‘голова, мізковитий’; 有头脑人 (букв. «людина, що має мозок») – ‘людина з головою на в’язях; людина з мізками у голові’; 脑袋瓜 (букв. «мізки гарбуза») – ‘головатий, з мізками у голові, мізковитий’; 活字典 (букв. «живий словник») – ‘ходяча енциклопедія, ерудит’; 有心眼 (букв. «мати очі серця») – ‘розумна людина; тямуща людина’; 有头脑 (букв. «мати мозок») – ‘з мізками у голові; той, у кого з головою склалося’; 智囊 (букв. «мішок мудрості») – ‘розумна голова; кладязь мудрості; головатий; мізкуватий’;

в) номени з метафоризацією: 机灵鬼 (букв. «спритний чорт») – ‘ловкач; розумака, розумник, розумний чортяка’; 机伶鬼儿 (букв. «кмітливий чорт») – ‘розумака, кмітливий, тямущий хлопець; спритник’; 顺风耳 (букв. «тримати вухо за вітром») – ‘всезнаючий; обізнаний; той, хто володіє інформацією’; 千里足 (букв. «нога на тисячу лі») – ‘талановитий; неординарна особистість; розумна людина’; 资质高 (букв. «природні данні великі») – ‘з великими здібностями, з блискучим розумом’; 智多星 (букв. «зірка, багата мудрістю») – ‘скарбниця премудрості; блискучий розум, геніальний розум’; 俊彦 (букв. «найкраща гордість») – ‘талановита особистість; людина видатних здібностей; людина із блискучим розумом’; 清醒的头脑 (букв. «ясний мозок») – ‘світла голова; блискучий розум’.

Висновки. Зазначені поняттєві ознаки актуалізуються на основі словникових дефініцій відповідних лексем-репрезентантів концепту «розум»; ці ознаки вміщені у словникових статтях у вигляді семантичних компонентів. Семантичні ознаки концепту «розум» є дифузними та розчинені у синонімічній, і їх доводиться виокремлювати з лексикографічних джерел через об’єднання у тематичні групи та подальше зіставлення мовних одиниць. У результаті аналізу словникових тлумачень основних слів-репрезентантів концепту «розум» був виявлений ряд ознак, що входять до понятійної частини його структури: ‘розумний/мудрий’, ‘розсудливий’, ‘кмітливий’, ‘винахідливий’, ‘талановитий та ‘хитрий’.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І.О. Душа і Сердце в національно-мовних картинах світу // Мовознавство. – К., 2002. – №4-5. – С. 40-47.
2. Дзюбенко О. М. Концепт "розум" у римській та українській лінгвокультурах // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Філологія (Мовознавство). – Вінниця, 2013. – Вип. 17. – С. 261-266.
3. Мамедова М. Д. Концепт "Ум" в китайській та російській мовних картинах світу: дисертація ... канд. філол. наук // Російсько-Таджикський (славянський) університет – Душанбе, 2015. – 245 с.
4. Ніжегородцева-Кириченко Л. О. Лексико-семантичне поле «Інтелектуальна діяльність»: досвід концептуального аналізу : автореф. дис. ... канд. філол. наук // держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 21 с.
5. Пименова М. В. Антропоморфная парадигма признаков в структуре концепта Ум // Вестник Воронежского государственного университета. Сер. «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – Воронеж, 2004. – № 2. – С. 32-35.
6. Прудникова Т. І. Душа, Сердце, Розум: особливості концептуалізації в українській фразеології // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та. Сер. «Філологія. Соц. комунікації». – Т. 24 (63), № 1, ч. 1. – 2011. – С. 295-299.
7. Сергеева Н. М. Ум и разум // Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – С. 210-223.
8. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс] // Институт философии Российской Академии Наук. – Режим доступа :

<https://iphlib.ru/greenstone3/library/library/collection/newphilenc/document/HASH0163bfe6ef8938fecec1e763>

9. 汉语大词典[电子资源] : <http://www.dacidian.net>

10. 认知语用学/何自然主编。 - 上海: 上海外语教育出版社, 2006。 - 538 页

11. 现代汉语词典 / 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编。 - 北京: 商务印书馆, 2012 年。第六版 - 1722 页

12. 中国大百科全书 / 中国大百科全书出版社编辑部主编。 - 北京: 中国大百科全书出版社, 1995 年。 - 6532 页。

REFERENCES

1. Golubovsky I.O. Soul and heart in the national-language paintings of the world // Linguistics. - K., 2002. - № 4-5, - P. 40-47.
2. Dzyubenko O. M. Concept of "mind" in Roman and Ukrainian lingual cultures // Scientific Notes of the Vinnytskyy Pedagogical University Ser.: Philology (Linguistics) - Vinnytsya, 2013. - Is.17, - P. 261-266.
3. Mamedova M.D. Concept "mind" in the Chinese and Russian language pictures of the: dissertation ... cand. filol. sciences // Russian-Tajik (Slavic) University - Dushanbe, 2015. - 245 p.
4. Nizhegorodceva-Kirichenko, L.O. Lexico-semantic field "Intellectual activity": experience of conceptual analysis: author's abstract. dis ... Cand. Philol. Sciences // Linguistic University. - K., 2000. - 21p.
5. Pimenova M. V. Anthropomorphic paradigm of signs in the structure of the concept of the MIND // Bulletin of the Voronezh University. Ser. "Linguistics and intercultural communication". - Voronezh, 2004. - № 2. - P. 32-35.
6. Prudnikova T. I. Soul, heart, mind: features of conceptualization in Ukrainian phraseology // Tavrichesky National University. Ser. "Philology. Social Communications". - T. 24 (63), № 1, part 1, 2011. - P. 295-299.
7. Sergeeva N.M. The Mind and Intellect // Anthology of Concepts / ed. V.I. Karasik, I.A. Stermin. - M.: Gnosis, 2007. - P. 210-223.
8. New philosophical encyclopedia [Electronic resource] // Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences. URL : <https://iphlib.ru/greenstone3/library/library/collection/newphilenc/document/HASH0163bfe6ef8938fecec1e763>
9. Chinese Dictionary [Electronic Resources] URL : <http://www.dacidian.net>
10. Cognitive Pragmatics/ ed. He Ziran - Shanghai: Foreign Language Education Press, 2006. - 538 p.
11. Modern Chinese Dictionary / Dictionary edited by the Institute of Linguistics, Chinese Academy of Social Sciences. - Beijing: The Commercial Press, 2012. Sixth Edition - 1722 p.
12. China Encyclopedia / ed. Editorial Department of China Encyclopedia Publishing House. - Beijing: China Encyclopedia Publishing House, 1995. - 6532 p.

Specifics of the verbal representation of the concept «mind» in Chinese

N. V. Kolomiets

Abstract. The article is devoted to the analysis of verbal representation of the «mind» as a concept of the mental plane in Chinese. In the study, a reconstruction of meaning and structure of this concept, as well as methods of their verbalization carried out. Conceptual signs of the concept are identified based on the analysis of data from Chinese dictionaries. The factual material allows us to identify conceptual signs of the «mind» concept in Chinese, as well as their degree of relevance for Chinese speakers.

Keywords: concept, verbal representation, «mind», mentality, definition.

Типологія жанру і принципи аналізу пісенного тексту

Л. М. Копаниця

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: lubovkopanytsya12@gmail.com

Paper received 25.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-10>

Анотація. У статті висвітлено перспективні лінії жанрової інтерпретації традиційної ліричної пісні та засади її аналізу. Виокремлено її жанрові особливості як виду народної лірики: синкретизм словесно-музичної творчості, перевага поетичних функцій над прагматичними. Своєрідність тематики, поезики, манери виконання пісень скеровує принципи їх аналізу як «цілості»: усність і формульність, «мобільність» вербального і музичного тексту, поєднання індивідуальної й колективної основ творчості, нероздільність тексту і мелодії, форми, стилі, локальна стилістика виконавства, історичний і соціально-побутовий контекст на основі ідейно-емоційної оцінки через ліричний образ.

Ключові слова: жанр, текст, мелодія, індивідуальне, колективне.

Вступ. В онтологічному розумінні, яке сягає концепції Олександра Потебні, народна поезія така ж давня, як людське мислення і слово, є особливим продуктом імперсональної творчості та поетичної уяви. З мови та пісні розвивались первні духовної культури, на їхній основі зростає національна література, музика, філософське сприйняття світу. Однак народну пісню не можна визнати єдиним жанром. Адже узвичаєний термін «народна пісня» – ряснозначний. Усі разом різновиди фольклорної пісенності утворюють поетичний рід, який складається з пісень обрядових і позаобрядових, жіночих і чоловічих, соціально-побутових, жартівливих, танечних, пісень літературного походження і власне ліричних – пісень про кохання і родинне життя.

Короткий огляд тематичних публікацій. Жанрова парадигма фольклорної пісенності в її основних параметрах (закони художнього мислення, психологічні і прагматичні функції усної поезії, виконавство і музичний супровід) – важливий аспект вивчення історії та своєрідності фольклорної пісні в різноманітності змісту та форми. Про це свідчать гуманітарні дослідження зарубіжних і вітчизняних учених філологічного, мистецтвознавчого, соціологічного, історико-етнографічного та філософського кіл (П. Богатирев, Б. Гаспаров, С. Грица, І. Земцовський, А. Іваницький, Ф. Колесса, Д. Ліхачов, В. Пропп, Б. Путілов, К. Чистов, Р. Якобсон та ін.). Розмірковуючи над питанням жанрової парадигми традиційних позаобрядових ліричних пісень, у принципі, можна задовольнитися посиланнями на класичні фольклористичні розвідки, в яких термін «жанр» потрактовується як «сукупність творів, об'єднаних спільністю поетичної системи, побутового призначення, форм виконання й музичної форми» [1, с. 41], хоча це формулювання здається сьогодні недостатньо нюансованим. Треба визнати, що традиційні ліричні пісні – не зібрання однотипних текстів, скажімо, за родовою ознакою (ліричний рід), автономією щодо обрядових комплексів або ж за ознаками їх музичного виконання. Сфера усної лірики вимальовується інакше. Українська позаобрядова лірична пісня – це синкретичний або синтетичний вид словесно-музичної творчості. Звичайно це невеликий ліричний твір, що має строфічну побудову, повторюваність віршів строфи, розмежування заспіву й приспіву, виразну ритмізацію, музичність звучання, з настановою на

вокальне виконання. Позаобрядові ліричні пісні не пов'язані з календарними, родинними чи оказіональними обрядами, однак із тією умовою, що їхня окремішність, а в якийсь спосіб також і походження, чітко зазначається на тлі твору. Ліричні пісні до певної міри вільні від регламентацій у часі виконання, хоча деякі тяжіють до певних обрядів, утворюючи периферію обрядового центру. Нарешті, характерною жанровою особливістю позаобрядових пісень як виду народної лірики є перевага поетичних функцій над прагматичними, використання своєрідної метафоричної й символічної мови для різнобічного життєвого змісту й розкриття внутрішнього світу людини.

Метою студії є розгляд типологічних критеріїв і методологічних засад вивчення жанровості ліричних пісень, а також огляд результатів у сфері дослідження діалектики та еволюції поетичного мислення в пісні.

Матеріали і методи. Об'єктом дослідження є українська традиційна побутова лірична пісня. Предметом дослідження – теоретичні проблеми вирішення типології жанру і принципів аналізу пісенного тексту.

Результати дослідження. Усна позаобрядова лірика не є однотипним культурним явищем. Навпаки, народні пісні можуть бути епічними, ліричними й ліро-епічними. Кожний із названих пісенних видів складається з ряду жанрів. Буквально народну позаобрядову ліричну пісню не можна вважати єдиним жанром. І справді, вона особливо різноманітна у жанровому відношенні. До того ж пісня побутовала у неподільності з грою, танцем, інструментальною музикою й була пов'язана з побутом народу. Тож позаобрядові ліричні пісні мають своєрідну тематику, поезику, манеру виконання.

Термін «лірична пісня» народ не знає. В народі ці пісні називають або ж за ознаками їх музичного виконання, або ж за ознакою їх побутування. І це визначення зовсім не формальне, оскільки настроюючись на виконання тієї чи іншої пісні, виконавець чітко уявляє собі, про що співається в ній, її емоційний тон і навіть місце виконання й аудиторію, якій буде адресована ця пісня. Термін «лірична», який повсюдно приймають фольклористи, незважаючи на свою загальнознаність, не можна вважати чітким, адже під ліричними піснями розуміють або всі народні пісні (обрядові й позаобрядові), які не входять до складу епічних жанрів, або тільки власне ліричні пісні, що не

мають позаписених зв'язків з обрядовими та ігровими комплексами.

Якщо ліричні пісні розглядати з погляду виконавців, проявляється їхній гендерний характер. Перші збирачі, публікатори й дослідники пісенної творчості слов'янських народів (Вука Караджич, Михайло Максимович, Осип Бодяньський, Вацлав Залеський та інші), видаючи свої збірники, поділяли пісні на «жіночі» та «чоловічі», беручи до уваги те, що значна частина пісень – обрядові, про кохання, про історичне життя – виконуються, як правило, жінками, а історичні, козацькі, чумацькі, солдатські – чоловіками.

Варто звернути увагу й на манеру виконання ліричних пісень. Більшість з них виконується протяжно, а пісні до танцю відомі своїм швидким темпом. Термін «пісня протяжна» виник у співацькій практиці. Ним позначалися пісні, які виконувались повільно, протяжливо. Вважається, що з музичного погляду пісні протяжні (сольні, хорові, багатоголосі) – це найдосконаліші зразки пісенного фольклору. Вони відзначаються також довершеною поетичною формою. А от танцювальну пісню в народній свідомості виділяють або за допомогою різних назв («пісні до скоку», «коломийки», «шумки», «триндички», «козачки», «гопачки», «метелиці», «приспівки»), або вони приєднуються до широкого класу «жартовних» чи «шуточних».

Певна річ, говорити про народні пісні, цей унікальний мистецький феномен народного творіння, складно. Однак можна виділити його доміанти, які скеровують усі інші принципи аналізу фольклорного явища як «цілості». Перший основний чинник у характеристиці фольклорного твору – усність. Це передбачає, поперше, що сам жанр має на увазі не читання, а виконання. Усна передача в цьому випадку розглядається як досить безбездоганний спосіб, результатом якого фольклорний твір зазнає змін, а то й поступово перекручує трансльований текст. Але можна висновити з концепції російського семіотика, автора гіпотези лінгвістичного буття Бориса Гаспарова, що в кожного автора-виконавця є «презумпція текстуальності» [2, с. 120-137], або інакше: будь-якому відтворенню тексту передують уявлення про нього в цілому, можливо, у формі неупорядкованих компонентів – виконавець ні під яким оглядом не зберігає в пам'яті весь текст. По-друге, будь-які фіксації фольклорного тексту (незалежно від ступеня їх точності) не можуть бути повністю рівнозначними першоджерелу, а саме це першоджерело є лише однією з маніфестацій фольклорної традиції. Отже, пісенний текст не зберігається в пам'яті виконавця в заучуваному виді. Умовно можна виділити два основних етапи відтворення в пам'яті усного тексту. Перший – виконавець пригадує слова, не замислюючись ні про їх семантику, ні про семантику тексту, коли пам'ять працює з набором ядерних слів. Другий – співак пригадує слова, орієнтуючись на загальну семантику тексту, тобто – «припис традиції», і тоді мають силу формули, кліше та інші елементи усного поетичного тексту [3].

Своєю чергою, колективний характер народної словесності не тільки не виключає участі окремих художньо обдарованих співців, «заспівувачів» у творчому процесі, а навпаки – передбачає поєднання індивідуальної й колективної основ творчості. Домінантою тут

є творче, індивідуальне начало в народнопоетичній традиції. На колективне й індивідуальне в народній пісні як на дві сторони єдиного творчого процесу неодноразово вказував український фольклорист і музикознавець Філарет Колесса. Тісний зв'язок між піснею й виконавцем учений мотивує «давньою традицією індивідуалізації творчого матеріалу, здатністю переживати особистісно в процесі виконання пісні змістовну наповненість мелодії» [4, с. 57].

Високообдарованих і майстерних співачок, знавців народної пісні було дуже багато. У кожному селі завжди знаходилася така співачка, однак лише про деяких з народних виконавців маємо короткі творчі характеристики, біографічні довідки чи просто згадки. Так, у журналі «Основа» за 1862 рік подано захопливі характеристики народних співачок Тетяни Зозулихи та баби Денисихи. Про обдаровану співачку Фенну Лучкійову з с. Лолина на Стрийщині згадує Іван Франко, від якої він записав чимало пісень. Збираючи народні пісні на Полтавщині, народознавець і письменник Василь Милорадович виявив здібних заспівувачок хорового співу Н. Самохвалову, М. Норову й А. Жигіль, котрі добре знали пісенний репертуар своєї місцевості, володіли хорошими голосами, а їхня присутність була бажаною на всіх родинних святах і народних гуляннях. Композитор Микола Лисенко здійснив цінні записи народних пісень від талановитої співачки Меланії Загорської з Чернігівщини, які склали майже весь третій випуск його «Збірника українських народних пісень з голосу для фортепіано» (1868-1911). Дванадцять років учитель, невтомний збирач фольклору Гнат Танцюра записував від селянки із Зятківців на Вінниччині Явдохи Микитівни Сивак (Зуїхи) зразки народної творчості. Йому пощастило відкрити в історії української народної творчості справді унікальний талант обдарованої співачки, а її багатий репертуар, зокрема 925 найкращих пісень, згодом склав четверту книгу («Пісні Явдохи Зуїхи») серії «Українська народна творчість» (1965). Співачка й педагог Руслана Лоцман у 2004-2005 рр. здійснила фольклорні записи від талановитої автентичної виконавиці пісень села Сингаївка Шполянського району Черкаської області Любові Кирилюк, у пісенному репертуарі котрої переважають побутові, жаргівливі та історичні пісні.

Народну ліричну пісню й сьогодні можна почути майже від кожного жителя України, від майстерних і високообдарованих співачок, котрі поширюють пісню, вчать молодь, заводять своїм голосом і знанням народної пісні стихійні хори на святах, на «вулицях» і роботі, на весіллях, під час родинних okazій. Українська народна пісня перше в репертуарі сільських молодіжних гуртів, колективів художньої самодіяльності. Носіями та виконавцями пісень виступають здебільшого обдаровані співаки, наділені доброю пам'яттю, художнім чуттям, імпровізаторськими й вокальними здібностями. Вони, керуючись вродженою музичністю, ніколи не співають в унісон, а зразу розбиваються на різні голоси й кожен веде свою партію. Відомі імена таких виконавців: як-от поліська співачка з села Старі Коні на Рівненщині Домініка Чекур, виконавиці народних пісень села Сингаївка на Черкащині Любов Кирилюк та її доньки Людмила Підмогильна й Надія Касьянчук, славетна співачка з

Вінниччини Явдоха Зуїха, Максим Микитенко, Агафія Чередніченко та багато інших.

Носії й виконавці ліричних пісень зустрічаються серед представників різних поколінь. А під кутом зору гендерного підходу – майже всі відомі сьогодні родинно-побутові пісні, про кохання записані від жінок. Записи цих пісень від чоловіків – рідкісне явище. Природно, що репертуар літніх співаків складають усталені класичні пісенні зразки родинно-побутового, жартівливого характеру («Зеленая й дубривонька», «А вчора з вечора», «Стоїть дуб зелений», «Ой гиля, гиля, гусінь, на став», «В кінці греблі шумлять верби, що я насадила», «І сюди гора, і туди гора», «Ой у полі озеречко», «Посію я огірочки», «Тече річка невеличка», «Ой у полі три криниченьки», «Ой з-за гори їдуть мазури», «Чи я впила, чи я вбрела, чи мене підлило», «Ой чого ж ти, дубе, на яр похилився»). Сучасні польові дослідження живої фольклорної традиції різних регіонів України виявили, що на синхронному зрізі найкраща збереженість текстів ліричних пісень любовної та родинно-побутової тематики простежується в пам'яті респондентів від 60-ти до 70-ти років. Репертуар представників середнього й особливо молодшого покоління відзначається строкатістю тем, сюжетів і мотивів, насиченістю як класичними зразками, так і новими зразками власне сучасного фольклору. Значно зменшилася (навіть у порівнянні з 80-ми роками ХХ ст.) кількість автентичних ліричних пісень. Пісенний репертуар збільшується переважно за рахунок текстів, засвоєних із вторинних джерел (школа, художня самодіяльність, ЗМІ тощо).

Вивчаючи репертуар носіїв народної лірики, фіксуючи повторно варіанти одного твору, тобто спостерігаючи характер змін пісенної традиції, що обумовлені віком виконавців чи переїздами в особистому житті, можна простежити процеси неперервних змін у фольклорі в найпопулярнішому та разом з тим активно діючому в наш час поетичному жанровому явищі – ліричній пісні.

Третій основоположний принцип аналізу пісенного твору прочитується в режимі «текст і наспів». Пісенний фольклор не можна вивчати з відривом від музики. По-перше, текст і мелодія – одноцільність. По-друге, вони складаються одночасно, народження словесного й музичного образу йде паралельно. Відтак, у ліричній пісні музичний образ завжди індивідуалізований відповідно до загального художнього змісту саме цього твору, він не може бути відірваний від словесного тексту й ключових його образів. І це підтверджують численні спостереження над виконанням і побутуванням ліричних пісень, розповіді самих виконавців пісень, яким буває складно окремо від мелодії передати текст твору, не перекрутивши його, не пропустивши рядки й цілі строфи. Тобто співак не запам'ятовує текст і музику окремо – пісню він виконує так, як колись була почута й найчастіше з мелодією. Мелодія допомагає автентичному сольному виконавцю пригадати текст, перший рядок, а також відтворити логічні зв'язки в ньому. Мелодія є структуруючою домінантою в пісні – вона визначає її форму, вірш і його межі. Зрештою, досвід фольклористів переконує: ритмічний малюнок, строфіку, початок і кінець рядків пісні в тексті ліричного твору часто неможливо пра-

вильно визначити, якщо відірвати вербальний текст від мелодії.

Ще один критерій інтерпретації народної пісні пов'язаний зі способами пісенного виконавства та локальною стилістикою. Стили співу в українців різні, часом схожі між собою, а часом і зовсім несхожі – вони й творяться по-різному, й чинять їх різні люди. Способи пісенного виконавства різняться за мелодикою, формами музикування, звукоутворенням і формами багатоголосся, а також за індивідуальною манерою виконання, для якої характерними є використання діалектних особливостей, місцевої говірки тощо. Візьмімо, для прикладу, пісні про кохання. Любовні пісні виконувалися одно- чи багатоголосно. У минулі часи (XVI та XVII ст., коли і сформувався у народноспівочій практиці одиночний спів) переважна більшість пісень про кохання виконувалась сольо. Пізніше, починаючи з XIX ст., практикується багатоголосне виконання пісень. Варто зауважити, що традиційне виконання пісні – а capella, але, звичайно, часто зустрічаємо виконання пісенного твору і під музичний супровід.

Але тут постає дуже істотна проблема. Форми та стилі народного співочого виконавства склалися під впливом різних факторів, зокрема й територіально-географічного. Наступним кроком є спроба їх описів на тлі співочої традиції, пошук способу, у який було використано в ньому традицію. Однак, говорячи про традицію, етномузикознавці доводять, що й територіальні, й соціальні (селянські, чумацькі кобзарські, освічених верств населення) співочі традиції живляться з джерел індивідуального виконавства [5].

Доказом багатства української народної музичної культури є розмаїття способів пісенного виконавства. Саме в них форма шукає новий конструктивний принцип реалізації жанру. Наслідком такого підходу є розрізнення панівної стилістики співу та територіального стилю. До подібного напрямку дослідження належить студія етномузикознавця Анатолія Іваницького «Український музичний фольклор» [6]. Тим часом, наведемо кілька прикладів. Кожен територіальний стиль може об'єднувати кілька виконавських традицій, бути сольним або гуртовим. Є різні манери співу. Так, для Карпатського регіону прикметним є одноголосся, а в Центрі й на Сході України перевагу має багатоголосся. Також українському народному співу властива наявність різновидів вокально-тембрової традиції. Скажімо, тембр грудної барви найхарактерніший для східних областей і Наддніпрянщини. На північ (Полісся) й південь (Поділля) від умовного центру (Черкащини), попри загальне збереження цього типу співу, він стає дещо м'якішим, поступово спадає інтенсивність звуку. У Галичині й на Західному Поділлі традиційний стиль виконання вже зовсім інший – використання, окрім грудного, ще й головного регістру голосу та доволі рівна інтенсивність співу. Третя традиція співу, що фігурує в ареалах панування двох перших, пов'язана з використанням міксту. У співі використовуються змішані регістри співацького голосу, сама ж манера – легка й висвітлена. Ця традиція є особливо показовою для Наддніпрянщини. Мікстове звучання народного голосу часто використовується для співу ліричних пісень. Додамо: всі різнови-

ди українських народних пісень мають однакову ритмічну основу, хоч є специфічні мелодійні звороти.

І нарешті, мабуть, найважливіший висновок. Фольклорний пісенний текст – це завжди відносно стабільна комбінація елементів традиції, яка народжується в кожному окремому виконанні. Звичайно він не створюється, а лише відтворюється, кожного разу складається поновно, але кожне нове відтворення не буває ідентичним попередньому. Мало що не завжди пісенний твір приходиться до певних змін: від тексту до тексту, від виконання до виконання, від виконавця до виконавця. Однак важлива не розбіжність варіантів пісні, а їх однобіжність, спільна так звана смислова зона. Адже фольклорний пісенний текст криє в собі засоби, що допомагають співакові його запам'ятовувати, відтворювати й варіювати. Визнано, що подібне варіювання необхідне для постійного відновлення й збагачування традиції, для засвоювання новацій, насамкінець – для її нормального функціонування [7, с. 143-169]. Що називається, варіативність – це, мабуть, найяскравіший зовнішній показник усної народної поетичної творчості.

У цьому сенсі особлива «мобільність» тексту (як вербального, так і музичного), нестабільність основних сюжетно-стильових, а звідси й жанрових параметрів, що викликають труднощі в атрибуції пісенних варіантів, є однією з домінуючих рис народної пісні. Ця типова риса фольклорного тексту, яка найяскравіше проявилася саме в ліриці, дозволяє дослідникам констатувати тотальний характер «неточності» фольклорної творчості [8, с. 2-13] як її онтологічну прикмету в порівнянні з творчістю літературною. Причин такої неточності ліричних пісень є кілька. Але однією з найважливіших, вважають дослідники, є «молодість» жанру, пошуки у створенні власної пісенної форми.

Є й інші причини. Народна лірична пісня має значно більше жанрових та тематичних різновидів, ніж героїчний епос чи казкова проза. Вона сформувалась пізніше й набула відчутних відмінностей, зазнала різноманітних впливів, зокрема й літературного. Її жанрово-тематичні групи розрізняються за змістом і художньою формою, активніше варіюються в процесі усного побутування. Умовно (за принципом особисте – суспільне) позаобрядові ліричні пісні можна розмежувати на такі тематичні групи: родинно-побутові (пісні про кохання, про родинне життя, сирітські, вдовині), соціально-побутові, або суспільно-побутові, станові пісні (козацькі, рекрутські, солдатські, жовнірські, чумацькі, бурлацькі, наймитські, заробітчанські, ремісницькі, жебрацькі, емігрантські та інші). Танечні пісні об'єднуються в окрему групу не за змістом, а за «характеристичними ритмічними формами», як пише Філарет Колесса [9, с. 104-107], й пов'язані з танцями. До жанрового різновиду побутових ліричних пісень належать пісні гумористично-розважального характеру – жартівливі пісні. Окремо слід згадати про «міський» пісенний фольклор, зокрема народний романс («жорстокий романс»), а також авторські пісенні твори, які фольклоризувалися та набули поширення в уснонародному побутуванні – пісні літературного походження.

Ліричні пісні – найвідшліфованіший і найпошире-

ніший жанровий витвір в усній поезії. Цей факт, як видається, можна пояснити тим, що вони ввібрали в себе все життя народу, в них найповніше відтворені всі сторони народного світогляду: побутове, соціальне, морально-етичне мислення. Але сила української ліричної пісні, це наголошує навіть сама назва жанрового явища, не в логічності й переконливості слова, не в гостросюжетній розповіді або реалістичній картині життя, а в глибокій емоційності, у чарівливості поетичних порівнянь, у пластичності ліричних образів, які постають із поєднання тексту й мелодії. Отже, у висновку можна сказати: лірична пісня є не стільки відображенням життя, як його перетворенням.

Прикладом пошуку критеріїв жанру, які обіймають цілість вербальної тканини твору, можуть бути спостереження українського історика і фольклориста Осипа Бодяньського, котрий у своїй дисертації «Про народну поезію слов'янських племен» 1837 року писав: «Пісня – щоденник малоросіянина, до якого він заносить усе, що думає, чує, робить... Описи в них, так би мовити, побіжні, епізодичні, при всьому дивовижно злагожені з природою. У них, звичайно, найрізкіші, характеристичні риси предмета схоплюються і більшою частиною використовуються лише для найточнішого, найсильнішого вираження душевних почуттів, які лавиною б'ють із глибини серця, й які ні на мить не холонуть від багатослів'я чи довжини періоду; навпаки, всюди порив пристрасті, стислість, твердість, лаконізм вислову, простодушність, природність, особлива ніжність і сила почуттів. Взагалі належить сказати, що ці образи, уподібнення і т. ін. у піснях південноросійських відзначаються всією природністю, невимушеністю, самобутністю, природною витонченістю й різкою точністю» [10, с. 70].

Нарешті, українські народні ліричні пісні специфічні ще й тим, що поряд з багатством народної мудрості, почуттів вони є невичерпним джерелом пам'яті етносу, в якому дбайливо зберігаються знання про життя народу в різні історичні часи, його побут, неписані закони співжиття, етичні й естетичні ідеали. Одним словом, усна лірика яскраво відображає й самі ті події, котрі викликали ці думки, почуття, настрої. І тут останнім рівнем дослідження має бути простеження всього історичного та соціально-побутового контексту на основі самої ліричної пісні. Але головне в ліриці – трансляція усвідомлення об'єктивного буття, різноманітних явищ, подій і фактів реального життя, відображення ставлення до них, їх ідейно-емоційна оцінка через ліричний образ, образ-переживання. Ці переживання покликані до життя різними фактами дійсності й дуже багатоманітні: інтимні, побутові, морально-етичні, соціальні тощо. Можливо, саме тому в сучасній співочій практиці ліричні пісні продовжують активно змінюватись і розвиватись.

Висновки. Записані переважно в XIX – на початку XX ст., народні ліричні пісні, безперечно, не можна віднести до архаїчного фольклору. Вони еволюціонували, але зберегли численні миттєвості свого багатовікового буття, духовну основу національної традиції в багатоваріантних трактовках, які можна й слід прочитати, й прочитати їх поетику саме як синкретичне явище, не відмежовуючи механізми створення поетичного образу, художнього слова від пред-

мета, дії, стану, абстрактного – від реального, мікросвіту – від макросвіту, не надаючи перевагу категоріям мистецтва як визначаючому інтегруючому фактору. Пізнання самосутності традиційної ліричної пісні відбувається досить пізно, переважно у ХХ ст. Це викликало надзвичайний інтерес до міфу, культу, обряду та їх відтворення в пісні. Навряд чи є потреба спеціально переконувати, наскільки важливе виявлен-

ня давньої міфологічної спадщини, дослідження міфоритуальної метасхеми для досягнення народної культури. Але візьмемо за вихідну тезу те, що позаобрядова лірична пісня, виступаючи носієм традиції в межах міфологізованого простору, зорієнтованого на архетипну модель світу, постає реальним відображенням дійсності, побуту, почуттів і стосунків людини, її естетичних емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пропп В. Фольклор и действительность. Избранные статьи. – М.: Наука, 1976. – 328 с.
2. Гаспаров Б.М. Устная речь как семиотический объект // Учен. зап. Тартуского гос. ун-та. 1978. – Т. 442. – С.120-137.
3. Богатырев П.Г., Якобсон Р.О. Фольклор как особая форма творчества // Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства. – М.: Искусство, 1971. – с. 369-383; Чистов К.В. Устная речь и проблемы фольклора // История, культура, этнография и фольклор славянских народов: X Международный съезд славистов. – М., 1988. – С. 326-339; Никитина С.Е. Устная народная культура и языковое сознание. – М.: Наука, 1993. – 187 с.
4. Колесса Ф.М. Музикознавчі праці / Підгот. до друку, вступ. стаття і прим. С.Й. Грици. – К.: Наукова думка, 1970. – 592 с.
5. Грица С.Й. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. – Київ – Тернопіль: Астон, 2002. – 236 с.
6. Іваницький А. Український музичний фольклор. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 320 с.
7. Чистов К.В. Вариативность и поэтика фольклорного текста // IX Международный съезд славистов «История культуры, этнография и фольклор славянских народов». – М., 1983. – С.143-169.
8. Земцовский И.И. Песня как исторический феномен // Народная песня. Проблемы изучения. Сборник научных трудов. – Вып. 6. – Л., 1983. – С. 2-13.
9. Колесса Ф. Танкові пісні // Колесса Ф. Українська усна словесність / Вступ. ст. М. Мушинки [репринтне видання]. – Едмонтон: Канадський Інститут Українських студій, Альбертський ун-т, 1983. – 645 с.
10. Бодянский О.О. О народной поэзии славянских племен. – М.: в типографии Николая Степанова, 1837. – 154 с.

REFERENCES

1. Propp V. Folklore and reality. Featured Articles. – Moscow: Nauka, 1976. – 328 p.
2. Gasparov B.M. Oral speech as a semiotic object // Uchen. zap Tartu State Un-that. 1978. – Т. 442. – pp.120-137.
3. Bogatyrev P.G., Jacobson R.O. Folklore as a special form of creativity // Bogatyrev P.G. Questions of the theory of folk art. – М.: Iskusstvo, 1971. – pp. 369-383; Chistov C.V. Oral speech and folklore problems // History, Culture, Ethnography and Folklore of Slavic Peoples: X International Slavic Congress. – Moscow, 1988. – pp. 326-339; Nikitina S.E. Oral folk culture and linguistic consciousness. – Moscow: Nauka, 1993. – 187 p.
4. Kolessa F.M. Music Studies / Preparations to the press, introduction article and comment S.Y. Gritse. – К.: Naukova dumka, 1970. – 592 p.
5. Gritsa S.Y. Transmission of folk traditions: Ethnomusicological Intelligence / S.Y. Gritsa. – Kiev– Ternopil: Aston, 2002. – 236 p.
6. Ivanitsky A. Ukrainian folk music / A. Ivanytsky. – Vinnitsa: Nova kniga, 2004. – 320 p.
7. Chistov C.V. Variability and Poetics of the Folklore Text / C.V. Chistov // IX International Congress of Slavists «History of Culture, Ethnography and Folklore of the Slavic Peoples». – М., 1983. – pp.143-169.
8. Zemtsovsky I.I. Song as a Historic Phenomenon / I.I. Zemtsovsky // Folk Song. Problems of studying. Collection of scientific works. – Extract 6. – L., 1983. – pp. 2-13.
9. Kolessa F. Tank Songs // Kolessa F. Ukrainian Oral Literature / Introduction. Art. M. Mushinki [reprint edition]. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, Alberta University, 1983. – 645 p.
10. Bodyansky O.O. About folk poetry of Slavic tribes / O.O. Bodiansky. – Moscow: at the printing house of Nikolai Stepanov, 1837. – 154 p.

Typology of the genre and the principles of analysis of the lyrics

L. Kopanytsya

Abstract. The article outlines the perspective lines of genre interpretation of the traditional lyrical song and the basics of its analysis. The genre features as a type of folk lyrics are singled out: syncretism of verbal and musical creativity, predominance of pragmatic functions of poetic functions. The peculiarity of the themes, poetics, mannerisms of the songs guides the principles of their analysis as "integrity": the sense and formulation, "mobility" of verbal and musical text, the combination of individual and collective foundations of creativity, the inseparability of the text and melodies, forms, styles, local style of performance, historical and social-household context on the basis of the ideological-emotional assessment through the lyrical image.

Keywords: genre, text, melody, individual, collective.

Extrapolation of the synergetic paradigm into modern linguistic science

N. H. Kravchenko

Kyiv, Research and Educational Center for Foreign Languages, National Academy of Science of Ukraine
Corresponding author. E-mail: natkravgrig@ukr.net, orcid.org/0000-0002-8565-063X

Paper received 09.03.19; Accepted for publication 19.03.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-11>

Abstract. In modern linguistic science transdisciplinary methods in the process of studying linguistic and speech aspects gain ground. The priority is given to cross-disciplinary scientific researches that determine the systematic and comprehensive consideration of linguistic phenomena in correlation with synergetic methodology. In this sense, the language is investigated as an object of a synergetic paradigm built with a complex megasystem of a fractal organization capable of self-regulation, self-development, and self-improvement. These characteristics point to the openness, non-linearity, dynamics of the language system, which functions in conjunction with the intra- and extralingual factors.

Keywords: *synergetics, system, dissipativity, fractal organization, self-regulation, self-organization.*

Introduction. The study of linguistic objects through the extrapolation of synergetic analysis is currently up-to-date. It is appropriate, since the attraction of synergetic ideas contributes to the integrative study of linguistic dynamics. The nature of speech reproduces physical, biological, social and cultural aspects, therefore understanding of its essence requires interdisciplinarity. For the analysis of language dynamics, more and more natural disciplines, as well as transdisciplinary knowledge are involved [25, p. 7].

As a result, in modern linguistic studies the idea of involving a synergetic paradigm that spread in the second half of the twentieth century dominates. Synergetics is an interdisciplinary branch of scientific knowledge, the emphasis of which is on the processes of self-organization and ordering in complex nonequilibrium nonlinear systems of different nature and purpose. Preferably, these systems consist of heterogeneous components, agreed structurally or functionally. The microlevel of these systems is represented by a homogeneous material, microparticles [12, p. 8]. Such principle is characteristic of the structure of self-organizing complex systemic organisms, which is the language.

Numerous scientific publications indicate the prospects of synergetics as a science, whose results are extrapolated into the field of various scientific studies [19, p. 63]. Indeed, the integrity of scientific disciplines with the involvement of the synergetic conceptual apparatus change radically the vector of linguistic researches. In contrast to traditional methods, synergetic ideas enable the study of language as a complex dynamic self-organizing megasystem.

Synergetics introduces the general theory of self-organization into the modern scientific picture of the world. Given the integration method of combining various scientific knowledge, the synergetic science makes it possible to comprehend the process of self-organization and self-regulation. This is due to the symbiosis of methodological approaches of different scientific cognition, as well as through the use of a synergetic conceptual base [20; 28]. Thus, cross-disciplinary researches obtain the priority [17, p. 151]. In accordance with the synergetic paradigm, self-organized systems are endowed with such characteristics and concepts as openness, non-linearity, order, chaos, attractor, repeller, fractal, coherence, fluctuation, bifurcation, dissipation.

The self-organized system must obtain a spatial, temporal or functional structure on its own [21, p. 11]. All elements of the system should be considered in interaction with each other, when disordered processes become ordered within the integral mechanism. In this case, the opposite situation is fixed as the order is reincarnated into chaos. Chaos is a constructive constituent and progressive coordinator of the evolutionary process [21, p. 13].

From the position of synergetics, the language is a systemic mechanism with hierarchical structure, represented by multiple endosystems (macro-, microsystems). In turn, these endosystems explode phonetic, morphological, lexical, syntactic, and text levels. Therefore, language is nothing but a megasystem [7, p. 50].

A brief review of publications on the subject. Initially, synergetic ideas were used by physicists H. Haken and I. Prigogine to describe physical, chemical, and biological phenomena. However, it was H. Haken who introduced the definition of "synergetics" into scientific circulation and compared the language with the order parameter presented by the subsystem with the subjects of communicative activity in the plane of a holistic organization [18, p. 381-382]. As a result, there were works where the conceptual apparatus and methodological approach of synergetic science are extrapolated into the field of linguistics. Thus, the foundation for the integrative transdisciplinary direction - linguistic synergetics or linguosynergetics was laid.

The linguosynergetic studies of Ukrainian scientist L. Pikhovnikova, which productively and effectively implements the synergetic concept in linguistics, in particular, when studying the synergetic nature of texts of small genre forms deserve the particular attention. At the same time, other domestic philologists are also successfully developing synergetic ideas. Thus, T. Dombrovan [4] examines the language and speech phenomena of English language in the aspect of synergetics; M. Dorofeeva [5] studies a synergetic paradigm for the translation of German-language professional texts; O. Tarasova [16] studies a functional field of temporality in a synergetic perspective; O. Semenets [14] studies poetry from the standpoint of synergetics; O. Selivanova [13] studies synergetic nature of consciousness, concept, discourse. Such multidimensional range of the synergetic paradigm

implementation in linguistics leads to the actualization of synergetics as a transdisciplinary scientific direction.

Among foreign researchers whose range of scientific interests is in the focus of synergetics, one should recall H. Eiger [6], I. Hermann [3], R. Köller [24; 25], G. Altman [26], K. Hoffmann, A. Krott [22], R. Piotrovsky [11], M. Alefirenko [1], K. Belousov [2], L. Kiyaschenko [8], N. Olizko [10].

The assertion of Russian scientist R. Piotrovsky about the exclusive role of synergetics is osculant. In the opinion of R. Piotrovsky, it is interesting to study the synergetic mechanisms that explicate the verbal activity of a person [9, p. 95]. The scientist asserts that this also determines the tendency to study languages in the XXI century [11].

The goal of the paper. There is no need to reject the fact that the language explodes the psychological, biological, physical, and sociological factors [24, p. 101]. At the same time, the language is coordinated by internal processes as well. Therefore, the analysis of speech dynamics should be carried out in correlation with the system approach, when the priority is a comprehensive study taking into account categorical synergetic apparatus. This vision allows us to detect and investigate intralingual-extralingual processes, the results of which affect the functioning of the language system as a fractal object, which determines the goal of this article.

Materials and methods. The material of the analysis was the language system and its constituents, which were considered in a synergetic perspective. The purpose of the study led to the use of methods of inductive and deductive analysis for ordering the theoretical scientific positions as to linguosynergetic scientific positions. The research problem has determined the use of descriptive and comparative methods in order to identify, describe, characterize, and compare specific synergetic features of the language system.

Results and discussion. The interdisciplinarity in linguistics is a logical manifestation of the methodological principle of expansionism, which consists in expanding the subject field of the study, where synergetic approaches prevail in the study of language and speech phenomena. The intensification of expansionist tendencies explains attempts to increase the range of linguistic research through the introduction of transdisciplinary methods of study that promote broad-spectrum scientific polylogue [22, p. 4-5].

A concept according to which the language is a complex hierarchical organized megasystem composed of components mutually conditioned by coherent relations is developed in linguosynergetics. It states the domination of the methodological direction, where the linear (consecutive) type of connections (one follows from another) is replaced by a set of whole spectrum of interdisciplinary prospects.

So, in accordance with the synergetic toolkit, the language is distinguished by a system organization capable of openness. This attribute is identified by dissipativity. The term "dissipation" comes from the English "to dissipate" and means "to disperse". Open nonlinear systems with dynamic equilibrium due to constant exchange with the environment have a dissipative character. Therefore, the tendency for

interaction determines their essence. The process of metabolic function is the most significant feature of all living systems. They also have the property of reformatting, self-organization, and self-improvement. Thus, the language can maintain a dynamic equilibrium due to the constant exchange of the main motive components of matter - substance, energy, information. These constituents determine the evolution of linguistic matter, as well as its nature and organization principles [27, p. 98].

The positions of scientific studies show the idea of the equivalence of relations between substance, energy, and information. This statement reflects the basic foundations of many scientific disciplines. In particular, the language is also coordinated with the triunity of the three main components of matter, indicating a fractal, fractional organization of the linguistic space. It is believed that the fractal (Latin "*fractus*" - crushed) identifies a geometric figure, which is distinguished by the principle of fractal self-similarity. Each part of the fractal reflects the organization of the entire figure in general, that is, it accumulates information about the entire fractal [15, p. 361]. It should be noted that in the modern transdisciplinary scientific paradigm the fractals is considered as a dominant component and as a universal measurement model that can continuously develop and create self-similar structures at every point of its development.

From the standpoint of the aforementioned triunity of matter, it is interesting to consider the language at different levels. Considering the phoneme as the minimum unit of the phonetic level, we must distinguish certain regularities. In our case sound, graphic or other material form is substance for phoneme; merisms are energy; code, way of reading with a hearing, visual or other analyzer is information.

If characterize the system of language, then its substance is the elements at the level of its structure: phoneme, morpheme, word, phrase, sentence, text. The energy for the language system is its functions: cognitive, communicative, pragmatic, perceptual, delimitative, significative, nominative, communicative; and information is provided by the unit of perception, which is signaled by the appropriate format (phonetic, graphic, semantic, syntactic, communicative) [15].

The researcher S. Enikeeva emphasizes the importance of using the principles of fractal geometry to understand the coherence of the structural organization of the word-building system of contemporary English. Based on the statement on the possibility of "the use of fractal geometry taking into account its fractional dimension to understand more "refined" topological properties of investigated objects", the scientist presents a system of word formation as a huge macrofractal, structurally similar to microfractals. These complex systems of word formation are represented by word-formation models, word-formation rows, word-formation chains, word-formation clusters and alligatures [4, p. 180].

Thus, the principle of triunity of substance, energy, information represents the multidimensional nature of linguistic matter, determines its fractal nature and actualizes the interactivity of scientific prospects. In particular, it highlights the significance of the synergetic

scientific paradigm, which enables a systematic study of speech activity and speech dynamics in the light of modernized approaches.

Conclusions. The extrapolation of the synergetic paradigm in the study of various phenomena of living and inanimate nature gave synergetic scientific theory of transdisciplinarity. Synergetics as an interdisciplinary trend explores the principles of self-organization of systems that arise evolutionarily and react both to internal and external factors. In this case the system is able to change independently its parameters, structure, function. In accordance with the synergetic concept, the language is a complex, dynamic self-organized megasystem. Principles of its architectonics, processes of evolution and functioning are characterized by synergetic nature and essence. It is the consequence of the influence of various types of lingual and extralingual factors on the linguistic system. In this way, the language has an integral status and needs transdisciplinary research. It envisages the involvement of multifarious integration researches, which occupy a prominent position in the focus of synergetics.

From the synergetic point of view, the language is composed of the hierarchical structure with multiple endosystems in the form of macro- and microsystems constructed by constituents of the phonetic,

morphological, lexical, syntactic, and text levels. Except that it is coordinated with synergetic connections and mechanisms, the language is open for the intensive exchange of substance, energy, information between its constituents and external factors. Such trend is identified by dissipation, the ability to exchange processes. The substance for the language system is elements at the level of its structure. The energy for the language system is its function. The role of information is played by the unit of perception, which is reproduced in the appropriate format (phonetic, graphic, semantic, syntactic, communicative). The equipollence of relations between substance, energy, information determines the statement about fractal, fractional organization of the language system. Thus, language as a geometric figure has the properties of self-similarity and interdependence between all constituents. Moreover, it is coordinated by the mechanisms of self-regulation, self-organization, therefore chaotic processes obtain constructive, generative character.

Consequently, the language is a highly organized dissipative megasystem with a fractal structure capable of self-organizing and reaching homeostasis, that is a state of dynamic balance, in which ordering and structuring on the background of lingual and extralingual factors are determined.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокогнитивная синергетика: истоки, принципы, сущность // *Studia linguistica cognitiva: Наука о языке в изменяющейся парадигме знания*. – Вып. 2. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2009. – С. 228–255.
2. Белоусов К. И. Синергетика текста: От структуры к форме. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 248 с.
3. Герман И. А. Лингвосинергетика. – Барнаул: Алтайская акад. экономики и права, 2000. – 188 с.
4. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка. Монография. – Одесса: КП ОГТ, 2014. – 400 с.
5. Дорюфеева М. С. Синергетика перевода специальных текстов (немецко-украинский напрямок): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство»; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 37 с.
6. Ейгер Г. В. Язык и синергетика // *Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна*. – Харків: ХНУ, 1992. – № 372. – С. 131–137.
7. Єнікеева С. М. Системна організація та еволюції мови в світлі теорії фракталів // *Нова філологія. Збірник наукових праць*. – № 72. – Запоріжжя: ЗНУ, 2017. – С. 49–54.
8. Киященко Л. П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка). – М.: Ин-т философии РАН, 2000. – 116 с.
9. Кравченко Н. Г. Синергетичний метод вивчення внутрішнього мовлення в німецькомовній художній прозі // *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. – К.: Логос, 2017. – С. 92–97.
10. Олизько Н. С. Синергетические принципы организации художественного дискурса постмодернизма // *Вестник Челябинского государственного университета. Сер. : Филология. Искусствоведение*. – № 10 (148). – 2009. – С. 84–87.
11. Пиотровский Р. Г. Теоретические и прикладные проблемы языкознания на рубеже XX в. // *Лингвистика на исходе XX в. Тезисы международной конференции*. – Ч. 2. – М.: Филология, 1995. – С. 417–419.
12. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 180 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с.
14. Семенец Е. А. Синергетика в филологических исследованиях : Монография. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. – 340 с.
15. Симонов К. И. Фрактальная концепция языка // *Вопросы современной науки и практики*. – № 1 (32). – Оренбург: Университет им. В. И. Вернадского, 2011. – С. 360–371.
16. Тарасова Е. В. Современный экономический дискурс в понятиях и терминах синергетики // *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту "Нар. укр. акад."* – Т. 20. – Х., 2014. – С. 325–334.
17. Тащенко Н. В. Синергетика як методологічна основа сучасних філологічних досліджень // *Філологічні трактати*. – Том 8, № 2. – Суми: СумДУ, 2016. – С. 151–159.
18. Хакен Г. Синергетика [пер. с англ. В. И. Емельянов] – М.: Мир, 1980. – 388 с.
19. Fuller R. *Bedienungsanleitung für das Raumschiff Erde und andere Schriften*. – Hamburg: EVA Europäische Verlagsanstalt, 2008. – 317 S.
20. Fuller R. *Synergetics. Explorations in the Geometry of Thinking*. – New York: Macmillan 1975. – 876 p.
21. Haken, H. *Information and Self-organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems*. – 2nd enlarged ed. – (Springer Series in Synergetics) – Berlin: Springer-Verlag, 2000. – 226 p.
22. Hoffmann Chr., Krott A. *Einführung in die Synergetische Linguistik // Korpuslinguistische Untersuchungen zur quantitativen und systemtheoretischen Linguistik*, 2002. – S. 1–29.
23. Köhler R. *Elemente der synergetischen Linguistik // Glottometrika 12*. – Bochum: Brockmeyer, 1990. – S. 179–187.
24. Köhler R. *Synergetik und sprachliche Dynamik // Natürlichkeit in der Sprache und Kultur*. – Bochum: Brockmeyer, 1990. – S. 96–112.

25. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik. – Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1986. – 200 S.
26. Köhler R., Altmann G. Synergetische Aspekte der Linguistik // Zeitschrift für Sprachwissenschaft. – № 5, 1986. – S. 253-265.
27. Kravchenko N. Synergetic Tendencies in German-Language Literature // 21 Century Linguistics: New Research and Prospects. – K.: Logos, 2018. – P. 98–102.
28. Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13. – 21. Jahrhundert. – Aachen: Shaker Verlag, 2008. – B. 5. – 322 S.

REFERENCES

1. Alefirenko N. F. Linguo-cognitive synergetics: origins, principles, essence // *Studia linguistica cognitiva: Nauka o yazykye v izmenyayusheysya paradigme znaniya.* – Is. 2. – Irkutsk: BGUEP, 2009. – P. 228–255.
2. Belousov K. I. Text synergetics: from structure to form. – Moscow: Publishing house «LIBROKOM», 2013. – 248 p.
3. German I. A. Lingvosynergetika. – Barnaul: Altayskaya akad. ekonomiki i prava, 2000. – 188 p.
4. Dombrovan T. I. Synergetic model of the English language development. Monograph. – Odessa: KP OGT, 2014. – 400 p.
5. Dorofeieva M. S. Synergetics of translation of special texts (German-Ukrainian direction): Extended abstract of Doctor's thesis; Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2017. – 37 p.
6. Eyger G. V. Language and synergetics // *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University.* – Harkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 1992. – № 372. – P. 131–137.
7. Yenikeieva S. M. System organization and language evolution in the light of the theory of fractals // *New Philology. Collection of scientific works.* – № 72. – Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 2017. – P. 49–54.
8. Kiyaschenko L. P. In search of vanishing objectivity (essays on the synergy of language). – Moscow: Institute of Philosophy RAN, 2000. – 116 p.
9. Kravchenko N. H. Synergetic method for the study of inner speech in Germanic artistic prose // *21 Century Linguistics: new research and prospects.* – Kyiv: Logos, 2017. – P. 92–97.
10. Olizko N. S. Synergetic principles of the organization of the artistic discourse of postmodernism // *Bulletin of Chelyabinsk State University. Ser. : Philology. Art history.* – № 10 (148). – 2009. – P. 84–87.
11. Piotrovskiy R. G. Theoretical and applied problems of linguistics at the turn of the XX century // *Linguistics at the end of XX century. Abstracts of the international conference.* – Part. 2. – Moscow: Filologiya, 1995. – P. 417–419.
12. Pihtovnikova L. S. Lingvosynergetika: Basics and Essay Directions. – Harkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2012. – 180 p.
13. Selivanova O. O. Modern linguistics: the terminology encyclopedia. – Poltava: Dovkillia, 2006. – 716 p.
14. Semenets E. A. Synergetics in philological research: Monograph. – Harkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2015. – 340 p.
15. Simonov K. I. The fractal concept of language // *Questions of modern science and practice.* – № 1 (32). – Orenburg: Universitet im. V. I. Vernadskogo, 2011. – P. 360–371.
16. Tarasova E. V. Modern economic discourse in terms and terms of synergetics // *Scientific notes of the Kharkiv Humanitarian University "People's Ukrainian Academy"* – Vol. 20. – Harkiv, 2014. – P. 325–334.
17. Tatsenko N. V. Synergetics as a methodological basis of modern philological research // *Philological treatises.* – Vol. 8, № 2. – Sumy: Sumy State University, 2016. – P. 151–159.
18. Haken G. Sinergetika [transl. from English V. I. Emelyanov] – Moscow: Mir, 1980. – 388 p.

Вербалізація емоцій як елемент стратегій ввічливості у сучасній іспанській мові

О. О. Курченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: elena_2050@ukr.net

Paper received 23.03.19; Accepted for publication 05.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-12>

Анотація. У статті йдеться про функцію вербалізації емоції як інструмента ввічливості з позицій теорії конструйованих емоцій Л.Фельдман Барретт, прагматики та теорій ввічливості, зокрема трьох максим ввічливості Р. Лакоффа, на матеріалі циклу програм кулінарного талант-шоу Masterchef 6 (канал TVE, 2018).

Ключові слова: прагматика, ввічливість, вербалізація емоцій, позитивний образ, негативний образ, теорія конструйованих емоцій.

Вступ. Традиційне розуміння ввічливості (у тому числі вербальної) передбачає приховування власних негативних емоцій, ба навіть мінімальний вияв емоцій взагалі, окрім обмеженого спектру соціально «дозволених». Більш широке розуміння поняття ввічливості (з засад теорії ввічливості П.Браун та С.Левінсона) і розвиток дослідження емоційної складової інтелекту людини дозволяє, в свою чергу, ширший погляд на вербалізацію емоцій як інструмент встановлення та підтримання бажаних (мовцем або мовцями) відносин між учасниками спілкування. Розвиток емотиології як науки на стику психології та лінгвістики з одного боку, а також прорив у дослідженні природи емоцій завдяки досягненням нейронауки роблять можливим новий погляд на таке явище як вербалізація емоцій у контексті ввічливості (та неввічливості).

Для розглядання цієї проблеми звернімося спершу до теоретичного підґрунтя ввічливості, яку ми досліджуватимемо на матеріалі сучасної іспанської мови. Корпусом нам послугував цикл програм кулінарного талант-шоу Masterchef 6 (2018 року) на каналі TVE. Наш вибір пояснюється розмаїттям ситуацій, у яких як колективно, так і індивідуально опиняються конкурсанти, спонтанністю їхніх мовленнєвих актів та яскравих проявів двох основних (таких важливих у теорії Браун і Левінсона) прагнень особистості – афіліації до групи решти конкурсантів та індивідуального прогресу та успіху у конкурсі (перемоги).

Короткий огляд теоретичного підґрунтя. На сьогоднішній день прагматика є однією з найбільш продуктивних напрямів лінгвістики, і на нашу думку, особливо цікаво розглядати вербалізацію емоцій саме через її призму, звертаючи особливу увагу на ключові дослідження, проведені в царині ввічливості. Це явище було проаналізовано у різних напрямках науки, таких як соціологія, психологія, антропологія, філологія та інших; наша праця натомість, є головним чином лінгвістичною. Матеріал дослідження має переваги у тому, що учасники конкурсу Masterchef вдаються як до ресурсів ввічливості, так і до ресурсів неввічливості, що дозволяє нам дослідити також і цей аспект, що його традиційно досліджують менше. З іншого боку, програми цього конкурсу наочно показують, як у певних контекстах одні і ті самі дійові особи можуть встановлювати як міцні зв'язки афіліації (солідарності), так і підкреслювати власне прагнення до індивідуального самовияву, в залежності від ситуації, в якій знаходяться учасники.

На думку Рейес [7, с. 15], необхідність віднайти пояснення тієї чи іншої мовленнєвої поведінки є причиною створення прагматики. Ідея про те, що неможливо аналізувати мовлення відокремлено від контексту, у якому

воно кодується та розкодується, стала основою прагматики [10, с. 16]. На сьогоднішній день є дві великі течії в межах цієї дисципліни: з одного боку, це когнітивна прагматика, пов'язана з більш психологічними темами, а з іншого – соціопрагматика, що досліджує, як мовці послуговуються мовою у їхній взаємодії, намір адресанта та інтерпретацію адресата. Нас цікавить саме ця течія, і головним чином з її позицій ми аналізуватимемо наш матеріал.

Загальноприйнятою ось уже декілька десятиліть є думка про те, що дослідження ввічливості є одним з найбільш перспективних напрямів прагматики. Це явище визнається універсальним, оскільки в усіх суспільствах існують моделі соціально прийнятної поведінки, що мають на меті підтримувати мінімальний поріг гармонії між мовцями, беручи до уваги той факт, що у будь-якій взаємодії є ризики конфлікту [5, с.39-40]. З іншого боку, прояви ввічливості не є універсальними, оскільки існують суттєві відмінності між різними суспільствами щодо їхніх форм та функцій (мається на увазі, що має бути ввічливим, по відношенню до кого, яким чином, за яких обставин та у яких комунікативних ситуаціях).

Ось декілька визначень ввічливості, які здаються нам найбільш влучними. Так, Франсіско Юс у своїй праці *Ciberpragmática. El uso del lenguaje en Internet* [10], пропонує наступне визначення:

Ввічливість – це типово людська стратегія, спрямована на сприяння відносинам між людьми і пом'якшення наві'язування певних дій іншим людям. (...) [10, с. 187].

Ескандель, натомість, у праці *Introducción a la pragmática* [3], дає наступне визначення:

Ввічливість, таким чином, можна розуміти у два способи. По-перше, її можна вважати *набором соціальних норм*, встановлених кожним суспільством, які регулюють адекватну поведінку його членів, забороняючи певні форми поведінки і схвалюючи інші: те, що відповідає нормам, вважається ввічливим, те, що не відповідає, – засуджується як неввічливе. Ця ввічливість вважається механізмом самозбереження, що встановлюють усі суспільства, щоб агресивність їхніх членів не обернулася проти них самих [3, с. 136].

Предмет уваги лінгвістичної ввічливості має декілька напрямів дослідження. Так, Кальсамілья і Тусон [2, с. 161-162] виокремлюють, серед інших, наступні тенденції:

1) Досліджується вербальна поведінка та відбір певних лінгвістичних індикаторів ввічливості.

2) Ввічливість вважається набором не норм, а стратегій, які визначають вибір певних лінгвістичних форм для створення висловлювань учасників взаємодії, і досліджуються саме ці стратегії.

3) Досліджують, як використання ресурсів вербальної ввічливості відображає відносини, що існують у соціумі довкола осей влада/солідарність, відстань/близькість, загальна ступінь афективності, міра знайомства між учасниками взаємодії і т.ін.

Дослідження мовленнєвих актів та ввічливості в англomовних країнах почалося на декілька десятиліть раніше, ніж в іспаномовних [8, с. 78]. Відтоді, як Браун та Левінсон опублікували свою класичну працю про ввічливість, зазначений напрям дослідження швидко та невпинно зростає як на теоретичному, так і на емпіричному рівні. Теорія цих двох авторів (Пенелопе Браун – антрополог та Стівен Левінсон – лінгвіст) піддавалися критиці та адаптаціям, створювалися нові моделі та було проведено ряд компаративних досліджень. На думку Діани Браво [1, с. 18], існують дві головних тенденції дослідження ввічливості в рамках лінгвістики: перша тяжіє до пошуку універсальних аспектів ввічливості, а друга – підтримує релятивізм, успадкований від антропології. Дослідження ввічливості стосується не лише таких соціальних наук, як прагмалінгвістика, соціолінгвістика, соціологія, соціальна антропологія та соціальна психологія, а й повсякденного життя будь-якої людини, тому вербальну ввічливість варто вважати соціальним явищем.

Згадаємо також концепт образу Гоффмана [4]. Значення цієї теорії для подальших досліджень у царині ввічливості є беззаперечним. Гоффман (як і Шекспір) порівнює людські взаємини з театром, а життя кожної людини у соціумі – з грою актора на сцені. Гоффман розуміє образ як набір позитивних якостей, які людина собі приписує і має відповідати сценарію, укладеного між учасниками взаємодії. Він розрізняє дві складові образу – позитивний та негативний образ. Під негативним образом мається на увазі бажання кожної людини встановити межі «власної території» та тримати дистанцію з рештою людей; інакше кажучи, негативний образ пов'язано зі свободою дії та з небажанням виконувати чийсь доручення/ прохання/ вимоги і т.ін., які можуть ускладнити нам шлях до наших цілей. Разом з тим, ми також відчуваємо потребу бути прийнятими як члени групи, почуватися цінними і щоб решта людей поділяла наші думки, – так Гоффман розуміє позитивний образ. Він постулює теорію про те, що індивідууми співпрацюють з метою взаємного збереження своїх образів.

Вербалізація емоцій та максими ввічливості Лакоффа. Витоками наукової рефлексії на тему ввічливості стали теорії Джона Роджера Сьорла (1969), а саме регуляторні правила міжособистісної поведінки, пізніше доповнені конститутивними правилами, продиктованими системою мови [9]. Лакофф у своїй праці 1973 року «The Logic of Politeness: Or, Minding your p's and q's» [6] стверджує, що значення регуляторних правил ввічливості не було оцінене належною мірою, і тому вирішує сформулювати їх у вигляді максимумів. Ця дослідниця розуміє ввічливість як механізм, який має на меті мінімізувати напругу у взаємодії, тобто підтримувати соціальну рівновагу. Відтак, вона визначає ввічливість як поведінку, що з одного боку має на меті уникнути образити співрозмовника, а з іншого боку, може бути діяльністю, спрямованою на встановлення та зміцнення дружніх зв'язків.

Робін Лакофф запропонувала ряд прагматичних правил, згідно з якими можна визначити, чи висловлення є добре сконструйованим з прагматичної точки зору. Це

була перша спроба застосувати формат правил (запозичений з граматики) з метою пояснити прагматичну адекватність. Лакофф запропонувала три загальні максими, які повинно виконувати ввічливе висловлення:

I) Не нав'язуй власну волю співбесіднику.

II) Давай можливість вибору.

III) Роби все, щоб твій співрозмовник почувався добре, тобто будь люб'язним.

Основна теза, характерна для мовознавства 70-80-х років минулого століття, про те, що імена емоцій не є емоційними засобами, зараз розглядається з кардинально протилежних позицій. Назви емоцій, наряду з лексикою, що описує та передає емоційні стани, складають систему лексичних емотивних засобів, тому до поняття емотивності входить як емотивна лексика, так і лексика емоцій [12, с. 25].

На сьогоднішній день ці здогадки підтверджуються завдяки найновішим досягненням нейронауки, зокрема Теорії конструйованих емоцій Лізи Фельдман Барретт [11]. Ця дослідниця стверджує, що вербалізації емоції належить чи не найважливіша роль у її правильній комунікації.

Результати її величезних за обсягом досліджень є прямим підтвердженням того, що ввічливість є «соціально визначеною», що і робить її предметом досліджень соціокультурної прагматики. Раніше це відчувалося «інтуїтивно», але тепер під це можна підвести чітке нейробіологічне підґрунтя. Значення ввічливості неосяжне, адже її прояви напряму впливають (як ми це бачили вище) на структуру мозку. І дуже важливо, щоб попередній досвід адресата (його виховання та культурне оточення) був достатнім, аби «правильно» проінтерпретувати ввічливість, виявлену до нього.

Нижче ми проілюструємо, як за допомогою вербалізації емоцій виконуються на практиці ці три максими Лакоффа.

I) Не нав'язуй власну волю співбесіднику. Має особливе значення у випадках, де існує значна соціальна відстань між мовцями або відсутня близькість. У випадку досліджуваного нами матеріалу це відносини між журі та конкурсантами, іноді (особливо в перших програмах) відносини між самими конкурсантами. Нижче бачимо, як Пепа (один з трьох суддів конкурсу) вдається до вербалізації емоції, яку (як він сам зазначає) він не хоче викликати у конкурсантів:

2:26 Aspirantes, no os quiero poner más nerviosos, pero acabáis de entrar en el último minuto (Programa 4, Masterchef 6)

II) Давай можливість вибору. Ця максима застосовується у ситуаціях, де спостерігається соціальна рівновага, хоча немає родинних відносин, ані надмірної довіри (близьких стосунків). Коли ми пропонуємо можливість вибору, ми подаємо речі у такий спосіб, щоби неприйняття думки або пропозиції мовця не відчувалося як щось погане. У наступному прикладі конкурсантка Кетті слідує цій максимі, пропонуючи Софії починати розбивати яйця для крему, запитуючи, чи та бажає такої допомоги, а Софія делікатно відмовляється, також вдаючися до вербалізації емоції:

1:15 Ketty: Te los voy rompiendo, ¿quieres?

Sofia: Bueno, no te preocupes.

Ketty: Vale. (Programa 6, Masterchef 6)

III) Роби все, щоб твій співрозмовник почувався добре, тобто будь люб'язним. Ця максима застосовується, коли відносини між співрозмовниками досить близькі. У

конфліктних ситуаціях їй слідують дуже рідко. Програма «Мастершеф» - це боротьба 16 конкурсантів за індивідуальну перемогу, однак у них є не тільки індивідуальні змагання, але й командні. Багато тижнів конкурсанти проводять разом, а відтак відносини між ними та журі стають іноді дуже дружніми, майже родинними. Тому на матеріалі цього талант-шоу ми можемо спостерігати як конфліктні ситуації, так і ситуації вияву підтримки, солідарності і т.ін. У наведеному нижче прикладі член журі Джорді вдається до вербалізації емоцій, які, на його думку, переживає конкурсант Тоні на індивідуальному випробуванні, в результаті якого у нього є ризик залишити це шоу:

2:17 Jordi: Te he visto flojo empezando...

Toni: Sí, estaba un poco bajo de ánimo hoy.

Jordi: ...y creo que ha sido aparecer Quique Dacosta...

Toni: ¡Sí, se hizo la luz!

Jordi: ...eh... ¡op! Ese orgullo tuyo de decir hombre, aquí Quique Dacosta, de mi tierra, un cocinero increíble, no puedo hacer una torpeza y hacer un mal plato.

Toni: Así ha sido.

[...]

Jordi: Aprovecha, disfruta, relájate y saca un buen plato.

Toni: Gracias, chef. (Programa 9, Masterchef 6)

Як бачимо, Тоні вдячний за моральну підтримку, тобто він в результаті цього діалогу став почуватися краще. Наше дослідження показує, що співрозмовникам, як правило, подобається, коли їх розуміють, а особливо, коли розуміють їхні емоції (які іноді важко зрозуміти їм самим), а вербалізація емоцій допомагає їм зрозуміти краще самих себе, а також побачити себе збоку, тому, як правило, це ефективний метод налагодити відносини з співрозмовником (у випадку, коли емоцію відгадано вірно). У матеріалі, який ми досліджуємо, багато прикладів такого типу, наприклад, нижче подаємо аналогічний фрагмент діалогу члену журі Пепе з конкурсантом Віктором на тому ж таки індивідуальному випробуванні:

2:19 Pepe: ¿Qué tal, Víctor? ¡Que te veo más serio que un cochero en el coche fúnebre!

Víctor: Estoy... estoy cagado de miedo.

P: ¿Sí? Y se te nota, eh, ¡tienes un semblante!..

(Пепе дарує йому книгу – «Manual del aspirante a chef»)

[...]

2:20 P: Disfrútalo, Víctor, ¡con cariño! Y haz un plato rico. (Programa 9, Masterchef 6)

У прикладі, наведеному нижче, член журі Саманта звертається до Віктора перед черговим індивідуальним змаганням, в результаті якого один з конкурсантів може залишити шоу:

1:57 Samantha: Víctor, tu novena prueba de eliminación.

Víctor: Pues sí.

S: ¿Cómo lo afrontas?

V: Pues muuy motivado porque al final yo he venido aquí a hacer lo que más me gusta en mi vida que es cocinar.

S: Hoy te queremos ver disfrutar.

V: Lo voy a hacer con toda la ilusión, con todas las ganas. (Programa 10, Masterchef 6)

У цьому прикладі бачимо, як Віктор працює над власним позитивним образом: показує себе, як впевнену в собі людину, що любить те, що вона робить. Визначивши так свій образ, він намагатиметься йому відповідати і контролювати власні емоції у зазначеному ключі. Саманта, у свою чергу, вдається не до звичайного імперативу, а до вербалізації емоції бажання: queremos, показуючи таким чином, що всі члени журі прагнуть бачити, що Віктор отримує задоволення від роботи на кухні.

Висновки. Завдяки новітнім дослідженням нейронауки, зокрема нещодавно сформульованій Теорії конструйованих емоцій Л. Фельдман Барретт, стає зрозумілим, наскільки важливим є називання емоції (як власної, так і чужої) для отримання адекватного емоційного резонансу з боку співрозмовника. Ввічливість як стратегія, спрямована на встановлення гармонійних стосунків між співрозмовниками та мінімізацію тиску на співрозмовника. Бути ввічливим, згідно з однією з максим Лаккоффа, це робити так, аби співрозмовник почувався комфортно. Саме це і є метою використання вербалізації емоцій – досягнення емоційної рівноваги у відносинах з адресатом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bravo D. Tensión entre universalidad y relatividad en las teorías de la cortesía // Bravo D., Briz A. (eds.). Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español. Barcelona: Editorial Ariel S.A., 2004, pp. 15-37.
2. Calsamiglia H., Tusón A. Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso. Barcelona: Ariel, 1999.
3. Escandell M.V. Introducción a la pragmática. Barcelona: Ariel, 1996.
4. Goffman E. Interaction Ritual. Essays on Face-to-face Behaviour. New York: Pantheon Books, 1967.
5. Kerbrat-Orecchioni C. ¿Es universal la cortesía? // Bravo D., Briz A. (eds.). Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español. Barcelona: Editorial Ariel S.A., 2004, pp.39-53.
6. Lakoff R. The Logic of Politeness: Or, Minding your p's and q's // Papers from the Regional Meeting, Chicago Linguistic Society, 1973. N. IX, p. 292-305.
7. Reyes G. El abecé de la pragmática. Madrid: Arco/Libros S.L., 2017.
8. Ridaó Rodrigo S. Las estrategias de (des)cortesía en las mediaciones laborales. Murcia: Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones, 2009.
9. Searle J. Speech Acts: An Essay on the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
10. Yus F. Cyberpragmática. El uso del lenguaje en Internet. Barcelona: Ariel, 2001.
11. Фельдман Барретт Л. Як народжуються емоції. Харків: «Клуб сімейного дозвілля», 2018.
12. Шаховский В.И. Язык и эмоции в лингвокультурологии. Волгоград: Издательство ВГПУ «Перемена», 2009.

REFERENCES

11. Feldman Barrett L. How Emotions are Made. Kharkov: «Klub simeynogo dozvillya», 2018.
12. Shakhovskiy V.I. Language and Emotions in Linguoculturology. Volgograd: Publishing House VGPU «Peremena», 2009.

Verbalisation of Emotions as an Element of Politeness Strategies in Contemporary Spanish

O. O. Kurchenko

Abstract. The article deals with the function of verbalisation of emotions as a tool of politeness, using the approach of Lisa Feldman Barrett's Theory of Constructed Emotions, as well as that of Pragmatics and Politeness theories, in particular the three Lakoff's politeness maxims, on the corpus of the cycle of broadcasts of the popular cooking talent show Masterchef 6 (TVE channel, 2018).

Keywords: Pragmatics, politeness, verbalization of emotions, positive face, negative face, Theory of constructed emotions.

Повість «Сніжинки в хуртовині» Алли Цівчинської: стильова специфіка і поетика

В. В. Кузь

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Corresponding author. E-mail: vladtarasana@gmail.com

Paper received 25.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-13>

Анотація. Ім'я Алли Цівчинської нині призабуто, її твори для сучасного читача, як і раніше, залишаються «terra incognita». Тому наша стаття є спробою наблизитися до постаті письменниці, стисло розкрити окремі аспекти її творчої долі, жіночої долі літератора. Із причин соціально-політичних, історично-глобальних зрушень вона змушена була емігрувати на Захід, де розкрився її талант. Дослідження окреслює творчий простір А. Цівчинської, на підставі аналізу документально-художньої повісті «Сніжинки в хуртовині» розкрито жанрово-стильові аспекти, поетологічні параметри творення середньої прози, простежено процес виникнення ключових мотивів, настроїв у творчій свідомості письменниці, окреслено художнє кредо, життєві принципи і переконання.

Ключові слова: жанр, стиль, нарративна стратегія, творчі мотиви, поетика, час і простір, наратор.

Вступ. В сучасному літературознавстві поза науковою рефлексією досі перебувають жанрово-стильові особливості прози української діаспорної письменниці Алли Цівчинської (1912–1997), яка є авторкою біографічної повісті про поета-неокласика і літературознавця Миколу Зерова «Незабутнє, немеркнуче...» (1962; російськомовний варіант – «Незабвенное, немеркнущее...»; 1963), українськомовних повістей «Зоя – життя» (1987), «Сніжинки в хуртовині» (1979), «Край дороги» (1983), що вийшли в Нью-Йорку. Про її творчість годі знайти розвідки літературних критиків. Очевидно, причиною забуття є однотемність повістєвого жанру в компаративному ключі – доля жінки-інтелігента в колишньому Радянському Союзі і жінки-емігрантки в чужому просторі. Інша причина замовчування творчості письменниці може бути такою, що вона упродовж 1965–1977 років працювала коректором в редакції газети «Новое русское слово», видання певним чином виявляло опозиційність до української еміграції. Алла Аполлонівна Цівчинська народилася 27 (14 – за старим стилем) травня 1912 року в Олександрії (нині Кропивницька область). Навчалась в Одеському інституті профосвіти (1930–1933), Київському держуніверситеті (1933–1934), була ученицею М. Зерова. Учителювала, під час війни виїхала до Німеччини. 1950 р. прибула до Австралії, 1959-го – до США. Мешкала в Нью-Йорку, там 13.05.1997 року відійшла у вічність. Закцентуємо на біографічних аспектах, адже жанрово-стильова специфіка письменниці, яка належить до третьої української еміграційної хвилі, аналізується саме із позицій її сформованої внутрішньої культури, світобудови, естетичних концепцій.

Короткий огляд публікацій за темою. Художню творчість А. Цівчинської не надто глибоко розглядали С. Білокінь, В. Брюховецький, є кілька стислих передмов до повістей, зокрема, Лідії Каракаш та автора, захованого під криптонімом, Як В. Такий короткий огляд першоджерел свідчить, що проблема жанрово-стильової специфіки художньо-документальної прози діаспорної письменниці є актуальною, затребувана часом. Автор передмови В. Як зауважує, що повість «Сніжинки в хуртовині» А. Цівчинської демонструє художнє зображення «людей звичайних, підхоплених демонською завірюхою і розкиданих ген далеко один

від одного, показує скалічену їхню долю, а проте не мовчить і про їхні індивідуальні духові скарби пречудесної краси» [10, 1]. А. Цівчинська була піонером в українському діаспорному середовищі щодо творення художньо-документальної середньої прози, в якій оприявила буття інтелігента 30-х років під керівництвом більшовицької партії Країни Рад.

Мета статті – виявити сутність поетики і стильові особливості художньо-документальної повісті «Сніжинки в хуртовині» А. Цівчинської.

Матеріали й методи. Матеріалом стала художня спадщина письменниці, творена у полікультурному просторі чужини другої половини ХХ століття з цілеспрямованим ухилом її до раціональної концепції. В осердя літературознавчого аналізу лягли типологічний, культурно-історичний, контекстуальний, комплексно-системний наукові методи, частково використано біографічний метод, оскільки поштовхом для написання твору є особисті почуття та події з життя самої письменниці.

Результати дослідження. Поняття жанру і стилю у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві науково обґрунтували теоретики М. Бахтін, Т. Бовсунівська, В. Бут, О. Галич, М. Гіршман, Ю. Ковалів, Н. Копистянська, Ю. Подлубнова, Г. Поспелов, О. Рарицький, А. Слюсар, Н. Тамарченко, І. Тюпа та ін. Прикметно, що жанрове визначення художньо-документального твору, теоретичний інструментарій осягнення категорії жанру є різновекторним, оскільки тісно пов'язаний симультанно із монолітністю і художньою, і нефікційною структури, динамічністю її організації. Літературознавець Н. Тамарченко під час дослідження добачив, що «і в канонічних, і неканонічних різновидах – жанр не просто репродукує або готову і незмінну структуру, або принцип, що породжує все нові і нові власні варіації, – принцип творчого вибору однієї з альтернативних можливостей створення цілого в кожному його аспекті. Одночасно він є безпосередньою формою літературної самосвідомості» [7, 70]. Саме літературна самосвідомість керувала А. Цівчинською, коли реалізовувала задум. Її першим традиційно-раціональним художньо-документальним твором була повість «Незабутнє, немеркнуче...», яку надрукувала в газеті «Єдність» по приїзді 1950 р. до м. Аделаї-

да (Австралія). У творі документальні факти, портрети і характеристики конкретних осіб, аналіз реальних життєвих ситуацій з'єднуються з художньою нарацією оповідача, якою є вигаданий персонаж Ляля (тобто, сама авторка). Цівчинська описує такі факти, що їй добре відомі і які відклалися в пам'яті. Ляля ідеалізує своє захоплення реальним персонажем, професором Київського державного університету Миколою Зеровим. Уявний «роман» студентки до професора відзначається доброзичливою усмішкою, приємним поглядом при зустрічі. Очевидно, після реорганізації Одеського інституту таким чином вона дякувала Учителеві за сприяння продовжити навчання у столичному університеті..

Зберегла образ М. Зерова і передала читачам у такий спосіб: «Двері відкрив середнього росту пан, в сірому костюмі, блондин, в окулярах, жвавий і рухливий... Негарне, але яке інтелігентне обличчя... Кирпатий м'ясистий ніс, випнуті наперед уста, а в розмові показуються... не зуби... лиш рештки зубів. В обличчі вченого, це особливо на перший погляд, неприємно дивувало». Навчаючись на останньому курсі університету, Ляля боляче сприймала, коли з боку офіційних осіб, критиків від літератури професор Зеров несправедливо піддавався остракізму. Полемічні доміанти внутрішнього світу Лялі, її святковий настрій залежав від зустрічі і розмови з відомим професором, письменником, душу дівчини освітлював його інтелект, його глибокі знання української і зарубіжної класики, – додавали ще більшої впевненості і солідаризації із Учителем. Світлий образ поета закарбувався у свідомості прозаїка на все життя, про що свідчать її 25 листів до Михайла Ореста (Зерова), написаних упродовж 1948–1962 рр. [1].

У документально-художній повісті «Сніжинки в хуртовині» знову «виринає» ім'я Миколи Зерова, його обожнення, як рятівника ситуації. Цього разу головна героїня Валерія (Валя) перебирається до Києва на літературний факультет: «До Києва! Там Микола Зеров!», – згадувала Валерія слова Бориса. У Києві, кілька місяців тривання останнього навчального року в університеті, Валерія була студенткою Миколи Зерова, що вже само собою було щастям, Київський університет, вся атмосфера Києва, що дуже різнилася від меркантильного духу Одеси, та й той факт, що в цілому все потроху ніби відживало – страшні роки суцільної колективізації минулися, а головне, особистість Миколи Зерова, – здавалося, відновили Валерію. І знову будилася в ній віра в життя, в майбутнє» [8, 44–45]. У повісті вловлюється синтез документального і художнього модусів – особливість стильової манери письма А. Цівчинської. На такий манері письма зосереджує увагу Ю. Ковалів, який констатує: «Важливим моментом існування жанрів вважають їх синтез – невід'ємну від процесів диференціації загальну тенденцію таких структур до цілісності, єдності та взаємозв'язку, до поліжанрової системи, генетично зумовленої вродженим синкретизмом мистецтва й настановою письменства на узагальнене художнє осягнення довкілля» [3, 44]. Головна ідея твору – це драма жіночої долі. Не судилося бути в парі зі студентом-старшокурсником Борисом Стomboю, бо хлопця відрахували із вузу за справедливість, а згодом його підхопила репресивна хуртовина сталінської то-

талітарної системи. Документальність підтверджується песимістичною риторикою, що підкріплена поетикою паратекстуальних маркерів у трансгресії документально-художньої прози, розкриття драми молоді пари з широкими узагальненнями, публіцистичними відступами, авторськими коментарями і, звичайно, відвертим художнім домислом. У документально-художній повісті розпрозорюється і суспільна проблема, й індивідуальні переживання та думки персонажів. У рамках означеного жанру мовні елементи рівноправні, адже синтезійний комплекс сприяє реципієнтові співпереживати з оповідачем (автором).

Повість поділена на 13 розділів. Наративна форма жіночого «щастя» молоді закоханої пари супроводжує читача від першого до дев'ятого розділів, а поруч з ними – зображення другорядних персонажів. За визначенням Анатолія Юриняка (Ю. Кошельника), так і має бути, оскільки «сюжет більшості повістей розгортається не лише головною лінією акції, провадженою героєм твору чи парою їх (герой – героїня), але й лініями побічними, що їх проводять другорядні персонажі. В сумі це дає письменникові шанси подати (мистецьки зобразити) інтимне та суспільне життя свого героя (-ів) не на вузькій основі одного-двох епізодів із засягом широкого кола явищ людського життя» [9, 5]. Поетика паратекстуальності позначена маркерами, які несуть головне психологічне навантаження в розкритті соціуму радянської системи 20-х–30-х років минулого століття. Паратекстуальними елементами у повісті є пролог, назви підрозділів, автокоментарі у виносках, епілог. Скажімо, назви підрозділів «Жорстока дійсність», «Червоний терор» «Узаконене грабування», «Виключення з інституту», «Розлука», «Змарноване життя» прямолінійно, без езотерики вказують на подальший хід оповіді. У пролозі авторка вдалася до низки спогадів персонажа про нещасливе кохання, нездійснену мрію, й у такий спосіб, підготувавши читача про наступну більш детальну лінійну нарацію прозового тексту.

Минуле склало сюжетну композицію наративної структури. Лінійна нарація передається крізь призму подієвості. Розповідь у творі іде від першої особи, розгортається ретроспективно, спогадово, в тріаді часу: колись–тепер–завтра, підсилюючи наявність іманентної логіки. Оповідачеві (в образі Валерії-Валі) упізнаємо авторку повісті) належить головна роль, відповідно до задуму, їй відомий фінал, який завершується «ефектом» – втечею від несвободи, від тоталітаризму на Захід. Таким чином, генологічна проблематика і сьогодні особливо актуальна. Аналізуючи означену епічну форму, В. Бут висновує думку про те, «що оповідання розказане від першої чи третьої особи, означає не сказати нічого, якщо ми не станемо більш точними і не опишемо, як специфічні якості нараторів пов'язані із відповідним ефектом» [8, 146]. Художня практика прозаїка виразнюється як явище суб'єктивне, неординарне, співзвучне психологічному стану майстра слова, особистісного «проникнення» в людську природу і світ. Наративна стратегія утілена в художній самореалізації, є тим чинником письменниці, що сприяє досягненню авторської неповторності, відображенню індивідуального стилю. Оповідну структуру повісті сфокусовано довкола розповіді-монологу Валерії про події власного життя, першого кохання, такого, якого

більше не знайшла на своєму шляху, що стало причиною назви розділу «Змарноване життя». З метою розкриття драми головного героя, А. Цівчинська вдається до різновекторних оповідних конструкцій: у пролозі героїня твору, Валерія Вікторівна, перебуває в закритому просторі (у нью-йоркській квартирі), читаючи лист від своєї матері, яка живе в Олександрії (Україна). Із кореспонденції дізнається, що два приятелі студентських літ Борис і Федір відвідали Одесу, розпитували тітку Домініку про Валю (авторка чомусь Валерію називає також Валею), тітка не дала адреси з перестороги: не хотіла, щоб люди знали про родичів закордонних. У зачині персонаж несподівано зустріла в Одеському інституті народної освіти Бориса Стовбу. В кульмінації-меридіані між студентами поволи дружба переростає в аксесуальне, платонічне кохання, що уривається авторитарним стилем партійців та комсомольців у вузі, виключення зі студентських лав Бориса і його від'їздом до Криму. У розв'язці-монолозі усезнаючий персонаж розповідає: «Він одружився не з Ніною Устимович, а з лагідною, малопомітно працюютою Марією, його колегою у фінансово-економічному відділі заводу... А Борисові іноді, тасмно від усіх, крім друга Федора, у думках склалися уривки поезій – про Валю» [8, 50]. В епілозі йдеться про діаспорне життя: сім років працювала коректором емігрантської газети, вийшла на пенсію, і саме в цей час провідати родичів до США прилетіла Ядвіга, подружка студентських літ. Повернувшись в СРСР, Ядвіга розшукала Федю. Він повідомив, що уже минуло десять років з тих пір, як Борис помер від раку. Про це особисто написав Валерії у листі, надісланому до Нью-Йорка. Занурюючись у світ повісті, читач ніби дивиться театральну виставу. Австрійський літературознавець Ф.Штанцель називає такий тип нарації театральною п'єсою, коли «центр орієнтації читача знаходиться в сценічному відображенні» [2, 18].

У прозі А. Цівчинської головну роль відіграє акторіальний наратор, саме від його імені йде повістуння. Характерною рисою є внутрішній монолог реципієнта (солілоквиум), який від прочитаного тексту у подумках розмовляє із самим собою під враження рецептивної естетики, сприйняття й осмислення інформації. Тому слухним є міркування Я. Літвельта, який говорить про підпорядкування читацького сприйняття і нарративному типу, і художній комунікації таким чином: наратор – нарративна оповідь – наратор / тип оповіді – читач – історія [12, с. 56]. Центральний персонаж залишилася на чужині наодинці зі своїми проблемами. Зігрівали її самість хіба що теплі рядки з листа друга Феді, який написав: «А Борис Валерію любив...» [8, 55]. Центральну колізію повісті автор моделює у ракурсі образу «Я-справжнього», «Я-вигаданого», «Я-автора», «Я-наратора», «Я-персонажа». Проаналізувавши повість «Сніжинки в хуртовині» А. Цівчинської, спостерегли домінування суб'єктивної оповіді: наратор виконує роль дійової особи розповідної історії. У творі симультанно взаємодіють Я-оповідач, ауторіальний (всезнаючий, повсюдний) і персональний наратори. Взаємодія пояснюється тим, що гомодієгетичний оповідач в екстрадієгетичній ситуації розкриває перед реципієнтом історію власного життя, у якій фігурує як персонаж.

За визначенням Л. Мацевко-Бекерської, експліцитний автор повісті граматично визначається у текстовій структурі, коли розповідь ведеться від першої особи. Я-автор непомітний у хронотопній матриці, однак він є «одночасним оприявленням себе як джерела інформації» [5, 66]. Позицію наратора в теоретичному осмисленні здійснив Дж. Принс, він говорить, що в літературному творі гомодієгетичний оповідач виступає у ролі головного героя твору [13, 1–16]. Персональний наратор – це такий оповідач, який наче використовує роль дослідника-журналіста, репортера, свідка подій і явищ, спостерігача. Він уподібнений до Я-наратора, однак події викладає з позиції головного героя, який рефлексує. Водночас, поряд із ним існують й інші персонажі, які, за художньо-документальною версією автора, не обмежені кількістю з тим, аби ємкіше, правдивіше розкрити перед адресатом (читачем) фабульну лінію, хронологічне, послідовне зображення життєвих подій і фактів, змодельованих у творі. Оповідна картина довкілля у повісті побудована на реальних подіях, з незначним ступенем белетризації прози, де першорядне місце належить поетиці часу і простору. Поетику часопросторового континууму прозаїком змодельовано у дво площинності: то звужується, то віддаляється, відкритий і закритий простір. Коли письменниця веде мову про студентські будні – зустріч у кімнаті, аудиторії, у цеху джутової фабрики, то є звужена просторова площина, віддалений простір – антитетичний Україна + американський континент. Відкритий простір – це комсомольські збори на галявині у парку джутової фабрики [2, 30], праця студентів на полі під час збирання урожаю, опис вулиць і скверів Одеси, Києва. Дослідник М. Медарич пояснює термін «поетика» як «стилістично маркований літературний прийом, що репрезентує відлуння жанру автобіографії» [6, с.5].

Поетика часу, за визначенням Д. Лихачова, «явище самої художньої тканини літературного твору, що підкоряє своїм художнім завданням і граматичний час, і філософське його розуміння письменником. Час є об'єктом зображення. Автор може зобразити короткий або довгий проміжок часу, може примусити час протікати повільно чи швидко, може зобразити його таким, що протікає безперервно або перервано, послідовно або непослідовно (з поверненням назад, із «забіганнями» наперед і т. п.)» [4, 211]. У творі широко представлена поетика інтертекстуальності, до його шару належать біблійні ремінісценції, алузії, листи, а також тексти поезій зарубіжної літератури, зокрема, у структуру повісті авторка залучила строфу із поезії П. Верлена, що суголосна головній думці твору: «І несе мене владно / Вітер злий у безвісті / Без мети і принади, / Мов опалєє листя» [8, 38] й поезію «Луна» французького поета Теодора Ботреля [8, 48-49]. Героїня твору шкодує за першим коханням, що його безжалюбно розтоптала тоталітарна система. Для неї Борис Стовба був єдиним, справжнім судженим, «І от за те, що так безоглядно перепустила це Справжнє – далі Бог посилає мені тільки сурогати...» [8, 47]. Засоби інтертекстуальності, філософські роздуми над сенсом буття є джерелом продукування мотивів втраченого щастя під більшовиками, яке до жінки так і не повернулось, бо «жорстока безглузда хуртовина большевицької затії «будівництва соціалізму в одній країні» (війни не було, але в цій

країні, невгаваючи, повсякчас і всюди тривала війна) – розганяла дві чисті сніжинки у різні напрямки, і вони безсилі і безправні, нічого не могли вдіяти. Тільки скоритися...» [8, 37–38]. Літературний персонаж поза-текстово ніби просить у Господа покаяння і прощення за змарновані молоді роки, за втрачену Україну, за те, що в силу політичних обставин змушена жити і померти серед чужих людей.

Висновки. Нами проаналізовано жанрово-стильові параметри художньо-документальної повісті «Сніжинки в хуртовині» А. Цівчинської. Виявлено, що на сюжетному рівні увиразнюється поетика часопростору, принцип інтратекстуальної мотивіки, яка атрибутує співвідношення і взаємозв'язок усіх мотивів. Останні широко організують подієву структуру тексту. Основний мотив сюжетіки – втрата жіночого щастя, як і, утім, втрата Батьківщини, ностальгія за Україною, рідним краєм. Мотиви – репресії, переслідування інте-

лігенції в добу розгулу сталінізму, вигнання, втеча. Доведено, що поетика означених мотивів у жанровій матриці документально-художньої повісті вияскравлює кілька сюжетних ліній наративної структури; дискурсивний контрапункт різновекторного ходу подій-хуртовини; прочитується іноді суб'єктивна наявність упереджувальних життєвих ситуацій та повторне переказування персонажем одних і тих же фактів. З'ясовано, що художньо-документальна повість письменниці є мистецьким продуктом, який зображує психологію людини у депресивному соціумі, людини, затиснутої ідеологічними лещатами, але яка, за версією автора, міцно тримається за своєї позиції: інтелігентна людина прагне до екзистенційної потреби самореалізуватися і не стати на шлях зради Божих заповідей, намагається усіма силами залишити помітне місце в українській історії, національній культурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 216; од. зб. 1420.
2. Энциклопедический справочник. Москва: Интрада, 1996. 317 с.
3. Ковалів Ю. Жанрово-стильові модифікації в українській літературі: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. 191 с.
4. Лихачев Д. Поэтика древнерусской литературы. Изд. 3-е, доп. Москва: Наука, 1979. 360 с.
5. Мацевко-Бекерська Л. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 4.8. С. 64-70.
6. Медарич М. Автобіографія / Автобіографізм. *Автоінтерпретація: сб. науч. ст.* Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1998. С. 5–32.

7. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий [гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко]. Москва: Издательство Кулагиной, Intrada, 2008. 358 с.
8. Цівчинська А. Сніжинки в хуртовині. Нью-Йорк, 1979. 56 с.
9. Юриняк А. Літературні жанри. Ч. II. Б.м. (California), 1979. 368 с.
10. Як В. Автор, герой, читач. *Цівчинська Алла. Край дороги*. Нью-Йорк, 1983. С. 1-4.
11. Booth W. Types of Narration. *Narratology: An Introduction / Ed. and Introduced by Susana Onega and Iose Angel Garsia Landa*. London- New York, 1996. P. 146-154.
12. Lintvelt J. Essai de Typologie Narrative le 'Point de Vue'. Paris: Labraire Jose Corti, 1981. 315 p.
13. Prince G. Surveying Narratology. *What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. Berlin: Walter de Gruyter, 2003. P. 1–16.

REFERENCES

1. Viddil rukopy`sn`y`x fondiv i tekstologiyi Insty`tutu literatury` imeni T. G. Shevchenka NAN Ukrainy` . F. 216; od. zb. 1420.
2. Эncy`klopedy`chesky`j spravochny`k. Moskva: Y`ntrada, 1996. 317 s.
3. Kovaliv Yu. Zhanrovo-sty`l`ovi mody`fikaciyi v ukraiy`ns`kij literaturi : monografiya. Ky`yiv : VPCz «Ky`yiv`s`ky`j univ`ersy`tet», 2012. 191 s.
4. Ly`xachev D. Po`sty`ka drevnerusskoj ly`teratury. Y`zd. 3-e, dop. Moskva: Nauka, 1979. 360 s.
5. Macevko-Bekers`ka L. Ty`pologiya naratora : komunikaty`vni aspekty` xudozhn`ogo dy`skursu. Naukovy`j visny`k My`kolayivs`kogo derzhavnogo univ`ersy`tetu imeni V. O. Suxomly`ns`kogo : zbirny`k naukovy`x prac`z. 2011. Vy`p. 4.8. S. 64-70.
6. Medary`ch M. Avtoby`ogrfay`ya / Avtoby`ogrfay`zm. Avtoy`nterpretacy`ya : sb. nauch. st. Sankt-Peterburg: Y`zd-vo Sankt-Peterburgskogo uny`versy`teta, 1998. S. 5–32.
7. Po`sty`ka : slovar` aktual`ny`x termu`nov y` ponyaty`j [gl. nauch.

- red. N. D. Tamarchenko]. Moskva: Y`zdatel`stvo Kulagy`noj; Intrada, 2008. 358 s
8. Cívchy`ns`ka A. Snizhy`nky` v xurtovy`ni. N`yu-Jork, 1979. 56 s.
9. Yury`nyak A. Literaturni zhanry`. Ch. II. B.m. (California), 1979. 368 s.
10. Yak V. Avtor, geroj, chy`tach. Cívchy`ns`ka Alla. Kraj dorogy`. N`yu-Jork, 1983. S. 1-4.
11. Booth W. Types of Narration. *Narratology: An Introduction / Ed. and Introduced by Susana Onega and Iose Angel Garsia Landa*. London- New York, 1996. P. 146-154.
12. Lintvelt J. Essai de Typologie Narrative le 'Point de Vue'. Paris: Labraire Jose Corti, 1981. 315 p.
13. Prince G. Surveying Narratology. *What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. Berlin: Walter de Gruyter, 2003. P. 1–16.

The Story «Snowflakes in a Blizzard» by Alla Tsivchynska: stylistic specificity and poetics

V. V. Kuz

Abstract. The name of Alla Tsivchynska is now forgotten, her works for the modern reader are still «terra incognita». Therefore, our article is an attempt to get closer to the figure of the writer, briefly reveal some aspects of her creative destiny, the female fate of the writer. Due to socio-political, historical and global changes, she was forced to emigrate to the West, where her talent was revealed. The research outlines the creative space of A. Tsivchynska, based on the analysis of the documentary and artistic story «Snowflakes in a Blizzard» (Snizhynky v Khurtovyni) the genre-style aspects, the poetological parameters of creation of the middle prose are described, the process of the emergence of key motives, mood in the creative consciousness of the writer, the artistic credo, the principles of life are outlined and persuasion.

Keywords: genre, style, narrative strategy, creative motives, poetics, time and space, the narrator.

Особливості топосу степу в прозі Олесея Гончара

І. Л. Приліпко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: iprylipko@ukr.net

Paper received 21.03.19; Accepted for publication 04.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-14>

Анотація. У статті розкрита специфіка топосу степу як важливої частини моделі світу, репрезентованої в творчості О. Гончара. Топос степу в творах письменника постає сакралізованим, поліфонічним, відкритим, цілісним, динамічним. Як загрозливий простір степ репрезентований через сприйняття його представниками інших геопросторів, через зображення природних стихій, екологічних проблем, буремних історичних подій. Поліфонізм топосу степу розкривається шляхом відтворення його крізь призму різних відчуттів і вражень, у різні пори року, частини доби, під час різних станів природи. Степовий простір пов'язаний з образами людини, дороги, моря, неба, постаючи частиною Всесвіту й актуалізуючи зв'язок природи і людини, минулого та сучасного, локального і глобального, національного і загальнолюдського.

Ключові слова: топос степу, простір, час, автор, герой, роман.

*“[...] любов моя линула до степів, до південних весен,
до золотих українських серпнів, бо степова, сонячна,
козацька, незрівнянна Україна була для мене найвищим
натхненням, це була моя пектораль, втілення самої
краси планети!”*

О. Гончар, “Щоденники” (03.05.1991)

Важливе топографічне значення степу (поряд із лісо-степом він є домінуючим ландшафтом, що займає 40% української етнічної території), його історична роль (територія перших племен, козацтва), природні ресурси ставали невичерпним джерелом сюжетів і образів для багатьох українських письменників. До відтворення цього фрагменту простору етнічної території України зверталися А. Метлинський, Т. Шевченко, Панас Мирний, М. Коцюбинський, С. Черкасенко, Є. Маланок, Ю. Яновський, О. Гончар, Ю. Мушкетик та інші митці, розкриваючи його в різних жанрово-стильових, сюжетно-композиційних, тематичних парадигмах, змодельованих відповідно до світоглядних, ідейно-естетичних настанов (особливості степу як елемента української націософії та його роль у художній системі творів українських письменників ґрунтовно проаналізовано у монографії І. Ткаченко “Поезія і поетика степу в українській літературі” (Кіровоград, 2011)).

Знаковою частиною художнього світу є топос степу в прозі відомого українського письменника ХХ ст. О. Гончара (1918–1995). Степовий простір відіграє важливу роль у формуванні хронотопу, в структуруванні художнього світу творів “Жайворонок” (1950), “Людина в степу” (1952), “Таврія” (1952), “Щоб світився вогник” (1954), “Перекоп” (1957), “Тронка” (1963), “На косі” (1966), “Собор” (1968), “Бригантина” (1972), “Берег любові” (1976), “Твоя зоря” (1980), “Білі ночі” (1984) та ін. Хоча особливості часу й простору в творчості О. Гончара вже були предметом розгляду в працях дослідників творчості письменника ([1], [21], [22], [25], [27]), водночас, подальшого вивчення потребують репрезентативні для хронотопічної організації творів О. Гончара фрагменти простору, з-поміж яких і топос степу. Про окремі особливості зображення степу в творах О. Гончара писали Г. Авксентьєва [1], Н. Заверталюк [23], А. Погрібний [28], І. Ткаченко [29]. Зокрема, Г. Авксентьєва [1, с. 6] наголошує на національній специфіці степового пейзажу в творчості письменника; І. Ткаченко визначає риси образу степу в творах

О. Гончара, окреслює його просторово-часові виміри й принципи поетизації [29, с. 149–184].

Для О. Гончара степ був своєрідним сакралізованим простором (на що вже вказували дослідники, зокрема І. Ткаченко [29]), адже це – рідна й добре знама йому частина України, його мала батьківщина: народившись у селі Ломівці на Катеринославщині (нині у межах міста Дніпра), він провів своє дитинство і юність на півдні Полтавщини, в слободі Сухій (нині село Сухе Кобеляцького району), часто бував у південній Україні як депутат від Херсонщини у Верховній Раді УРСР. “Немає такого району, закутка Херсонщини, більш-менш примітного села, господарства, де б не побував багаторічний посланець нашого краю у найвищому державному органі влади” [4, с. 175], – зазначає М. Братан у статті “Депутат Таврії” (1987). Етногенетичне значення степу, його відкритість, позитивна семантика (“Відкритий простір, зазвичай, емоційно позитивний” [26, с. 92]) приваблювали О. Гончара; у вирі життєвих перипетій він линув душею саме у степовий простір, перебування в якому додавало сил долати труднощі й пробуджувало натхнення творити. Показовим у цьому сенсі є щоденниковий запис від 9.02.1966: зізнання про складні умови життя й творчості тих часів, зокрема поширення доносів, наклепів тощо, переривають рядки: “Зливи трав степових – серед них би пожити, серед сонця й куряви... Оце тільки й тримає на землі” [18, с. 371]. Мотивацією і поштовхом до творчості, за словами П. Загребельного, були для О. Гончара “заново побачені степи і люди, які в ньому жили. Степ, знаний з дитинства, степ, перемиряний у тяжкі місяці війни, степ з його океанічним безміром, з його розкованістю, мудрістю, лагідним усміхом і твердістю. Найголовніше ж – люди” [24, с. 72].

Не лише в індивідуальному сприйнятті, в контексті власного внутрішнього світу топос степу відігравав важливу роль, письменник усвідомлював і його особливе значення у бутті нації, в рецепції образу рідної землі. Він зокрема писав: “Є в нас на Україні гори, ліси, любимо ми волинські задумливі озера, зачаровуємось красою карпатських ущелин і полонин, і все ж, як на мою думку, образ України в чомусь дуже істотному розкривається найповніше саме в оцих залитих сонцем просторах, у океанній відкритості цих південних, колись оспіваних Гоголем козацьких степів, де й дотепер мовби вчувається напружена хода віків, де народне життя й сьо-

годні проявляє себе епічним розмахом” [16, с. 71–72]. Саме у степовому просторі увиразнюється український менталітет, актуалізується розуміння історії та сьогодення України. Тому степ став доміантним топосом художнього світу О. Гончара, який, як підкреслює П. Загребельний, “знайшов для змалювання українського національного характеру найвластивішу обстановку, найпитоміше місце” [24, с. 74].

Як сакралізований простір степ у творах О. Гончара завжди відтворений з теплим почуттям, захопленням. Степ для автора та його героїв – невичерпне джерело вражень, насаги, простір їхнього буття, перебування в якому формує виразне усвідомлення власних етногенетичних коренів, загострює відчуття рідної землі, зцілює душу. Про це митець зазначав у “Щоденнику”: “Знову в ріднім степу. Ось об’їхав Європу, бачив небо Італії, скелі Дувра, озера Швеції... Ні, ніде нема такого неба, ніде не почувеш таких пахощів, як у нас, у степу... Пахне с в я т и й хліб. Пахне літо. Торкає такі струни в душі, що їх ніщо не може торкнути. [...] В степу. Тут є щось цілюще. В природі, в людях. Це те, що свого часу відродило Довженка, повернуло йому натхнення” [18, с. 207, 376]. Суголосними з авторськими є відчуття героя роману “Тронка” – льотчика Горпищенка: “Навіть того, чиє життя минає в небі, цей степ вражає своїм безмежжям, блиском, сліпучістю [...]. І все тут пахне. І хоч пахне не якимись там особливими пахощами степового різнотрав’я, бо траву тут майже геть стирловано, однак син таки каже істинну правду, що ніщо йому так не пахне, як цей степ, навіть коли він пахне просто гарячим лоєм отари, батьковим чабанським духом та відкритою навстіж кошарою [...]” [15, с. 9]. Як своєрідна оаза степ репрезентований у романі “Берег любові”: “Десять лютують епідемії, шторми ревуть, розтрощують кораблі, а тут така тиша, така сліпучість” [5, с. 218].

Щоденникові записи розкривають поліфонію почуттів письменника в його сприйнятті степового простору: “Північ, лісова сторона, має свої чари, море має свої, а степ цей, коли тирса цвіте, – понад усяку красу. Щось ніжне, ліричне є в ньому. [...] Бредеш у шовку по коліна, і тільки повно пташиного щебету навкруги, потріскана світла земля під ногами і свята тиша. [...] вступаючи в цей цілинний степ, відчуваєш священний трепет у душі, очищення душі і більше, ніж будь-коли, захоплення природою і вінцем її – людиною” [18, с. 140]. Аналогічна рецепція степового топосу притаманна героям роману “Таврія”: “Маючи в собі красу моря, його велич, блиск і надміру світла, маючи в собі також могутність лісу і його тихі, вікові шуми, степ, окрім цього, ніс у собі щось своє, неповторно степове, властиве тільки йому – оту шовкову ласкавість, оте ніжне, замріяне, дівоче...” [13, с. 124]. Поліфонізм зображення степового простору розкривається в його репрезентації в різні пори року й частини доби, під час різних природних явищ. Показовим у цьому контексті є оповідання “Жайворонки”, де степ зображено у спеку (“Степ дедалі більше втрачав свої соковиті барви, свою весняну моложаву свіжість. Зелень поступово притьмарювалась, де-не-де вже почали проступати на ній прибіжкі, іржаві плями. [...] А нижче грандіозної білястої чаші, кругом по обрїях, висіли непорушні бруднуваті стіни пилюки, вісники далеких чорних бур” [8, с. 399]), у передгрози (“[...] з-за обрїю тихо виткнувся ріжечок ледь помітної синьої

хмари. Залитий сонцем степ одразу припишк, причаївся, мовби чекаючи, що з цього буде. [...] Загриміло, і полегшено зітхнув степ, і радісніше стало навкруги. Поки в грандіозній лабораторії неба відбувався розкішний процес наростання грози, поки все там переверталось, будувалося і стугоніло, долом в цей час уже війнуло свіжістю, помчали потемнілими степами табуни вихрів, захвилювалися, забурунили зелені вали лісосмуг, заметушилися птахи в повітрі” [8, с. 404–405]). В оповіданні “Людина в степу” крізь призму рецепції автора та героїв постає зимовий степ: “Морозом скувало степ, а потім враз розгасло – ні проїхати, ні пройти. [...] Снігу ніде нема. Земля в полинялих барвах, небо – в холодній розтривоженості хмар; по голих посадках б’є вітер високих степових балів. Безлюдям та вітром цей розгаслий надвечірній степ нагадує море в негоду. [...] Неба не було. Ні неба, ні шляху, ні високовольтних, був тільки океан розвированого снігу, удари вітру, завивання буранної степової ночі” [9, с. 488–489, 494–495]. Топос зимового степу неоднозначний: якщо в шойно цитованому фрагменті він викликає страх, то в творі “Білі ночі” – зачарування: “Бувають білі ночі Півночі, але можуть бути, виявляється, й білі ночі таврійські! Над степом місяць стоїть високий. Обледенілі дерева в його промінні блищать, тільки трохи притьмарившись, все ж таки ніч. Степова далечинь розлягається перед нами світла, блакитна” [6, с. 318]. Крізь призму вражень і відчуттів героїв степ постає у всій своїй красі навесні та влітку як простір спокою й затишку: “Ще рання весна, ота сама розвесінь, коли над степами покотили весняні тепла й вигріті сонцем поля буйно парують, прозорою земною силою струменять у небо [...]” [7, с. 84]; “Степ стоїть перед ним інший – літній, сонячний. Пшениці поля без кінця, комбайн іде у хлібах. Іде кілометр, другий, третій, а хлібам не видно кінця [...]” [9, с. 495]. Щоденникові записи засвідчують особливе замилування письменника степом у весняну й літню пору, під час цвітіння трав. Степовий простір сприймається митцем у синкретизмі різних відчуттів, вражень. Показовим тут є запис від 21.05.1951: “За сонцем ковил стало тьмяний, це так вражає... А що це за картина, коли бачиш його під сонцем. Скільки зір сягне, перегортається суцільне сліпуче сріблясте море. Але маючи красу моря – велич, обсяг, блиск світла, він, степ, несе в собі більше ласки, ніжності, тихої замріяної краси. Мріє кудись – а куди? Може, в минуле, а може, в майбутнє. Тиша благословенна. Лише пташки дзюркочуть у ній – вгору і вниз – як дзвінки, співучі, різноголосі струмки. Не видно їх. Співає саме повітря, саме марево співає. І ковилевий степ лежить перед тобою, як безмежне марево [...]” [18, с. 140–141]. Схожа репрезентація степового простору зустрічається у романі “Таврія”, водночас засвідчуючи важливість щоденникових записів у розкритті особливостей творчої лабораторії письменника: “Ковили, ковили, ковили. За сонцем стало тьмяні, а там, під сонцем, – скільки зір сягне, сяючи, молочні, як морське шумовиння. Перегортаються злегка розгойданими хвилями, плывуть, розливаючись до самого неба. Благословенна тиша навкруги. Лише зашєрхоє десь сухо зелена ящірка, пробігаючи в траві, бризнуть врїзнобіч з-під ніг коники-ковалі та ще й жайворонки дзюркочуть у тиші, проймаючи її вгору і вниз, невидимі у повітрі, як струмки, що течуть і течуть, розмаїті, джерельно-дзвінкі.

Здається, співає від краю до краю саме повітря, співає марево, що вже схоплюється, тече, струмує де-не-де над ковилою” [13, с. 124]. У синтезі відчуттів відтворений топос степу крізь призму свідомості героїв роману “Тронка”, які здатні відчувати його запах, чути його музику (“[...] ніщо йому так не пахне, як цей степ, навіть коли він пахне просто гарячим лоєм отари, батьковим чабанським духом та відкритою навстіж сухою кошарою [...]. Солодко слухати йому цю одвічну музику степу, що її ні на яких інших планетах не буде...” [15, с. 9, 24]), через образне сприйняття героїв роману “Собор” (“І ось тепер постали вони перед Баглаєм у розповні літа, в жнив’яному блиску сонця, степи плодороддя, світлі безкраї цехи під блакитним дахом небес...” [12, с. 470]). Слушним у цьому контексті є спостереження І.Ткаченко: “Олесь Гончар силою художнього образу і словесної сугестії актуалізує всю мислиму тривкість існування унікальних явищ буття степу, зокрема й семіотики запаху як його невід’ємної складової, у художньому світі твору, а отже й у свідомості читача та й у загальнокультурному контексті” [29, с. 179]. Степ у творах письменника репрезентований у різні пори року, а також частини доби. Так, нічний степ відтворюється крізь призму сприйняття героїв повісті “Бригантина” (“А вночі в степу справді, як у всесвіті, всюди вогники, вогники плавають, наче планети ходять по своїх орбітах: почалися жнива! Тож і ночами степ не спить, живе, він мовби перемовляється тими вогниками, що там зустрічаються, там розминаються [...]” [7, с. 184]), роману “Тронка” (“Океан місячної ночі розливається навкруги. І глибину тиші не зменшує ні сюрчання коника десь у траві, ні шелест тополиного вершечка... Як він любить цей зоряний степ уночі! Десь пісня тане далеко, наче крізь сон. Повітря чисте, запашисте” [15, с. 21]). Репрезентація степового топосу часто відбувається в імпресіоністичній манері, шляхом залучення зорових, дотикових, звукових вражень: “Криваві відблиски охопленого стожарами неба без краю вигравали над рівнинами, перегортаючись у сизих хвилях ковили. [...] Ледь помітно рухається невідомий вершник по самому горизонту, мовби скрадаючись збоку до великого вичахаючого диска сонця... А сонце сідає червоно, і проміння стоїть у небі червоними мечами...” [13, с. 193–194]; “Був час надвечірньої прозорості, коли степ бузковіє, наливається синявою і зрідка де-не-де вже запалює зірочки вогнів. Ще видно далеко, все повите в м’які, пастельні тони. Добре розгледити і силует комбайна десь аж на виднокрузі, і шлейф пилюки, що довго тане впродовж польового шляху [...]” [14, с. 314].

Поліфонізм репрезентації степу в творах О.Гончара обумовлений специфікою індивідуальної рецепції – автора чи його героїв. Різні точки зору відтак формують різноаспектність візії топосу степу. Для героїв творів “Жайворонок”, “Тронка”, “Твоя зоря” та ін. степ є простором буття, а тому для них він рідний і знайний простір, окремий всесвіт (“Степ – он мій космос, – кивнула Тоня у відкритий бурий степ [...]” [15, с. 270]). За спостереженням І.Ткаченко, герой творів О.Гончара, “навіть перебуваючи за периметром степу (у географічному розумінні), завжди відчуває *степове тяжіння*” [29, с. 160]. Чи не найвиразніше це репрезентують герої роману “Твоя зоря”. Для них степ є окремим всесвітом,

у межах якого минули їхні найщасливіші роки життя – дитячі. У різні періоди свого зрілого життя, на життєвих дорогах, із різних частин світу вони линуць спогадами в часопростір свого степового дитинства: “Суше тепло серпневого степу, що й сюди його чуеш... Тернинки, шипшина та глід по байраках... Птахи з гніздами, різні комашки... [...] А якою музикою відтворити той настрій, що охоплював вас, малих, коли після спеки в степу хмара заходить... [...] Та все ж наблизений пам’яттю степ наш чомусь найчастіше постає мені в сонцедення, в сліпучу спеку, коли марево прозорою рікою біжить і біжить [...]” [14, с. 59, 62]. Степовий час і простір відчуються героями відокремлено від темпоритму їхнього дорослого життя, сповненого хвилювань, тривоги й швидкостей, постаючи основою, що дозволяє встояти на життєвих дорогах, тим джерелом, що живить і гріє душу у вирі життєвих перипетій. Локуси топографічного простору степу інтегруються у простір духовного буття героїв: степова могила Громова для них у період дитинства і юності, як і для їхніх односельців, – “то своєрідний маяк серед безмежжя наших степів, орієнтир, від якого відмірюють відстань” [14, с. 210]; тим же маяком вона залишається для них і серед розбурханого моря дорослого життя, асоціюючись із найкращими роками, з рідною землею: “Зараз ще нам невздогад, з якої далечі відстаней, з яких моторошних ночей проблисне нам це сонце рідних степів, серед яких лютих стуж зігріє нас материнським своїм теплом ця наша ласкава, в сріблястій травичці Громова, що з вітром тут цілі віки говорила і що від неї і ми відмірятимем свої шляхи, як від осерддя, від заповітного кореневого знаку наших степів” [14, с. 212]. Прикметно, що топос степу в романі “Твоя зоря” є важливою частиною композиційної структури твору: степ є місцем розгортання дії на початку роману (літак Кирила Заболотного з’являвся в небі над окупаційним степом) і, попри те, що твір має відкритий фінал, стає й простором її згортання (на небо, над вже мирним степом, вдивляється Софія в надії на повернення Заболотного).

Попри домінантне зображення у творах О.Гончара степу як сакралізованого топосу, іноді він набуває й семантики загрозового простору, що пов’язано зі специфікою його рецепції представниками інших геопросторів (наприклад, заробітчанами з Полтавщини степ бачиться в його співвіднесенні з простором центральної частини України: “Чим глибше в степ – хмурнішають криничани, гостріше відчувають свою бездомність. Безлюдна, безводна, безлісна земля розлягається навкруги, втомлює зір своїм одноманітним непривітним простором. Де ті гаї та садки подівались, куди ті річки розтеклись? Дома в цей час Псьол, переповнившись, заливає городи, розмиває хати, а тут ні ставка, ні озерецька в полі... Земля та небо. Сухі вітри пашать і пашать назустріч. Ідеш і за день деревини ніде не побачиш” [13, с. 18]), а також із особливостями природних стихій (зокрема, так званих чорних бур, відтворених у романі “Таврія”: “Сікло, як градом, збивало з ніг, безпроглядно сухою каламуттю бушувало навкруги – від землі до неба. Вгорі, за суцільними тучами зірваних, піднятих у повітря летючих ґрунтів, ледь помітно сяяло сонце посеред неба, маленьке, похмури, безсяйне, як при затемненні. [...] Потім, коли вщухало, степи смугами через цілі повіти лежали

спустошені, мовби вкриті сірим смертельним попелом. [...] Вся Таврія серед білого дня раптом окуталась таким присмерком, що, не мружачись, можна було дивитись на сонце. [...] Здавалось, все буде заметене в степу цим ураганом, все він зірве, поруйнує на своєму шляху, з корінням викрутить із землі зелену Асканію [...]” [13, с. 7–8, 288]). Уявлення про степ як проблемну екозону пов’язане також і зі зневодненням: “Безлісний, трагічно беззхисний край, переповнений надмірою сонця і світла. Споконвіку мріючи про воду, він вимріяв собі натомість лиш оце мареву – розкішну ілюзію води. [...] Репалась розпечена земля. Лежала в таких тріщинах, що коні виламували ноги на скаку. Трава, пригоряючи, скучувалась [...]” [13, с. 195, 229]. Ідеєю зрошення степу, прокладання водного каналу в романі “Таврія” перейнятий садівник Мурашко [13, с. 169–170]. Події громадянської війни 1918–1920 рр., описані в романі “Перекоп”, зумовили перетворення степового простору на місце кривавих боїв та сутичок: “Зі степу дедалі відчутніш насувалась загроза. Кілька разів кінні роз’їзди противника з’являлися на виднокрузі, але, зустрівши вогонь із кучугур, знов відкочувались назад. [...] Все ближче сичали кулі в розпечених пісках, все частіше то тут, то там хтось скрикував, чиясь гаряча кров втавала в пісок... [...] Весь освітлений, як удень, степ клекоче лавами наступаючих” [11, с. 536, 631]. У романі “Твоя зоря” степ, по якому прокотилася війна, виразно контрастує з довоєнним сакралізованим топосом степу: “Осінь була, сялась мряка, галич вигравала на полях надвечірніх, в тих самих, де ми колись знали еру пастушачу, де лежав тепер сірий, непривітний простір. Нічого не було похмурішого за ті післявоєнні здичавлені степи, коли залізо війни, скручене, обгоріле, стирчало в бур’янах, і окопи ще не всюди в полях було позортано, і прибиті дощами темні дредноути скирт ледь бовваніли осадисто, ніби напівзатоплені кораблі, в осінніх туманах” [14, с. 222].

Топос степу в індивідуально-авторському сприйнятті пов’язаний з людиною, яка є частиною рідного, добре знаного письменнику часопростору. “Хочеться у степи! Ніде так добре не почуваюсь, як серед звичайних, простих людей” [19, с. 266], – занотовує О. Гончар у “Щоденнику”. Присутність чи відсутність людини в межах степового простору обумовлює й особливості репрезентації степу. “Весь поліфонічний спектр онтології степу, відображений у тріаді земля – повітря – вода, презентований у дискурсі творчості письменника, систематичним началом має людину. Степ і людина – органічний синтез конструктивної енергетики та життєстверджувальної естетики у контексті творчості О. Гончара” [29, с. 184], – зазначає І. Ткаченко. Навіть зображений у романі “Таврія” простір заповідного степу позначений присутністю людини ([13, с. 176]), а в творах “Людина в степу”, “Літньої ночі”, “Жайворонок”, “Берег любові”, “Бригантина”, “Тронка” та ін. людина, її присутність, діяльність формують динамізм репрезентації топосу степу: “Відтепер щоранку гомонітиме оживаючий степ, проїнятий бархатною музикою моторів. Незабаром зів’ються на обрії перші димки над степовими вагончиками, над знаменитими палубами трактористів” [8, с. 391]; “Працює степ, у трудовій напрузі весь [...]. Курява далеко розповзається від шляхів, висить вона й над токами, й над комбайнами, – весь повітряний

океан в’южиться цією жнив’яною югою. Від обрії до обрії небо зараз помітно притемнене, неяскраве, пливе в напівімлі, і, доки й вляжуться тут жнив’яні аврали, не бачити його яскравим” [5, с. 289]; “Подібно до того, як ходять зорі та планети у всесвіті, так тут зараз прокладають свої орбіти володарі нічного степу – механізатори; перемовляються вогнями, наче мовою маяків, уся темрява розкреслена їхніми орбітами, весь степ і вночі ще пахне зерном, свіжою соломомою, курявою [...]” [7, с. 184]. Людина є душею степу (“Ніби нема в ньому життя. Однак він живе. І чи не ота маленька далека цяточка дає йому життя? [...] Бачу перед собою великий степ і в ньому – далеко – маленький вогник. Він рухається. Вогник – то людина. Хтось веде там вантажну, чи легкову, чи, може, трактор... Вітаю тебе, невідомий вогнику! Доки ти є, – степ живий, ти душа цього степу, без тебе він був би як нічна холодна пустеля” [9, с. 488, 498]), її індивідуальність надає степовому топосу семантичних нюансів: так, для Миколи Баглая рецепція степу пов’язана з постаттю Єльки (“Єльчині степи! Сонячність барв, золото ворохів, смага тіл на токах, зблиски усмішок, ритми праці, зморена плавкість трудових рухів, повносилля, здоров’я токових жінок – все це для нього пов’язано з Єлькою, він впізнав її тут у всьому” [12, с. 470]). Герої письменника є невід’ємною частиною степового топосу, що увиразнено через відтворення прикметних деталей: у чабана Горпищенка (“Тронка”) очі “мають барву вилинялого степового неба” [15, с. 7], у Настуні (“Твоя зоря”) очі “темніють, подібно до того, як темніє степ, коли на нього від хмари тінь набіжить” [14, с. 145]. Перебування героїв у межах степового простору розкриває їхні характеристики, адже, як стверджував М. Бахтін, образ людини в літературі “завжди суцільно хронотопічний” [3, с. 235]. Так, образ Петра Горпищенка (“Тронка”) увиразнюється через показ його ставлення до степу, в топосі якого акумульоване його відчуття рідної землі, малої батьківщини, здатність розуміти красу природи, відчувати єдність часових площин: “– Ніщо мені так не пахне, як наш степ [...]. Як він любить цей зоряний степ уночі! [...] А над тобою простір, всіяний зорями: світлою порошею курить Чумацький Шлях – шлях твоїх пращурів, що проходили тут чумаками в чорних дьогтярних сорочках...” [15, с. 7, 21]. Герої творів “Тронка”, “Жайворонок” та ін. зріднені зі степом, живуть його темпоритмом, разом із тим, час людської онтології і час простору відмінні, це зокрема усвідомлює Лукія – героїня роману “Тронка”: “Адже є таке в житті, що не вертається. Це тільки степ їхній шовесни оновлюється, навіть після чорної бурі яскраво зацвітає дикими тюльпанами, розливається аж за обрій океаном краси...” [15, с. 81]. Проте час степового простору позначається й на відчутті часу людиною: це зокрема переживають герої роману “Твоя зоря” (“Зупинився, не рухається *наш степовий час* (курсив мій. – *І. П.*). Дрімає дорога, небом укрита. Повітря незрушне, склисте. Сонце ніби припнуте налігачем на місці [...]” [14, с. 65].

Важливим локусом степового простору в творах О. Гончара є дорога (“Літньої ночі”, “Людина в степу”, “Птахи над Бродщиною”, “Білі ночі”, “Твоя зоря” та ін.). Про значну роль дороги в організації художньої системи творів О. Гончара зазначає М. Гуменний: “Образ і пафос руху часу і пам’яті щільно взаємопов’язані з образом

дороги, – лейтмотивом Гончарової творчості. [...] Чи не всі персонажі О. Гончара змальовані в русі, постійно змінюється і пейзаж” [22, с. 25]. Степова дорога пробуджує у митця творче натхнення, про що зазначено у “Щоденнику”: “Найкращі думки, образи приходять мені в путі, в дорозі, коли ось так, як зараз, вітер свистить за склом кабіни, а ми мчимо вперед. Дивовижна психологія творчості. Дома думка спала, в голові пусто й тоскно, тільки вимчали на степовий простір, які образи виникають, які художньо свіжі романи будуються!...” [18, с. 299]. Для героїв роману “Твоя зоря” степова дорога стає своєрідним переходом з дитинства в юність, із малої батьківщини у світ: “Наша дорога тодішня теж пролягала поміж хлібами [...]. Зоріло-світало над степом, коли ми вийшли з Тернівщини. [...] Мліє в дрімотній непорушності степ. [...] поїзд гукнув, вилітаючи низько, з-під неба. Вперше побачений, повившись димом, просто наче до нас він гукнув, покликав обох уже в іншу дорогу – з дитинства в дорослість” [14, с. 207, 211].

Особливості топосу степу розкриваються через зображення його у співвіднесеності з іншими топосами, зокрема небом і морем, що увиразнює розуміння степу як складової гармонійної будови Всесвіту. В романі “Тронка” степ і небо сприймаються як єдиний топографічний простір (“[...] і степ, і марево маревіє, – марево чи синява неба спустилася до землі, млисто розсіялась серед просторів” [15, с. 8]), у романі “Перекоп” топос степу обумовлює рецепцію простору неба (“Велике тут небо над людиною” [11, с. 639]). Чи не найчастіше у творах О. Гончара зустрічається зображення топосу степу в його зв’язку з простором моря, океану, на що вказує й І. Ткаченко, зазначаючи: “Етнопростір художнього світу письменника часто презентує взаємоперетікання і співіснування декількох топосів – степу й моря” [29, с. 180]. Земний та водний простори подібні за масштабністю, всеохопністю, що на рівні художнього узагальнення зумовлює їхній зв’язок, виражений в порівняннях, паралелях: “Це той степ, де людина з гирлигою ще недавно була як цар, де елеватор, що видніє на обрії, здається зовсім близько, хоч до нього пішки два дні хотьби; це край рівнин неосяжних, де природа розмахнулася широко, щедро, з океанським безмежжям... Зелені вали посадок. Темні далекі скирти, що, мов голови китів, впродовж дня виринають з океану марева. [...] Океан степів застиг у полудневій сліпучості. [...] вони ось виходять в степ, що розлігся перед ними, як безкрай, злегка синіючий, заімлений, океан” [15, с. 25–26, 66, 136]. В оповіданні “На косі” локус ділянки суходолу (коса) сполучує морський і степовий простори, визначаючи індивідуальне сприйняття часу: “Смужка суші – вузька необжита коса, відділившись від степу, простяглась у відкрите море. Крізь обрії, крізь небо пронизалася й далі пішла – не видно їй кінця. [...] Ніщо тут не обмежує тебе, ніхто нікуди не підганяє. Інший плін часу, інші виміри, інші абсолютні. Є тут вічність. [...] вловлюєш її в струмуванні вітру, і в спокійному леті птахів, і в неквапливих вишумах моря, що і вночі не змовка” [10, с. 141–142]. У повісті “Щоб світився вогник” острів Чайний за своїми топографічними особливостями є частиною степового топосу: “Власне, це і є шмат степу, самою природою відділений колись від материка, подарований морю” [17, с. 331]. Значна частина острова – заповідник, у якому збережені

біологічні особливості степу. Водночас, морський простір, локусом якого є маяк, невід’ємний від топосу степу. Морський та степовий простори поєднані в життєвому вимірі мешканців острова – старшого доглядача маяка, його родини й нечисленної обслуги маяка (“Чайки в’ються попід самими вікнами, дух моря чути навіть у хаті...” [17, с. 334]). Масштабність відтворених просторових площин (степ, море, небо) зумовлює відчуття існування на межі різних топосів: так, Марії, донці головного доглядача маяка, здається, що вона “стоїть між двома блакитними стихіями – між небом і морем...” [17, с. 337]. Особливості степового простору увиразнюються в контексті порівняння його з топосом міста (особливо чітко це відчуває Марія, яка повернулася на острів після навчання у місті: “Як тут тихо, пустельно після гомінкого міста. [...] досі не могла подолати в собі відчуття, що їй усе ще чогось бракує на острові. [...] Після міста все життя на острові тече якимсь уповільненим темпом, перекочується рівними, невисокими хвилями” [17, с. 337, 341, 342]). Оскільки в художньому світі просторові та часові виміри взаємопов’язані [3, с. 234–235], степовий простір прикметний особливим відчуттям часу, що відрізняється від часу, характерного, наприклад, для просторів міста чи села. Відповідно, індивідуальне сприйняття часу героїв пов’язане з особливостями простору й визначає специфіку їхнього буття: “Кожен робить своє діло розважливо, неквапом, неначе попереду в нього – вічність. І так усі: чи то маячани біля маяка, чи колгоспний пасічник, що оглядає в степу свої вулики, чи рибалки, що вибирають бригадою невід...” [17, с. 342]. Відтак О. Гончар засвідчив уміння, за висловом М. Бахтіна, “бачити час, читати час в просторовій цілісності світу” [2, с. 216]. Письменник акцентує на специфіці часоплину, притаманного степовому простору: тут час особливий, він синтезує в собі минуле й теперішнє, увиразнює історіософські контексти: “Зрушений вітром ковил сріблясто хвилювався довкола, стиха бринів, так, як бринів він, мабуть, і в сиву давнину при яких-небудь скіфах” [17, с. 353]; “Густо збившись, тонке стебло ледь чутно бринить під вітром, як бриніло ще скіфам” [13, с. 146]; “[...] давні могили-кургани, розкидані серед степового роздолля, ніби тануть, переливаються м’яко, мов тиха музика. Ким ті кургани насипані, які відшумілі царства вони увінчують? Хто навіки присипаний там разом зі своїми жаданнями, пристрастями, ненавистю, любов’ю?” [15, с. 102]. У романі “Берег любові” проекції в минуле модифікують статичне зображення степу, зумовлюючи його репрезентацію в часовій динаміці, у вимірах різних часових площин: період перебування давньоримського поета Овідія у причорноморських степах сучасної України, довоєнні й воєнні часи. Плин часу позначається й на особливостях степового простору: “Степ Ягничового дитинства, – колись він аж сілло білів у спеку, потрісканий, курай та верблужка тільки й росли. Тепер, щоб оживити це засолене пустирище, везуть із степів самоскидами чорнозем, готують ґрунт під квіти та майбутні дерева” [5, с. 360–361].

“Поетичний степовий хронос в О. Гончара схоплює вічність часу, і в цьому його сугестивна сила [...]” [29, с. 158], – зауважує І. Ткаченко. Особливий часоплин, притаманний топосу степу, панорамність його відтворення загострює відчуття вічності, увиразнює віднос-

ність уявлень та переконань: “Велике тут небо над людиною. І чи не воно своїм вічним простором схилиє людиною на роздуми, чи не тому якась суворота мудра задума все життя стоїть в очах степових чабанів?” [11, с. 639]; “[...] все міняється, тільки ця могила на місці, та сонце на місці, та тінь від коня!” [15, с. 182]. Відтак топос степу актуалізує ідею про неспівмірність часу топографічного й часу людського буття. Перебування в межах степового простору породжує в свідомості героїв творів О. Гончара водночас і розуміння швидкоплинності, змінності людського життя, і відчуття вічності, циклічності буття, адже топос степу акумулює у своїх семантичних межах минуле й сучасне, вічний колообіг і незнищенність буття: “А степ не старіє! Повносилий, як тоді, розімлів травами, хлюпає пряним споконвічним скіфським духом...” [13, с. 177]; “Минають віки, волею людей змінюється географія степу, іншими люди стають, і вітри, і трави, зостається незмінною тільки оця безмірна широчінь степова та високий Чумацький Шлях, що над нею зоріє” [15, с. 234]. Неодноразово стаючи ареною боїв, сутичок, степ відновлювався й оживав, засвідчуючи тимчасовість руйнівних процесів, заворушень, війн і, натомість, стверджуючи незнищенність життя і вічний колообіг природних процесів – на цьому акцентовано в розділі “Панорамна земля” (замість епілогу до роману “Перекоп”): “Розмови точаться все довкола неї, цієї панорамної землі, що стільки перетерпіла – на метр у глибину вся згоріла, запеклась. – Наче по ній атомні смерчі пронеслися, – каже лейтенант, оглядаючи пустельну безрадісну землю з купами знешкоджених мін. – Наче ніколи вже на ній ніщо й не родитиме... – Оживе. Хто це сказав? Озираюся: Оленчук. [...] Нестримно сяяло сонце у весняному небі, бовванів далекий обеліск над степовим роздоллям, і вся вона, панорамна відкрита земля, горіла-палахкотіла у яскравім розливі першого весняного цвітіння” [11, с. 646]. У такій репрезентації степу як простору свободи, боротьби за волю, відвічного відновлення виявляються риси власне українського простору, що увиразнює ментальність народу, на що звернула увагу й Н. Заверталюк: “Степ О. Гончара – це унікальний степ, він простір українця, що вмотивовує його ментальність: працелюбство, прагнення волі, романтичного вияву себе як Людини” [23]. Про своє розуміння й сприйняття степу не лише як топографічного простору О. Гончар зазначав у нарисі

“Українські степи” (1971): “Степи для нас більше, ніж географічне поняття. Вони були протягом століть ареною нашої національної історії, тут гартувалася мужність нашого народу, зросла його слава, вирішувалося його майбутнє. Степи першими виставляли бойові заслони проти татар, захищаючи трудовий люд від розбійницьких нашеств. Запорізька Січ підтримувала в народі дух свободи, патріотичної лицарської доблесті [...]. Що зв’язок часів не порвався, тут це відчуваш особливо гостро. Дивлюсь на ці світлі простори, на широчінь степову, яка стелиться аж за небосхили, і здається мені, що тут у самій природі відбився характер народу, відкритий, широкий, відважний. Відчуттям простору, вільності, відчуттям гармонії з природою повинна, по-моєму, володіти людина, що виросла тут, що відчула ту саму «велич степів», про яку просив мене написати один старий чабан” [16, с. 72].

Отже, топос степу є знаковою частиною моделі світу, репрезентованої в творчості О. Гончара. Степ у творах письменника зображений сакралізованим, поліфонічним, відкритим простором. Особливості моделювання топосу степу обумовлені його рецепцією автором та героями як рідного й добре знаного простору, що акумулює в собі різні репрезентативні вектори, історичні й сучасні виміри, актуалізує відчуття етногенетичних первнів. Топос степу в прозі О. Гончара не обмежений семантикою сакралізації, адже степ зображується і як загрозливий простір: таким він постає у сприйнятті його представниками інших геопросторів, у контексті зображення природних стихій, екологічних проблем та буремних історичних подій. Письменник відтворює простір степу в усій його поліфонії, що досягається зображенням його крізь призму відчуттів і вражень, у різні пори року й частини доби, під час змін станів природи. Все це формує цілісність топосу степу, динамізм його художнього відтворення. Простір степу репрезентований крізь призму відчуття й розуміння героїв, які є невіддільною частиною степового топосу, надають йому різних семантичних нюансів. У творах О. Гончара простір степу тісно пов’язаний з образами людини, дороги, моря, неба, що формує відчуття гармонії Всесвіту, актуалізує взаємозв’язок минулого й сучасного, локального та глобального, національного і загальнолюдського, а також увиразнює розуміння хронотопу буття природи й життя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьева Г. Пейзаж у прозі Олесея Гончара: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.01.01. Одеса, 1995. 17 с.
2. Бахтин М. Время и пространство в произведениях Гете // Бахтин М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1986. С. 216–249.
3. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. С. 234–407.
4. Братан М. Депутат Таврії // Слово про Олесея Гончара. Київ: “Радянський письменник”, 1988. С. 175–179.
5. Гончар О. Берег любові // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 6. Київ: Наукова думка, 2008. С. 213–430.
6. Гончар О. Білі ночі // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 8. Київ: Наукова думка, 2009. С. 316–324.
7. Гончар О. Бригантина // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 6. К.: Наукова думка, 2008. С. 5–212.
8. Гончар О. Жайворонок // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2002. С. 389–406.
9. Гончар О. Людина в степу // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2002. С. 488–498.
10. Гончар О. На косі // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 8. Київ: Наукова думка, 2009. С. 141–152.
11. Гончар О. Перекоп // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 3. Київ: Наукова думка, 2003. С. 289–646.
12. Гончар О. Собор // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 5. Київ: Наукова думка, 2005. С. 283–556.
13. Гончар О. Таврія // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 3. Київ: Наукова думка, 2003. С. 5–288.
14. Гончар О. Твоя зоря // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 7. Київ: Наукова думка, 2008. С. 5–388.
15. Гончар О. Тронка // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 5. Київ: Наукова думка, 2005. С. 5–282.
16. Гончар О. Українські степи // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 9. Книга 1. Київ: Наукова думка, 2012. С. 70–81.

17. Гончар О. Щоб світився вогник // Гончар О. Твори: в 12 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2002. С. 329–386.
18. Гончар О. Щоденники: В 3-х т.: Т. 1 (1943–1967). Київ: Веселка, 2008. 455 с.
19. Гончар О. Щоденники: В 3-х т.: Т. 2 (1968–1983). Київ: Веселка, 2008. 607 с.
20. Гончар О. Щоденники: В 3-х т.: Т. 3 (1984–1995). Київ: Веселка, 2008. 646 с.
21. Гуменний М. Поетика романного жанру Олеса Гончара: проблеми типологій. Монографія. Київ: Акцент, 2006. 240 с.
22. Гуменний М. Хронотоп у романах Олеса Гончара // Слово і Час. 1993. № 8. С. 22–27.
23. Заверталюк Н. Степовий космос у житті і творчості Олеса Гончара // Січеслав. 2007. № 1(11). Електронний ресурс. Режим доступу: www.sicheslav.porogy.org/2007/11/literary/zavertaluk/
24. Загребельний П. Роздуми на іменини // Слово про Олеса Гончара. Київ: “Радянський письменник”, 1988. С. 70–84.
25. Кобилко Н. Образ дороги як просторова реалія і як символ у романі Олеса Гончара “Твоя зоря” // Таїни художнього тексту: Зб. наук. пр. Вип. 16. Дніпропетровськ: Пороги, 2013. С. 193–197.
26. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 344 с.
27. Олійник Н. Своєрідність хронотопічної організації повісті “Бригантина” Олеса Гончара // Таїни художнього тексту: Зб. наук. пр. Вип. 16. Дніпропетровськ: Пороги, 2013. С. 150–155.
28. Погрібний А. Олесь Гончар // Погрібний А. Літературні явища і з’яви. (Статті. Портрети. Силуети. Наближення). Київ: “Майстерня книги”, “Оранта”, 2009. С. 320–408.
29. Ткаченко І. Поезія і поетика степу в українській літературі: монографія. Кіровоград: Степова Еллада, 2011. 360 с.

REFERENCES

1. Avksentyeva G. The landscape in the Oles Honchar’s prose: author-report of thesis for the Candidate Degree in Philological Sciences, 10.01.01, Odessa, 1995. 17 p.
2. Bahtin M. The time and space in the Gete’s works // Bahtin M. Aesthetic of literary works. Moscow: Iscusstvo, 1986. P. 216–249.
3. Bahtin M. The forms of time and chronotopos in novel. Essay of historical poetics // Bahtin M. The questions of literature and aesthetic. The research of different years. Moscow: Hudozhestvenna literatura, 1975. P. 234–407.
4. Bratan M. The deputy of Tavria // Word about of Oles Honchar. Kyiv: “Radiansky pysmennyk”, 1988. P. 175–179.
5. Gonchar O. Shore of love // Gonchar O. Works in 12 v. V. 6. Kyiv: Naukova dumka, 2008. P. 213–430.
6. Gonchar O. White night // Gonchar O. Works in 12 v. V. 8. Kyiv: Naukova dumka, 2009. P. 316–324.
7. Gonchar O. Brigantine // Gonchar O. Works in 12 v. V. 6. Kyiv: Naukova dumka, 2008. P. 5–212.
8. Gonchar O. Lark // Gonchar O. Works in 12 v. V. 2. Kyiv: Naukova dumka, 2002. P. 389–406.
9. Gonchar O. The man in steppe // Gonchar O. Works in 12 v. V. 2. Kyiv: Naukova dumka, 2002. P. 488–498.
10. Gonchar O. On the scythe // Gonchar O. Works in 12 v. V. 8. Kyiv: Naukova dumka, 2009. P. 141–152.
11. Gonchar O. Perekop // Gonchar O. Works in 12 v. V. 3. Kyiv: Naukova dumka, 2003. P. 289–646.
12. Gonchar O. The cathedral // Gonchar O. Works in 12 v. V. 5. Kyiv: Naukova dumka, 2005. P. 283–556.
13. Gonchar O. Tavria // Gonchar O. Works in 12 v. V. 3. Kyiv: Naukova dumka, 2003. P. 5–288.
14. Gonchar O. Your dawn // Gonchar O. Works in 12 v. V. 7. Kyiv: Naukova dumka, 2008. P. 5–388.
15. Gonchar O. Tronka // Gonchar O. Works in 12 v. V. 5. Kyiv: Naukova dumka, 2005. P. 5–282.
16. Gonchar O. Ukrainian steppe // Gonchar O. Works in 12 v. V. 9. Book 1. Kyiv: Naukova dumka, 2012. P. 70–81.
17. Gonchar O. To shine a flame // Gonchar O. Works in 12 v. V. 2. Kyiv: Naukova dumka, 2002. P. 329–386.
18. Gonchar O. Diary: In 3 v. V. 1 (1943–1967). Kyiv: Veselka, 2008. 455 p.
19. Gonchar O. Diary: In 3 v. V. 2 (1968–1983). Kyiv: Veselka, 2008. 607 p.
20. Gonchar O. Diary: In 3 v. V. 3 (1984–1995). Kyiv: Veselka, 2008. 646 p.
21. Gumennyi M. Poetics of the novel’s genre of Oles Honchar: problems of typology. Monograph. Kyiv: Actsent, 2006. 240 p.
22. Gumennyi M. Chronotopos in the novels Oles Honchar // Word and Time. 1993. № 8. P. 22–27.
23. Zavertaliuk N. Steppe’s cosmos in Oles Honchar’s life and works // Sicheslav. 2007. № 1(11). Electron’s resource. Regime access: www.sicheslav.porogy.org/2007/11/literary/zavertaluk/
24. Zagrebelyny P. The thoughts on the name day // Word about of Oles Honchar. Kyiv: “Radiansky pysmennyk”, 1988. P. 70–84.
25. Kobylko N. The image of roads as space’s realities and as the symbol in Oles Honchar’s novel “Your dawn” // Mysterious of work of art: Collection of sciences works. Issue 16. Dnipropetrovsk: Porogy, 2013. S. 193–197.
26. Kopystianska N. Time and space in the art of word: monograph. Lviv: PAIS, 2012. 344 p.
27. Oliynyk N. Peculiarity of organizes chronotopos Oles Honchar’s story “Brigantine” // Mysterious of work of art: Collection of sciences works. Issue 16. Dnipropetrovsk: Porogy, 2013. S. 150–155.
28. Pogribny A. Oles Honchar // Pogribny A. Literary facts and appearances. (Papers. Portrait. Figure. Approaching). Kyiv: “Maystermia knygy”, “Oranta”, 2009. С. 320–408.
29. Tkachenko I. Poetry and poetics of steppe in Ukrainian literature: monograph. Kirovograd: Stepova Ellada, 2011. 360 c.

The peculiarity of the topos of steppe in Oles Honchar’s prose

I. L. Prylipko

Abstract. The paper exposes peculiarities the topos of steppe as important part of the world’s model of O. Honchar’s work. The topos of steppe representation as sacred, many-sided, open, integrity’s, dynamic in the works of writer. As threated space the steppe representation over the perception of the representatives of others geospaces, over representation nature’s elements, ecology’s problems, violent’s of history events. Steppe as the many-sided space representation over his exposes through prism different of sensation and impression, in different season and part of day, about different state of nature. Steppes space connected with the images of man, way, sea, sky and representation as the part of Universe, actualizes on the connection of nature and man, the past and present-day, local and global, national and interhumanity.

Keywords: *topos of steppe, space, time, author, hero, novel.*

Українське мовознавство у міжвоєнній Чехословаччині: інтралінгвістичні та екстралінгвістичні чинники

Л. М. Русинко-Бомбик

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
Corresponding author. E-mail: bombyk_luba@ukr.net

Paper received 21.03.19; Accepted for publication 02.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-15>

Анотація. В статті проаналізовано фактори формування українського мовознавства у Чехословаччині міжвоєнного періоду. Розглянуто стан і завдання українського мовознавства на початок 20-х рр. XX ст., а також політичний контекст в СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччині.

Ключові слова: інтралінгвістичні фактори, екстралінгвістичні фактори, україністика, мовна політика.

На лінгвістичні дослідження впливає цілий комплекс параметрів. Їх умовно можна поділити на дві підгрупи: інтралінгвістичні (не інтралінгвальні, тобто внутрішньомовні, а інтралінгвістичні, тобто ті, які стосуються власне мовознавства, логіки його розвитку, традиції та новаторства) та екстралінгвістичні (тобто ті, що поза мовознавством: суспільні умови, культурологічні процеси, політичний контекст). Ці параметри тісно переплетені.

Щоб зрозуміти інтралінгвістичний контекст українського мовознавства часів Чехословаччини, слід коротко розглянути історію українського мовознавства загалом, аби побачити на якому етапі воно перебувало у міжвоєнний період.

Початки мовознавчих досліджень в Україні С. Бевзенко датує кінцем XVI – початком XVII ст., проте відзначає, що повноцінною наукою україністичне мовознавство стало тільки у XX ст. [2, с.5].

Дослідник подає таку періодизацію українського мовознавства:

- 1) зародження мовознавства у східних слов'ян (XI – XIII ст.);
- 2) староукраїнське мовознавство (XIV – XVIII ст.);
- 3) українське мовознавство XIX – початку XX ст.;
- 4) українське мовознавство радянського часу. [2, с.13]

Запропонована періодизація не враховує того факту, що українське мовознавство розвивалося також поза межами СРСР, причому без ідеологічних обмежень. Тому четвертий пункт доречно поділити на два підпункти: а) в Україні (УСРР – УРСР), б) поза її межами. Окрім цього, з моменту написання дослідження Бевзенка минуло майже 30 років. Сьогодні можна говорити про п'ятий період – пострадянське українське мовознавство, що намагається об'єднати і переосмислити дві традиції, що розвивалися по-різному під час існування СРСР.

Українська живорозмовна мова стала об'єктом ґрунтовних досліджень після того, як нею почали активно послуговуватися у літературному жанрі (третій період за класифікацією С.Бевзенка). Вихід «Енеїди» Котляревського у 1798 році, який вважається за початок нового періоду в історії української мови, можна вважати і початком нового українського мовознавства, оскільки перше видання також містило лексикографічну працю на бл. 1000 слів: «Собрание малороссийскихъ словъ, содержащихся в Энеидѣ». На самому зламі XVIII ст. О. Павловський пише свою «Граматику молороссийского наречия...» (видану

аж 1818 р.).

Протягом першої половини XIX ст. українське мовознавство почало активно розвиватися у підросійській Україні, трохи менш активно у півдастрійській. На Галичині починають з'являтися граматики живорозмовної мови, орієнтовані на південно-західне наріччя: «Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien» (Перемишль, 1834), «ГраMATика языка руского въ Галиціи, розложена на пытаня и отповѣди» О. Левицького (Перемишль, 1849); «Grammatyka języka małoruskiego w Galicii» І. Вагилевича (Львів, 1845); «Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego)» І. Лозинського (Перемишль, 1846); «ГраMATика руского языка» Я. Головацького (Львів, 1849) та ін. [2, с. 18].

На Закарпатті (що підпадало під угорську юрисдикцію в Австро-Угорщині) у першій половині XIX ст. усе ще домінували пріоритети попереднього періоду українського мовознавства, тобто концентрація на церковно-слов'янській мові («Grammatica Slavico-Ruthena» М. Лучкая (1830), «Русско-угорска ілі малярска граMATика І. Фогорашія» (Відень, 1833) та ін.)

Протягом другої половини XIX ст. – початку XX ст. було досягнуто значних успіхів у таких важливих ділянках українського мовознавства, як історія мови, діалектологія та лексикографія. У цей час починають активно працювати М. Максимович, К. Михальчук, О. Потебня, Б. Грінченко та ні.

Станом на початок XX ст. Перед мовознавцями стояло завдання статусного планування, тобто утвердження офіційного статусу української мови в усіх державах, де була велика кількість її носіїв. Це передбачало наукове доведення окремішності української мови, спростування заполітизованих мовознавчих поглядів, наприклад концепції «трьох братніх народів» О. Шахматова, згідно з якою росіяни, українці і білоруси мали спільну етно-мовну колицу, на відміну від західних та південних слов'ян. Детальніше див. [3].

Також мовознавці мали остаточно спростувати гіпотезу Погодіна-Соболевського, яка все ще мала своїх прихильників.

«М. Погодін доводив, що населення Київщини і взагалі Наддніпрянщини домонгольських часів (літописні поляни) мало російський етнічний характер, але змушене було мігрувати на північних схід унаслідок монгольської навали; теперішнє українське населення Наддніпрянщини з'явилося тут нібито внаслідок колонізаційної міграції українського етнічного елементу

з ареалу Карпат у 13 – 14 ст. [...] «Теорія» М. Погодіна була підтримана і розвинута російським філологом О. Соболевським, який намагався обґрунтувати її фактами мови аналізованих ним пам'яток давньої писемності. У своїх працях «Как говорили в Києве в XIV и XV вв.» 1883, опубл. 1888), «Очерки по истории русского языка» 1884), «Источники для знакомства с древнекиевским говором» 1885), «Лекции по истории русского языка» (ч. 1, 1888), «Древнекиевский говор» 1905)» [7, с.497].

І концепція трьох братніх народів, і гіпотеза Погодіна-Соболевського стояли на заваді статусного планування української мови, вони підважували право цієї мови на старокиївську спадщину, розглядали її як близькоспоріднений і не зовсім давній різновид російської мови.

У сфері корпусного планування потрібно було виробити спільну правописну та граматичну норму для всіх українців, на той час поділених між чотирма державами, що послуговувалися своїми регіональними мовними стандартами.

Українська лексикографія мала станом на початок 1920-х багато лакун: бракувало актуального великого тлумачного словника, спеціалізованої термінології, енциклопедій, перекладних словників тощо.

Лінгводидактика української як рідної і української як чужої потребувала комплексних напрацювань.

Окрім того, бракувало ґрунтовних дескриптивних досліджень української діалектології, стилістики і т.д.

Якщо поглянути на ширший інтралінгвістичний контекст, не обмежуючись виключно україністикою, то міжвоєнна Чехословаччина була важливим центром філологічних досліджень. Саме у цій країні у 1926 році В. Матезіус заснував Празьку лінгвістичну школу, що проіснувала до 1953 року (формально відновлена у 1990 році Олдржіхом Лешкою). До школи долучилися чеські мовознавці Б. Грнка, Б. Гавранек, Я. Мукаровичський, а також російські емігранти Р. Якобсон, Н.Трубецькой. Празька лінгвістична школа була одним з основних осередків довоєнного структуралізму.

Саме представники Празької лінгвістичної школи взяли за основу концепції Ф. де Соссюра, розробили засади фонології, ввели поняття маркованості [17], розглядали мову як функціональну систему.

«Празькі структуралісти сприйняли й творчо розвинули [...] ідею Соссюра – концепцію мови і мовлення. У працях Трубецького це протиставлення стало основою розмежування фонології й фонетики. Чи не найбільшою заслугою празьків є інтерпретація мови як функціональної системи, тобто як «системи засобів вираження, що служать якійсь певній меті» [8, с 94].

Тепер екстралінгвістичний контекст.

Станом на початок 1920-х більшість українського мовного простору була поділена між СРСР, Польщею, Чехословаччиною та Румунією. Ці чотири країни вели цілком різну мовну політику і відзначалися різним ставленням до українського питання.

Під час створення УСРР та жорстокої роботи ВНК багато творців української незалежності, зокрема і мовознавці подалися на еміграцію, щоб уникнути розправи, наприклад, міністр народної освіти і видатний мовознавець Іван Огієнко.

Після остаточного встановлення кордонів і утвердження державного апарату СРСР розгорнув доволі сприятливу промотивну мовну політику у рамках так званої коренізації, що мала утвердити радянську владу завдяки прихильному ставленню до місцевих мов республік. В УСРР, відповідно, ця політика знайшла вияв у так званій українізації, яку проводили з 1923-го до 1930 – 1933 рр.

«Українізація здійснювалася шляхом розширення шкіл з українською мовою навчання, збільшення видань української художньої, публіцистичної, і наукової літератури, підручників, газет та журналів, впровадження української мови до офіційного вжитку в роботі партійного, державного і господарчого апарату, проведення українською мовою масово-політичних заходів і культурно-освітньої роботи серед населення. [...] На кінець 20-х рр. в Україні було понад 80 % загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання та багато середніх спеціалізованих навчальних закладів; в усіх вузах запроваджено вивчення студентами української мови і викладання українською мовою навчальних дисциплін, зокрема з технічних спеціальностей; на українську мову перейшов ряд газет і журналів, що виходили російською; українською мовою стали видавати нові журнали [...]; у державних установах, організаціях, на промислових підприємствах офіційне діловодство було переведено на українську мову. Українські школи та органи преси відкривалися і поза межами республіки, де переважало українське населення, – на Кубані, в Курській, Воронезькій і Саратовській областях, на Далекому Сході тощо» [6, с. 699].

В рамках українізації вдалося провести роботи над правописом, що мав велике інтеграційне значення і став вагомим фактором корпусного планування української мови.

Його ухвалили у 1927 році на Всеукраїнській правописній конференції у Харкові, у 1928 році його затвердив народний комісар освіти М. Скрипник.

Однак уже наприкінці 1920-х на початку 1930 українізаційні процеси різко згорнули, СРСР перейшов до політики репресій та русифікації. На зміну правопису 1928 року прийняли правопис 1933 р., що прагнув наблизити українську мову до російської.

В умовах тоталітарного терору «неправильних» науковців почали просто фізично знищувати. Серед репресованих україністів у СРСР можна назвати В. Ганцова, М. Гладкого, О. Курило, С. Смеречинського, М. Сулиму, К. Німчинова, О. Синявського, О. Ізюмова, М. Йогансена, Н. Солодкого, Б. Ткаченка, Г. Сабалдира, А. Кримського та ін.

Репресії та цензура спричинили два основні екстралінгвістичні наслідки для розвитку українського мовознавства:

1) Частина мовознавців емігрувала, відчуваючи загрозу фізичної розправи.

2) Ті, що залишилися, підлаштували свою діяльність під державну політику.

Ці фактори сильно послабили якість мовознавчих досліджень в УСРР, бо, по-перше, науковці почали жертвувати науковою об'єктивністю на угоду політичній кон'юктурі, по-друге, нові покоління науковців отримали «відкориговану», «правильну» освіту, через яку сформувалася відповідна мовознавча тради-

ція.

Отже, попри те, що в 1920-х роках в УСРР були сприятливі умови для розвитку українського мовознавства, і багато чого вдалося досягти, подальший терор нівелював усі здобутки і створив дуже складні умови для розвитку україністики.

У міжвоєнній Польщі для українського мовознавства також були ненайкращі умови.

За переписом населення 1921 року у Польщі проживало 3,9 млн. українців (14,3 % населення), найбільше у львівському, тернопільському, станіславівському та волинському воєводствах [14, с. 135].

Після поразки УНР Польща стала місцем еміграції військової, політичної та наукової еліти УНР, оскільки Пілсудський був союзником Петлюри під час польсько-більшовицької війни 1919 – 1921 рр.

«У листопаді 1920 р. основні частини армії УНР під натиском радянських військ вимушені були перейти р.Збруч, тобто опинились на території Польщі. Українські військові були розміщені по таборах інтернованих: Вадовиці, Петриків, Олександрів Куявський, Щепіорно, Ланцут, Стрільків, Каліш. У цих таборах переважали українці з Наддніпрянщини. На території Польщі, у Гарнові й Ченстохові, зосередились і урядові установи УНР (на чолі з С.Петлюрою)» [1, с. 572].

У Варшаві сформувався україністичний еміграційний осередок, зокрема Український науковий інститут (діяв з 1928 по 1939) під керівництвом О. Лотоцького. У польському еміграційному україністичному середовищі активно працювали також А. Яковлів, Р. Смаль-Стоцький, Д. Дорошенко, К. Мацієвич, В.Садовський, Б. Лепкий та ін.

Тим не менш, польська держава, що утворилася після довгого періоду колоніалізму прагнула самоутвердження, тому почала запроваджувати тверду колонізаційну політику.

У 1924 році за прем'єрства Владислава Грабського уряд розгорнув колонізацію українського населення: заборонялося використовувати українську мову у всіх державних установах, ліквідувалася україномовна освіта, замість якої запроваджувалася двомовна польсько-українська з переважанням першої [16].

Українсько-польські відносини ставали дедалі напруженішими, що вилилося у численні бунти і їх придушення – так звану пацифікацію [ibid.].

Екстралінгвістичні фактори у міжвоєнній Польщі були значно сприятливіші, ніж в УСРР, бо тут не переслідували і не репресували науковців, однак загальна атмосфера була доволі напруженою.

У складі Румунії опинилося бл. 800 тис. українців, однак ця країна вела жорстоку колоніальну політику, яка супроводжувалася визиском, економічною стагнацією, жорстким владним контролем (з 1918 по 1928 на Буковині та Бессарабії діяв воєнний стан), румунізацією державного апарату, засобів масової інформації, освіти і навіть релігії, топоніміки та антропоніміки [9], тому Буковина не приваблювала українських політичних мігрантів.

Екстралінгвістичні умови міжвоєнної Чехословаччини були значно кращими. За даними перепису населення 1921 року у Чехословаччині проживало майже 13,5 млн мешканців, з них 460 тис. українців (переважно у Східній Словаччині та на Закарпатті) [15].

Чехословаччина успадкувала велику частину австро-угорської промисловості (70 – 80%). Промисловий потенціал країни був десятим у світовому рейтингу, у період 1920 – 1935 рр. країна була дев'ятою найбагатшою у світі [ibid.].

Державний устрій міжвоєнної Чехословаччини – парламентська республіка. Після 1933 року вона стала єдиною демократичною країною у Центральній Європі [13].

«Договір, що регулює права національних меншин, Чехословаччина підписала 10 вересня 1919 року в місті Сен-Жермен (у чехословацькому законодавстві закон №508, оприлюднений 31 грудня 1921 року). У 10-13 статтях II розділу цього договору Чехословацька Республіка зобов'язувалася територію, що перейшла до неї під назвою Підкарпатська Русь, організувати як автономну одиницю з найвищим ступенем самоуправи, яка б мала власне самоврядування. Встановити автономні збори, які мають отримати законодавчу владу стосовно освіти, релігії та користування мовами, а також у питаннях місцевої адміністрації» [12, с. 241].

У 1920 році Чехословаччина прийняла конституцію. Параграф 128 гарантував громадянам право вільно вживати мову їхнього вибору в приватному і діловому спілкуванні, релігії, пресі, публікаціях або в громадських зборах [11, с. 70].

Чехословацький уряд розробив «Російську програму допомоги» у 1921 р., за якою матеріальну підтримку отримали російські, українські, білоруські та інші емігранти. Українським бенефіціаром програми став Український громадський комітет (УГК), що згуртував різні організації та установи, надавав матеріальну, медичну та юридичну підтримку українським емігрантам і студентам.

Зважаючи на сприятливі економічні та політичні обставини, починаючи з 1920 року Чехословаччина, і зокрема її столиця Прага, стає одним з центрів української еміграції.

За даними «Енциклопедії українознавства» «число українських емігрантів в Чехословаччині в 1921 р. доходило до 100 000» [5].

Із Чехословаччиною тісно пов'язана діяльність Українського вільного університету, відкритого в січні 1921 року у Відні, проте з жовтня 1921 року цей науковий та навчальний заклад діяв у Празі. Засновники університету поставили собі за мету створити «храм української науки, незалежно від будь-яких громадських чинників» [4, с.42]. Спершу керівництво УВУ планувало відкрити три факультети – філософічний, правничий та природничо-математичний, але через брак коштів не вдалося цього зробити. Тому в УВУ було відкрито два факультети – філософічний з двома відділами (історично-філологічним і природничо-математичним) та правничий (факультет права і суспільних наук).

Протягом празького періоду Українського вільного університету (1921–1945рр.) тут працювали понад 100 викладачів, з них 55 професорів [4, с. 43].

«У 1924 р. з 2300 українських студентів на еміграції, в Чехословаччині навчалася 1900 осіб, у тому числі у Празі – 1235 чол., в Подєбрадах – 382 чол.» [5, с. 575]. В українських вишах Чехії викладало понад

150 кваліфікованих українських професорів [10, с. 43].

Зважаючи на усі перераховані інтралінгвістичні та екстралінгвістичні умови, міжвоєнна Чехословаччина стала потужним центром українського мовознавства. Тут працювали Д. Дорошенко, С. Смаль-Стоцький, О.

Колесса, В., Кузеля, М. Лозинський, І. Огієнко, В. Сімович, І. Панькевич, М. Башмак, Я. Неврлий та ін.

Україністичний доробок міжвоєнної Чехословаччини став комплексним явищем, вартим окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран С. Українська еміграція між двома світовими війнами/ В. Кубійович // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. -Репр. вид. 1949 р. Київ, 1995. Т.2. С.571-577.
2. Бевзенко С. Історія українського мовознавства/С.Бевзенко. Київ, 1990. 223 с.
3. Белей Л. Дволикий гросмейстер українсько-російської шахівниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/History/124587> (15.12.2018).
4. Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період / С. Віднянський// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип. 3. Київ, 1993. С. 42-44.
5. Енциклопедія українознавства. Т. 1 - 10/ Гол. ред. В.Кубійович.- Париж-Нью – Йорк, 1954-1989.
6. Жовтобрюх М. Українізація./В. Русанівський// Українська мова. Енциклопедія. Київ , 2004 С. 699-700.
7. Задорожний В. Погодіна-Соболевського теорія. /В. Русанівський// Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004 С. 496-497.
8. Кочерган М. Загальне мовознавство/ М. Кочерган. Київ, 2010. 464 с.
9. Рендюк, Т. Становище українців Північної Буковини у складі Великої Румунії впродовж 1918-1940 років/ Т. Рендюк// Краєзнавство, №4, Київ , 2001 С. 246-254.
10. Мушинка М. Українці Чехословаччини/ М. Мушинка// Українська діаспора, №3, Київ, 1993 С. 23-43.
11. Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ ст. (до 1944 р.)/ С. Черничко, Ч. Фединець. Ужгород, 2014. 236 с.
12. Шевельов Ю. Українська мова у першій половині двадцятого століття (1900 – 1941) Стан і Статус/Ю. Шевельов. Чернівці, 1998. 207 с.
13. Jost K. Democracy in Eastern Europe. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?1999100>
14. Rudnicka M. «Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa mniejszości ukraińskiej w Polsce»/ М. Rudnicka//De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności, N1., - 2015, Kielce S. 131 – 150.
15. Slovenský náučný slovník/ P. Bujnak, I-III zväzky, Bratislava-Český Těšín, 1932.
16. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej/ R. Torzecki – Warszawa, 1993. 350s.
17. Trubetzkoy N. Die phonologischen Systeme/ N. Trubetzkoy// Travaux du Cercle Linguistique de Prague 4., Prague, 1931, P. 96-116

REFERENCES

1. Baran S. Ukrainian emigration between two world wars// V. Kubijovy`ch //Encyclopedia of Ukrainian Studies. General part. Kyiv, 1995. Vol.2. P. 571-577.
2. Bevensko S. History of Ukrainian Linguistics/ S.Bevzensko. Kyiv, 1990 – 223 p.
3. Belej L. Two-faced grandmaster of the Ukrainian-Russian chessboard. [Electronic resource]. - Access mode: <https://tyzhden.ua/History/124587> (15.12.2018).
4. Vidnyans`ky`j S. V. The policy of the Czechoslovak government regarding Ukrainian emigration in the interwar period / S.Vidnyans`ky`j// International relations of Ukraine: scientific searches and finds. Interdepartmental collection of scientific works. Vol. 3. Kyiv, 1993. P. 42-44.
5. Encyclopedia of Ukrainian Studies. – Vol. 1. – 10/ Editor in Chief V.Kubijovy`ch. Paris – New York, 1954-1989
6. Zhovtobryux M. Ukrainianization./V. Rusanivs`ky`j// Ukrainian language. Encyclopedia. Kyiv, 2004 P. 699-700.
7. Zadorozhny`j V. Theory of Pogodina-Sobolev./ V. Rusanivs`ky`j// Ukrainian language. Encyclopedia. Kyiv, 2004 P. 496-497.
8. Kochergan M. General linguistics / M.Kochergan. Kyiv , 2010 . 464 P.
9. Rendyuk T. The situation of Ukrainians of Northern Bukovina as part of Great Romania during 1918-1940/ T. Rendyuk// Regional studies, №4, Kyiv, 2001 . P. 246-254.
10. Mushy`nka M. Ukrainians of Czechoslovakia/ М. Mushy`nka// Ukrainian Diaspora, №3, Kyiv, 1993 P. 23-43.
11. Cherny`chko S., Fedy`necz` Ch. Our local Babylon. The history of language policy in the territory of modern Transcarpathia in the first half of the twentieth century. (until 1944) / S. Cherny`chko , Ch. Fedy`necz` Uzhhorod, 2014 – 236 P.
12. Shevel`ov Yu. Ukrainian language in the first half of the twentieth century (1900 - 1941) State and Status/ Yu. Shevel`ov. Chernivtsi., 1998. 207 P.
13. Jost K. Democracy in Eastern Europe. [Electronic resource]. - Access mode: <https://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?1999100>
14. Rudnicka M. Demographic and socio-professional structure of the Ukrainian minority in Poland/ М. Rudnicka//De Securitate et Defensione. About Security and Defense, №1., - 2015. Kielce P. 131-150.
15. Slovak Educational Dictionary/ P. Bujnak, I-III Assemblies, Bratislava - Czech Cieszyn, 1932.
16. Torzecki R. Poles and Ukrainians. The Ukrainian case during the Second World War in the Second Polish Republic/ R. Torzecki – Warsaw, 1993. 350 P.
17. Trubetzkoy N. The phonological systems/ N. Trubetzkoy// Travaux du Cercle Linguistique de Prague 4., Prague, 1931, P. 96-116

Ukrainian linguistics in Czechoslovakia of interwar period: intralinguistic and extralinguistic factors

L. M. Rusynko-Bombyk

Abstract. The article is devoted to the phenomenon of Ukrainian linguistics in Czechoslovakia of interwar period. The author analyzed the state and aims of Ukrainian linguistic studies in the beginning of 1920-s and the political context of the USSR, Poland, Romania and Czechoslovakia.

Keywords: intralinguistic parameters, extralinguistic parameters, Ukrainian studies, language policy.

Лінгвокогнітивні механізми реалізації наративної стратегії «експресія» у французькому художньому текстотворенні ХХ ст.

Р. І. Савчук

Київський національний лінгвістичний університет
Corresponding author. E-mail: ruslana.savchuk11@gmail.com

Paper received 26.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-16>

Анотація. Стаття присвячена представленню найбільш релевантних лінгвокогнітивних механізмів творення модерністської оповідної реальності у французькому художньому дискурсі ХХ ст. З метою виявлення текстотвірного потенціалу нарративної стратегії «експресія» у романі французької письменниці Франсуази Саган « Les Merveilleux Nuages » реконструйовано її фреймову структуру та з'ясовані основні закономірності розгортання психо-оповіді, в якій є текстуалізованим переживання, почуття та відчуття персонажа у суб'єктно-мовленнєвому плані гетеродієгетичного оповідача. Встановлено, що у розглядуваному прозовому тексті значущими показниками естетики модернізму є зовнішнє вираження почуттів і переживань.

Ключові слова: художній нарратив, нарративна стратегія, психо-оповідь, експресія, фрейм, граматичний слот, лексико-семантичний слот, термінал.

Вступ. Однією зі стрижневих ознак художнього нарративу, що вписується у контекст модерністського художнього текстотворення, є множинність його семантики, що вповні пояснюємо діалогічністю нарративного мислення письменників цієї історико-літературної та культурної доби. Французький художній дискурс ХХ ст. вибудовується як *екстеріоризація* або ж *суб'єктивізація* мови, оскільки в художньому тексті цього періоду є закодованими й імплікованими ті знаки та символи, які допомагають авторові витворити багатовимірну модерністську смислову реальність [7, с. 298] й маркувати при цьому власні інтенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми цілком погоджуємось із сучасними розвідками з нарративних тактик модернізму, які відстоюють ідею того, що письменники цієї епохи перетворили реалістичну оповідь на твори *нодальні*, тобто вузлуваті, й *фрагментарні* [6], оскільки останні представляють собою деякі варіації окремих образів і сцен, а не цілісну історію персонажного буття. Такі ознаки оповіді, що може форматуватись гомо- і гетеродієгетичним оповідачами, представлені у французькому нарративному дискурсі як першої третини ХХ ст., так і початку ХХІ ст. (див., наприклад, нарративну поетику М. Бютора або Е.-Е.Шмітта). На наше переконання, однією з найбільш визначальних лінгвокогнітивних нарративних стратегій французького художнього текстотворення ХХ ст. постає *експресія*, що у термінах концептуалізації та категоризації французькими письменниками навколишнього світу шляхом творення множинної й багатовимірної модерністської оповідної реальності, виступає фреймом-ситуацією ЕКСПРЕСІЯ. Відтак, **мета** цієї статті полягає у виявленні та представленні лінгвокогнітивних механізмів реалізації нарративної стратегії «експресія» у формативанні французької модерністської оповідної реальності.

Матеріали та методика розвідки. Відштовхуючись від потрактовувань термінопонять *фрейм* як стандартної або стереотипної ситуації, що включає деяку множинність конкретних однорідних ситуацій [1] та *ситуації* як сукупності умов та обставин, що створюють певне становище, стверджуємо, що лінгвокогнітивні нарративна стратегія фрейм-ситуація ЕКС-

ПРЕСІЯ пов'язана передусім із технікою (від)творення авторами естетичних властивостей предметів, які наповнені думками і почуттями останніх, і має своїм підґрунтям ідею Мартіна Хайдеггера стосовно того, що письменник вербалізує у власному творі лише себе, а не об'єктивну реальність [5, с. 204].

Власне саме термінопоняття *експресія*, яке походить від латинського *ex-pressio* – видавлювання, вижимання, нагнітання [там само], позначає зовнішнє вираження почуттів і переживань, а тому виразно корелює з наміром французьких авторів ХХ ст. віднайти нові способи та механізми формування та форматування оповідної реальності. Найбільш прикметною рисою творчих шукань модерністів-прозаїків другої половини ХХ ст. є інтерес до людської особистості [8, с. 9], який зародився внаслідок актуалізації барокового типу мислення [там само]. Зважаючи на те, що центром дослідження для письменників-модерністів постає все ж царина несвідомого, свідомість і підсвідомість [3, с. 54], однією з основних форм оповіді, притаманної французькій модерністській літературі, ми вважаємо *психо-оповідь*, яка як різновид *суб'єктивізованої* – центрованої на особистісному плані головного героя – має провідними подіями зображення ментальних і психічних реакцій та дій нарративного суб'єкта й особливо увиразнюється в другій половині ХХ ст. Модерністська *психо-оповідь*, експлікуючи або імплікуючи зміну плину думок персонажа невеликого проміжку часу [9, с. 180–182], може формуватись гетеродієгетичним оповідачем. Саме тому ми звертаємось до роману французької письменниці Франсуази Саган « Les Merveilleux Nuages », в якому, на відміну від внутрішнього монологу персонажа, *модерністська психо-оповідь* вибудовується лінгвокогнітивною нарративною стратегією фрейм-ситуація ЕКСПРЕСІЯ, що текстуалізує переживання та відчуття персонажа у суб'єктно-мовленнєвому плані гетеродієгетичного оповідача.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зважаючи на те, що оповідь ХХ ст. позиціонується як така, що не мала на меті цілісної і розвинутої презентації подій та/чи дій або ж характеристики персонажа [2, с. 27], а

йдеться скоріше про миттєве й короточасне *враження* гомо- або гетеродієгетичного оповідачів, яке корелює з окремою «нараційною сценою» [там само], а не внутрішньо єдиним і суцільним перебігом подій та/чи дій, лінгвокогнітивна нарративна стратегія фрейм-ситуація ЕКСПРЕСІЯ має власні мовні кореляти, що складаються зі слотів граматичного та лексико-семантичного рівнів, які, у свою чергу, вирізняються своїм «наповненням» – терміналами або термінальними елементами, за допомогою котрих і відбувається активізація самого фрейму-ситуації у межах певної нарративної ситуації.

Фрейм-ситуація ЕКСПРЕСІЯ має своїми граматичними слотами категорії особи, часу та простору. У романі Франсуази Саган «*Les Merveilleux Nuages*» оповідь форматується у площині головної героїні твору, яка формується за посередництвом *гетеродієгетичного оповідача* (граматичний слот ГОЛОС), а завдяки *внутрішньо-нульовому фокусу* зображення створюється ефект, ніби оповідач і персонаж становлять єдиний суб'єкт мовлення, однак у межах своєї гетеродієгетичності оповідна інстанція не переходить у категорію актанта оповіді, а залишається у межах власної функціональної ролі. Таким чином, граматичний слот ГОЛОС як складник фрейму-ситуації ЕКСПРЕСІЯ постає відносно зредукованим, що й уможлиблює представлення власне *враження* або емоцій від того, що виступає нарративним об'єктом. Терміналом граматичного слоту ГОЛОС у художньому нарративі Франсуази Саган постає займенник 3-ої особи однини *elle*, який позначає оповідь з позиції він / вона, тобто імплікує таку нарративну організацію твору, в якій гетеродієгетичний оповідач займає позицію *всезнання* та *всюди буття*:

Elle avait vu en une période d'une demi-heure le soleil éblouissant du matin se baisser, devenir rouge, disparaître tandis que les ombres du soir semblaient se lancer à l'assaut de l'appareil, défilaient en nuages bleus, mauves et enfin noirs sous les hublots et d'un coup elle était rentrée dans la nuit. Elle avait éprouvé un curieux désir alors, celui de se baigner dans cette mer de nuages, ce mélange d'air, d'eau et de vent qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance. Il y avait quelque chose d'incroyable dans ces paysages du ciel, quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot empli de bruit et de fumeur, rêve accompli aux dépens de cette sérénité poétique qui comblait les yeux et aurait dû être la vraie vie. Seule, être seule sur une plage, étendue, laissant passer le temps, comme elle l'entendait passer en ce moment dans cette pièce déserte, que l'aube hésitait à découvrir. Échapper à la vie, à ce que les autres appelaient la vie, échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts, être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies [11, с. 152–153].

У цьому контексті терміналами граматичного слоту ГОЛОС виступають також ті дієслівні одиниці, які досить деталізовано представляють буття головної героїні: *elle avait vu; elle avait éprouvé; elle imaginait*. У такий спосіб гетеродієгетичний оповідач не просто вводить головну героїню, а розкриває всю її сутність, оскільки знає, що вона робить у певний момент (*elle*

avait vu en une période d'une demi-heure le soleil éblouissant), що відчуває (*elle imaginait sur sa peau*) або, що бажає (*elle avait éprouvé un curieux désir*). Так, у цитованому фрагменті оповіді синхронізація опису й відтворення психологічного стану персонажа підсилює динаміку *психо-оповіді*, що виникає внаслідок чергування нечітких і незрозумілих образів й асоціацій персонажа, поданих не з вуст самої героїні, а крізь призму виразу емоційного сприйняття гетеродієгетичним оповідачем персонажної реальності: *elle était rentrée dans la nuit; cette mer de nuages qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance; être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies*. Для аналізованої *психо-оповіді* характерною є така *нарративна структура*, що реалізує описову й сугестивну площини персонажного буття у межах *всезнання* оповідача.

Зауважимо, що на певному відрізку оповіді гетеродієгетичний оповідач зникає, проте показниками зміни нарративного суб'єкта постають не термінали граматичного слоту ГОЛОС (*je* не заміняє *elle*), а термінали граматичного слоту ЧАС. Так, у представленому вище фрагменті оповіді дієслова та дієслівні конструкції, подані у незавершеному минулому часі – *Imparfait* – реферують до гетеродієгетичного оповідача, що вербалізує почуття та відчуття головної героїні: *il y avait quelque chose d'incroyable dans ces paysages du ciel, quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot empli de bruit et de fumeur, rêve accompli aux dépens de cette sérénité poétique qui comblait les yeux et aurait dû être la vraie vie*. У цьому разі цитовані текстові одиниці ми позиціонуємо як термінали граматичного слоту ЧАС 1. Натомість, інфінітивні й інфінітивні конструкції: *seule, être seule sur une plage; échapper à la vie; échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts, être seulement une respiration provisoire*, відносять дію до теперішності, імплікуючи наявність іншої мовної свідомості, ніж гетеродієгетичний оповідач, для якого минулий або незавершений минулий постають нарративним часом ведення оповіді. Саме тому такі конструкції є терміналами граматичного слоту ЧАС 2. Не менш релевантним, проте не таким традиційним терміналом граматичного слоту ЧАС 2 виступає звертання до читача: *quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot empli de bruit et de fumeur*, що втілене в оповіді шляхом використання присвійного займенника 2-ої особи множини, виконує тут апелятивну й експресивну функції [4, с. 10] та реалізує категорію часової орієнтації [там само]. Узагальнюючи, відзначимо, що, на відміну від внутрішнього монологу персонажа, *модерністська психо-оповідь*, яка вибудовується лінгвокогнітивною нарративною стратегією фрейм-ситуація ЕКСПРЕСІЯ, текстуалізує переживання, почуття або відчуття персонажа у суб'єктно-мовленнєвому плані гетеродієгетичного оповідача.

З огляду на основні тлумачення термінопоняття *експресія* як сили вираження чи вияву яких-небудь почуттів і переживань та достатньо сильного виявлення почуттів і переживань або деякої виразності, фрейм-ситуація ЕКСПРЕСІЯ імплікова-

ний двома найбільш показовими лексико-семантичними слотами як його структурними складниками. Йдеться про ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЮ ПОЧУТТІВ як своєрідний показ або «винесення назовні» результатів внутрішніх і розумових дій гетеродієгетичного оповідача. Другим лексико-семантичним слотом фрейм-ситуації ЕКСПРЕСІЯ є ВРАЖЕННЯ, яке охоплює те, що залишається у свідомості оповідача від баченого або пережитого. Кожен із цих лексико-семантичних слотів у художньому наративі наповнений власними терміналами, що розкривають найбільш прикметні ознаки *модерністської оповідної реальності* через використання лексем зі значенням ‘сприйняття і відчуття’, а також таких стилістичних фігур і тропів, як *інверсія, гомотелевт, порівняння, персоніфікація, антитеза, метафора і метонімія*. Крім того, виявляємо інші лексико-семантичні слоти, що корелюють із потенційно можливими світами буття головної героїні твору. Йдеться про такі лексико-семантичні слоти, як СПОГЛЯДАННЯ, МАРЕННЯ і НЕЗДІЙСНЕНЕ БАЖАННЯ. Перейдемо, відтак, до представлення терміналів слотів лексико-семантичного рівня, що найбільш повно представляють текстотвірний потенціал лінгвокогнітивної нарративної стратегії «експресія» у конструюванні *модерністської оповідної реальності*.

Терміналами лексико-семантичного слоту ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ ПОЧУТТІВ у художньому наративі Франсуази Саган «*Les Merveilleux nuages*» виступають перцепції головної героїні, оскільки на семантичному рівні провідними у наведеному вище фрагменті оповіді є дієслова *сприйняття і відчуття: elle avait vu* → *voir* v.tr.: «*percevoir les images des objets par le sens de la vue*» [10], *elle avait éprouvé* → *éprouver* v.tr.: «*avoir (une sensation, un sentiment) → ressentir*» [ibid.], *être seule*: «*qui se trouve être sans compagnie, séparé des autres* → *isolé, solitaire*» [ibid.], *échapper à la vie*: «*échapper à, éviter*» [ibid.].

Іншим лексико-семантичним слотом, який є суголосним одному із можливих світів буття головної героїні постає слот СПОГЛЯДАННЯ. Цей лексико-семантичний слот є заданим власне самим гетеродієгетичним оповідачем у межах всезнання останнього, а терміналами, що його позначають є такі текстові одиниці, як *les hublots, l'appareil, dans cette pièce déserte*. Цитований можливий світ постає об'єктивним, оскільки локалізує головну героїню у реальних часі і просторі. Головна героїня перебуває у *замкненому просторі кімнати – dans cette pièce déserte*, а часові рамки та дієслівна виразність опису заходу сонця надають *психо-оповіді* ще більшого нарративного напруження: *elle avait vu en une période d'une demi-heure le soleil éblouissant du matin se baisser, devenir rouge, disparaître*, оскільки, з огляду на денотативні й варіантні значення дієслів *se baisser* v.pr.: «*s'abaisser, se courber, s'incliner, se pencher*» [10], *devenir rouge*: «*passer d'un état à (un autre), commencer à être (ce qu'on n'était pas)*» → *changer*» [ibid.], *disparaître* v.i.: «*ne plus être vu ou visible*» [ibid.], підсилюють *споглядальний* характер активності героїні, що спостерігає за всіма фазами проходження дії від початку до її завершення: *le soleil se baisse* → *devient rouge* → *disparaît*. Другий потенційно

можливий світ перебування персонажа – *темрява, ніч* – реалізуються в *психо-оповіді* такими текстовими одиницями, як *les ombres du soir, nuages bleus, mauves et enfin noirs, elle était rentrée dans la nuit*. Саме у цьому сконструйованому гетеродієгетичним оповідачем реально можливому світі, у якому може перебувати героїня, зважаючи на фізіологічну природу людини, імплікується наступний лексико-семантичний слот МАРЕННЯ, терміналами котрого є такі текстові одиниці: *elle était rentrée dans la nuit* → *elle avait éprouvé un curieux désir*. У концептуальному плані маємо такий ланцюг: *ніч* → *сон* → *сновидіння* → *марення*. Цей реально можливий за певних умов світ (сон як фізіологічний процес або сон як вияв утоми) вводить до третього потенційного світу буття героїні. У такому разі йдеться про *світ нездійснених бажань*, що вибудовується терміналами лексико-семантичного слоту ВРАЖЕННЯ: стати хмариною, легкою й безтурботною, як у дитинстві (*se baigner dans cette mer de nuages, ce mélange d'air, d'eau et de vent qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance*).

Зауважимо, що третій можливий світ перебування героїні є найбільш неможливим з точки зору реалізації й відзначається високим ступенем суб'єктивності та, навіть, інтимізації, адже тут гетеродієгетичний (всезнаючий) оповідач, будучи інтрадієгетичним, впливається у свідомість героїні й становить одне ціле з останньою, звертаючись до читача: *il y avait quelque chose d'incroyable dans ces paysages du ciel, quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot empli de bruit et de fumeur, rêve accompli aux dépens de cette sérénité poétique qui comblait les yeux et aurait dû être la vraie vie*.

З точки зору ритмічного оформлення аналізованого фрагменту *психо-оповіді* саме пряме звертання до читача ми трактуємо як найвищий ступінь *нарративного напруження*. Пряме звертання, що реалізується в тексті шляхом уживання присвійного прикметника *votre* (термінал граматичного слоту ЧАС 2): *qui réduisait votre vie à un rêve idiot*, проводить таку собі «демаркаційну лінію» між світом гіпотетично можливим і світом нездійснених бажань. Наступним, четвертим, світом, у якому може проживати головна героїня роману, є її *бажання самотності й втечі*. Саме тут убачаємо лексико-семантичний слот НЕЗДІЙСНЕНЕ БАЖАННЯ, що породжується у результаті вияву емоцій, почуттів і відчуттів героїні твору. У цьому разі *психо-оповідь* форматується спочатку гетеродієгетичним оповідачем в інтрадієгетичній позиції: *seule, être seule sur une plage, étendue, laissant passer le temps, comme elle l'entendait passer en ce moment dans cette pièce déserte, que l'aube hésitait à découvrir*, що втілюється фігурами паралелізму й порівняння як терміналами лексико-семантичного слоту НЕЗДІЙСНЕНЕ БАЖАННЯ, а потім і самою героїнею, що перебирає на себе функції оповідача. Водночас *бажаний світ самотності й втечі* постає справжньою реальністю для оповідачки, оскільки вона дійсно перебуває в ньому, і саме цей реально можливий світ *самотності* породжує *світ марень і нездійснених бажань*.

Висновки. Констатуємо таким чином, що саганівська *психо-оповідь* має сферичну, колоподібну замкнену форму, нарративні конструкти якої рівноправно залежні один від одного. Зважаючи на те, що *психо-оповідь* представляє ментальні й психічні сутності буття персонажа, в ній має місце відображення емоційного стану головної героїні шляхом відтворення її переживань у тісному переплетінні з пейзажною лірикою. У процесі форматування *модерністської оповідної реальності*, зокрема й психо-оповіді, маємо

поєднання суб'єктивізму та поетизованих засобів зображення, що як термінали слотів лексико-семантичного рівня фрейму-ситуації ЕКСПРЕСІЯ формують оповідь із особливим одноразовим виокремленням об'єкта з первинної неокресленості сприйняття [12, с. 229] і вражень самого суб'єкта спостереження, будь-то «безликий» і граматично неозначений оповідач або гетеродієгетичний, «занурений» у мовну свідомість свого персонажа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua>
2. Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису: [перекл. з польськ. З. Рибчинська]. Львів: Літопис, 2009. 208 с.
3. Палій О. П. Романи Мілана Кундери: проблематика, поетика, нарративні стратегії: дис. ... кандидата філол. наук. К., 2005. 212 с.
4. П'ятничка Т. В. Категорія теперішності та засоби її реалізації в англomовному художньому дискурсі (на матеріалі прозових творів XIX – XX ст.): автореф. дис. ... кандидата філол. наук. К., 2005, 20 с.
5. Савчук Р.І. Нарративні стратегії художнього текстотворення: лінгвокогнітивний і семіотичний аспекти (на матеріалі французьких прозових творів XVIII–XXI ст.): дис. ... доктора філол. наук. К., 2016. 474 с.
6. Словарь культуры XX века [Электронный ресурс] / [сост. В. Руднев]. М., 1997. Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/>.
7. Ткачук М. П. Нарративні моделі українського письменства. Тернопіль: ТНПУ, Медобори, 2007. 464 с.
8. Хом'як О. І. Лінгвостилістика української прози 60–90-х років XX ст. (на матеріалі творів В. Дрозда, П. Іваничука, В. Шевчука): автореф. дис. ... кандидата філол. наук. К., 2004, 20 с.
9. Cohn, D. La transparence intérieure, modes de représentation de la vie psychique dans le roman. P.: Seuil, 1981. 315 p.
10. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. P.: Bureau van Dijk, 1997.
11. Sagan F. Les Merveilleux Nuages. P.: R. Julliard, 1961. 189 p.
12. Sławiński, J. Próby teoretycznoliterackie. Wydawn. PEN, 1992. 254 s.

REFERENCES

1. Online academic explanatory dictionary of Ukrainian language (based on the 11-volume dictionary). Available at: <http://sum.in.ua>
2. Korwin-Piotrowska, D. Problems of Poetics of the Prose. Lviv: Lytopys, 2009. 208 p.
3. Paliy, O.P. Milan Kundera novels: problems, poetics, narrative strategies: thesis for a candidate degree in philology. K., 2005. 212 p.
4. Piatnychka, T. V. The category of present and means of its realization in the English artistic discourse (on the material of the 19th – 20th centuries prosaic works): synopsis of the thesis for a candidate degree in philology. K., 2005. 20 p.
5. Savchuk, R. I. Narrative strategies of fictional text formation: linguistic, cognitive and semiotic aspects (on the material of French prose works of the 18th – 21st centuries): thesis for a doctoral degree in philology. K., 2016. 474 p.
6. Dictionary of culture of the 20th century [Electronic resource]. Available at: <http://www.philosophy.ru/>.
7. Tkachuk M. P. Popular models of Ukrainian writing. Ternopil: TNPU, Medobory, 2007. 464 p.
8. Khomiak, O.I. The linguo-stylistics of the 60th – 90th of the 20th century Ukrainian prose of (on the material of Drozd, Ivanychuk, Shevchuk works): synopsis of the thesis for a candidate degree in philology. K., 2004. 20 p.

Linguistic and cognitive mechanisms of the narrative strategy «expression» realization in the 20th century French literary text forming

R. I. Savchuk

Abstract. The research paper deals with the main linguistic and cognitive mechanisms of the modernist narrative reality construction in the 20th century French literary discourse. For the purpose of determining the narrative strategy « expression » text forming potential in Françoise Sagan novel « Les Merveilleux Nuages », has been reconstructed its frame structure and have been found out the principal regularities of the psycho-narration, which is characterized by the character's emotional experience, feelings and sensations heterodiegetic narrator textualization. It has been pointed out that in the analysed novel the emotions and feelings external expression is the most significant modernist text formation mark.

Keywords: literary narrative, narrative strategy, psycho-narration, expression, frame, grammatical slot, lexico-semantic slot, terminal.

Проблематика укладання термінологічних словників

М. В. Теличко, О. В. Абрамів, М. С. Гайдук

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського
Національний університет «Львівська політехніка»
Corresponding author. E-mail: m.telichko.1980@gmail.com

Paper received 23.02.19; Accepted for publication 06.03.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-17>

Анотація. Стаття присвячена проблемі розробки двомовних термінологічних словників. У ній узагальнено досвід укладання термінологічних словників в Україні та за її межами, описані проблеми, що виникають у процесі роботи над словником, а також запропоновані деякі шляхи вирішення цих проблем. На основі власного досвіду укладання термінологічного словника викладено особливості роботи над двомовним (англо-українським) словником. Результати дослідження можуть використовуватись для укладання нових словників для будь-якої терміносистеми.

Ключові слова: термінологічний словник, терміносистема, словникова стаття, семантична цінність, способи перекладу.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес вносить суттєві зміни у лінгвістичну модель світу появою нових термінів та терміносистем. Це зумовлює необхідність кодифікації та систематизації термінології і, відповідно, призводить до потреби видання словників фахових терміносистем та теоретичних розробок щодо їх укладання.

Проблема укладання термінологічних словників є дуже актуальною, оскільки двомовні термінологічні словники є необхідними для перекладу, а також для покращення контактів між фахівцями різних країн.

Кафедрою української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського заплановано видання ряду вузько-профільних глумачних та двомовних словників для вивчення лексики різних галузей студентами університету. Зокрема, це галузі туризму, готельно-ресторанної справи, спортивного менеджменту, фізичної реабілітації, фізичної терапії та ерготерапії, спорту та фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом десятиліть проблема укладання термінологічних словників обговорюється вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. Проблемою укладання термінологічних словників займалися С. Вискушенко, С. Головащук, С. Кулешов, К. Селівестрова, В. Ярошевська та інші науковці.

Мета статті. Метою статті є вивчення проблеми розробки глумачного та двомовного термінологічного словника та визначення основних етапів його укладання.

Виклад основного матеріалу. Укладання термінологічного словника – це тривалий та складний процес, у якому важливий творчий підхід. Майже всі науковці стверджують, що розробка словника має поетапний характер [1, с. 194]. Проте є різні думки щодо кількості етапів. С. Гриньов стверджує, що існує чотири етапи укладання термінологічного словника:

1. Проектування словника (тип та головні характеристики);
2. Відбір лексичного матеріалу;
3. Аналіз та опис лексики;
4. Підготовка словника до видання (редагування) [2, с.126]

Б. Шуневич проводив роботу над укладанням українсько-англійського словника пожежної терміно-

логії згідно з такими етапами:

1. Відбір термінів і їх переклад;
2. Створення першого варіанту української частини словника на основі цього матеріалу і доповнення термінами з інших джерел;
3. Пошук англійських еквівалентів до українських термінів;
4. Остаточний варіант побудови української частини словника;
5. Редагування на основі зауважень [3, с. 92].

Основою причиною розбіжностей у кількості етапів на думку С. Вискушенко, є наявність у кожного вченого свого рівня деталізації роботи [1, с. 195]. Згідно з думкою більшості науковців, етапи розробки словника не можуть бути послідовними. Вони часто перетинаються, є безперервними та циклічними. Отже, досить важко провести межі між ними та чітко визначити кінець одного етапу і початок іншого.

На основі дослідження підходів до поетапної роботи над створенням термінологічних словників, нами було визначено таку послідовність стадій, якої ми дотримуватимось під час роботи над англо-українськими термінологічними словниками:

1. Аналіз вже наявних термінологічних словників у певній сфері в Україні; дослідження потреб цільової аудиторії (студентів ЛДУФК імені І. Боберського); визначення характеристик та структури словника;
2. Укладання реєстру термінів (відбір лексики з підручників) та їх переклад з англійської мови на українську;
3. Оформлення словникових статей, впорядкування словника;
4. Уточнення значень деяких термінів фахівцями у галузях туризму, готельно-ресторанної справи, спортивного менеджменту, фізичної терапії, ерготерапії, спорту та фізичного виховання; редагування отриманого продукту.

Розглянемо ці етапи більш детально. На першому підготовчому етапі ми аналізували наявні термінологічні словники у вищезгаданих сферах, які вже існують в Україні та за її межами. Проте їх кількість невелика. Більшість з них об'єднують декілька сфер, або ж навпаки – є вузькогалузевими. Тому студенти часто самостійно перекладають терміни, використовуючи інтернет ресурси, що призводить до певних неточностей у перекладі.

Англо-українські словники, які розробляються на кафедрі української та іноземних мов ЛДУФК імені І. Боберського, призначені, у першу чергу, для студентів усіх спеціальностей даного закладу вищої освіти. Вони мають на меті дати їм змогу працювати з навчальним матеріалом та писати власні наукові дослідження.

Зазвичай, перекладний словник складається з реєстру та іншомовних відповідників до нього. Отже, найважливішою проблемою є створення власне самого реєстру, що обумовлюється метою та призначенням словника, та пошук рівнозначних відповідників у перекладі, спроможних передати семантику реєстрового слова.

Укладення реєстру англійських термінів є важливим етапом підготовки перекладного словника. На даному етапі однією з найважчих проблем є відбір найбільш вживаної термінології, яка б охоплювала необхідний мінімум лексики у певній галузі, потрібний для перекладу матеріалу з цієї тематики. У сучасній лінгвістиці присвячено проблемі знаходження критеріїв, які б допомогли виділяти певні термінологічні одиниці, які виражають поняття тієї чи іншої галузі знань.

Науковці по-різному вирішують цю проблему, пропонуючи різні методики відбору термінів, критерії їх відбору [4, с. 90]. у якості таких критеріїв враховуються семантична цінність термінів, частота вживання, тематична приналежність, повнота охоплення поняття, сполучуваність. На думку К. Селівестрової, визначення списку термінів певної мови, значення яких мають бути передані засобами іншої мови, залишається однією з основних проблем при написанні двомовних словників [5, с. 25].

Укладення сучасного словника, як правило, базується на корпусі текстів. Науковець Л. Коцюк визначає основи, з допомогою яких корпуси текстів модифікують формування словників:

1. Акцент на частоту вживання;
2. Акцент на сполучуваність з іншими лексичними одиницями;
3. Акцент на варіативність;
4. Акцент на граматичні форми;
5. Акцент на автентичність [6, с. 17].

Під час проведення дослідження терміносистем спеціальностей, що вивчаються студентами у ЛДУФК імені І. Боберського, матеріалом дослідження були терміни, виявлені під час роботи з навчальним матеріалом (посібниками та підручниками), статтями з наукових журналів, довідковою літературою, а також українськими джерелами, які дають визначення тих термінів. Із вище перелічених джерел вибиралися всі однослівні прості, похідні, складні, двокомпонентні та багатоконпонентні терміни, комбіновані терміни та запозичення. Крім того, включалися часто вживані у перелічених галузях загальнонаукові терміни.

Створення таких словників може дозволити студентам напрямів туризм, готельно-ресторанна справа, спортивний менеджмент, фізична реабілітація, фізична терапія, ерготерапія, спорт та фізичне виховання

вже на ранніх етапах навчання розпочинати читати і вивчати фахові тексти та підвищити вмотивованість вивчення іноземної мови.

Одним з найважливіших аспектів укладання термінологічного словника є спосіб передавання значень термінів однієї мови засобами іншої. Оскільки переклад наукової та спортивної літератури схиляється до галузі науки, всі питання перекладу не можна намагатися пояснити лише лінгвістичним шляхом. До їх вивчення необхідно залучати фахівців певної галузі. Словник має розкрити значення лексики однієї мови еквівалентами іншої, і наше завдання як укладачів полягає у тому, щоб до термінів, наведених у словнику, були подані адекватні слова-відповідники іншої мови, спроможні забезпечити передачу значень і їх відтінків.

Під час роботи над словниками ми використовуваємо різні способи перекладу:

- Підбір еквівалентів;
- Транскодування;
- Передавання значень термінів синонімами, запозиченими словами, описовим перекладом (при відсутності лексичних еквівалентів).

Крім того, на нашу думку, у таких словниках слід подавати не весь ряд значень термінів, а лише ті значення, що безпосередньо пов'язані з галузями, у яких ці словники будуть використовуватися.

На даному етапі роботи на укладанням словника відбувається оформлення словникових статей. Кожна з статей містить термін і його переклад на українську мову, лексико-граматичний коментар, структурні моделі вживаних складних термінів та термінологічні зв'язки. У подальшій роботі нами планується залучити фахівців у сферах туризму, готельно-ресторанної справи, спортивного менеджменту, фізичної реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії, наукових співробітників ЛДУФК імені І.Боберського, які працюють у галузях спорту та фізичного виховання, для уточнення значень деяких термінів та редагування словників.

Висновки дослідження. Отже, як висновок, слід зазначити, що постійний невинний розвиток сучасного суспільства та різних галузей його діяльності вимагає від українських лінгвістів віднаходження українських еквівалентів та відповідників англійських термінів та укладання термінологічних словників. Процес роботи над кожним словником є тривалим, складним і включає ряд взаємопов'язаних етапів.

Відповідно, виникає необхідність подальшого дослідження фахової мови галузей та спеціальностей, які вивчаються студентами Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського з точки зору лексикографії, оскільки багато проблемних моментів залишаються відкритими і потребують глибокого вивчення. Перспективу подальшої роботи вбачаємо у необхідності подальшого впорядкування та уніфікації фахової мови вище зазначених спеціальностей, враховуючи новітні дослідження у цих галузях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вискушенко С.А. До проблеми розробки двомовного термінологічного словника англійської фахової мови / С.А. Вискушенко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство: зб. наук. праць. – Луцьк, 2011. -- №3. – Ч. 2. – С. 194-197
2. Гринев С.В. Введение в терминоведение: учеб. пособие / С.В. Гринев. – М., 1993. – 309 с.
3. Шуневич Б.І. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем / Б.І. Шуневич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: зб. наук. праць. – Житомир, 2008. – Вип. 38. – С. 90-93
4. Кудашев И.С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики: монография / И.С. Кудашев. – Helsinki: Helsinki University Print, 2007. – 443 с.
5. Селівестрова К.Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника [Електронний ресурс] / К.Т. Селівестрова // Архіви України: наук.-практ. журнал. 2013. -- №5 – С. 25-62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf
6. Коцюк Л. Використання корпусів текстів у процесі укладання словників / Л. Коцюк // Лексикографічний бюлетень. – Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 13. – С. 15-197

REFERENCES

1. Vyskushenko S.A. Do problem rozrobky dvomovnoho terminologichnogo slovnyka anglijs`koyi faxovoyi movy / S.A. Vyskushenko // Naukovyj visnyk Volyns`kogo nacional`nogo universytetu im. Lesi Ukrayinky. Filologichni nauky. Movoznavstvo: zb. nauk. pracz`. – Lucz`k, 2011. -- №3. – Ch. 2. – S. 194-197
2. Grynev S.V. Vvedenye v termynovedenye: ucheb. posobyе / S.V. Grynev. – M., 1993. – 309 s.
3. Shunevych B.I. Suchasni sposoby vidboru terminiv ta ukladannya perekladnyx slovnykiv novyh terminosystem / B.I. Shunevych // Visnyk Zhytomyrs`kogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka: zb. nauk. pracz`. – Zhytomyr, 2008. – Vyp. 38. – S. 90-93
4. Kudashev Y.S. Proektyrovanye perevodcheskyx slovarej spetsyalnoj leksyky: monografiya / Y`S. Kudashev. – Helsinki: Helsinki University Print, 2007. – 443 s.
5. Selivestrova K.T. Pidgotovka galuzevyx slovnykiv: zdobutky i osoblyvosti metodyky ukladannya perekladnogo slovnyka [Elektronnyj resurs] / K.T. Selivestrova // Arxivy Ukrayiny: nauk.-prakt. zhurnal. 2013. -- №5 – S. 25-62. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf
6. Kocyuk L. Vykorystannya korpusiv tekstiv u procesi ukladannya slovnykiv / L. Kocyuk // Leksykografichnyj byuleten. – Zb. nauk. pracz`. – 2006. – Vyp. 13. – S. 15-197

To the problems of compiling terminological dictionaries

M. V. Telychko, O. V. Abramiv, M. S. Haiduk

Abstract. The article is devoted to the problem of compiling bilingual terminological dictionaries. It summarizes the experience of compiling such dictionaries in Ukraine and abroad, describes the problems that arise during this process, and proposes some solutions for these problems. The peculiarities of work on the English-Ukrainian dictionary are described on the basis of own experience of compiling terminological bilingual dictionary. The research results can be used for compiling new dictionaries for every terminology.

Keywords: *terminological dictionary, terminology system, dictionary article, semantic value, ways of translation.*

Особенности поэтики дидактических сказок В. Ф. Одоевского

И. Ю. Тищенко

Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Paper received 24.03.19; Accepted for publication 06.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-18>

Аннотация. Статья выявляет основные черты поэтики сказок В. Ф. Одоевского, опубликованных в сборнике «Сказки дедушки Иринея». Проанализированы язык сказок, их тематика, сюжеты, способы повествования, система персонажей, наличие элементов фантастики. Установлена связь поэтики сказок В. Ф. Одоевского с фольклорной и литературной романтической сказкой. Сделан вывод о том, что проанализированные тексты отвечают понятию дидактической литературной сказки, относящейся отчасти к поджанру научно-познавательной сказки.

Ключевые слова: русская литературная сказка, творчество В. Ф. Одоевского, литература романтизма, русская народная сказка, научно-познавательная сказка.

Введение. Говоря о поэтике, мы имеем в виду то, что делает художественную литературу художественной. По определению Б. В. Томашевского, «задачей поэтики (иначе — теории словесности или литературы) является изучение способов построения литературных произведений» [6, с.22]. В современном литературоведении «снова (как и в 1920-х годах) сложилось убеждение, что фундамент теории литературы составляет именно поэтика» [5, с.10]. Поэтому теоретический анализ поэтических особенностей художественного текста первоначально важен для литературоведения. Изучение поэтики целесообразно в рамках определённых жанров, отличающихся единством художественных средств. В жанровом разнообразии русской литературы своё место занимает жанр литературной сказки. Литературная сказка отличается целым рядом специфических особенностей поэтики, не встречающихся в иных жанрах, что делает её необходимым предметом литературоведческого исследования. Русская литературная сказка, как и русская литература в целом, пережила свой классический период в XIX веке. Несомненно, при изучении этого явления невозможно оставить без внимания творчество одного из наиболее интересных русских писателей-сказочников первой половины XIX века Владимира Фёдоровича Одоевского (1804-1869).

Краткий обзор публикаций по теме. Работ исследователей, посвящённых творчеству В. Ф. Одоевского вообще и его сказкам в частности, немного. По мнению С. Н. Еремеева, «история его сказок ещё не написана, и исследование их поэтики представляет несомненный интерес» [2, с.88]. Этот же исследователь указывает на своеобразную черту поэтики сказок В. Ф. Одоевского, отмечая, что фантастика сказок писателя «сконструирована» его мозгом, «тогда как их повествовательная структура имеет подчеркнуто фольклорный характер» [2, с.89]. Достаточно подробный анализ, принадлежащий М. А. Турьян, посвящён «Пёстрым сказкам» в их академическом издании [7]. Реализация просветительских идей в сказках В. Ф. Одоевского рассматривается в статье Е. В. Дмитренко [1]. В целом же, следует согласиться с С. Н. Еремеевым в том, что исследование поэтических особенностей сказок В. Ф. Одоевского только началось и требует более систематического подхода.

Цель. Целью статьи является выявление основных специфических черт поэтики — языка, тематики, сюжета, системы персонажей, способа повествования, эле-

ментов фантастики в дидактических сказках В. Ф. Одоевского.

Материалы и методы. Литературная сказка — один из любимых жанров писателя. Он оставил два сборника сказок — «Пёстрые сказки» (1834) и «Сказки дедушки Иринея» (1841). Оба сборника существенно отличаются с точки зрения поэтики. Первый из названных сборников реализует поэтику романтической сказки, следующую традиции Гофмана. Второй сборник предназначен для детского чтения, хотя содержит и выходящие за детский кругозор смыслы. В этом сборнике В. Ф. Одоевский выступает как один из представителей жанра дидактической сказки в русской литературе и как основатель поджанра научно-познавательной сказки. Именно последний сборник является материалом данной статьи.

Анализ поэтики литературного произведения предполагает выделения отдельных средств её реализации. Средства поэтической выразительности художественного текста разнообразны. К ним относятся средства, образующие языковую ткань литературного произведения, а также средства формирования образного строения текста. Языковые особенности художественной литературы относятся к стилистике, которая определяется как «экспрессивные средства языка, рассматриваемые с точки зрения механизма их образования, сферы их употребления и принципов отбора в зависимости от целей и обстановки речевого общения» [4, с.245]. Важным элементом поэтики является тематика произведения. Организация художественного мира литературного текста основывается на сюжете — «художественно целенаправленном ряде событий, ситуации и коллизий ... в мире персонажей» [4, с.258], а также на способах повествования, то есть «целенаправленного развёртывания «события рассказывания»» [4, с.166]. Поэтика художественной литературы включает систему персонажей (действующих лиц). Для некоторых жанров, таких как литературная сказка, важной частью поэтики является наличие элементов фантастического. Описание указанных средств в достаточной степени характеризует поэтику любого литературного произведения.

Результаты и их обсуждение. Дидактические сказки в сборнике «Сказки дедушки Иринея» созданы В. Ф. Одоевским на бытовой основе в значительной степени, под влиянием личного опыта. Поэтому здесь преобладает лексика бытового дискурса русского дворянского сословия первой половины XIX века. Используются

слова и словосочетания *журнал, перо, письмо, книга, гостья – прекрасная дама, слуги в доме, заниматься хозяйством, сводить счёты, смотреть за порядком, служба, бал, кавалеры, дамы, барышни, танец, свечи, чай, фортепиано* («Отрывки из журнала Маши»). Из этой лексики возникает образ дворянского дома той эпохи. Характерна также детская лексика – подвид дворянского бытового дискурса: *дедушка, маменька, маленькая Лидинька, прехорошенькая кукла, конфетка, книжка, хорошо учиться, учителя, напёрсток, зеркало, постелька, кроватка, слёзы, прилежно учиться* («Серебряный рубль»). В приведённом примере создаётся лексический образ жизни маленькой дворянской девочки. Не чужд сказкам В. Ф. Одоевского и мещанский («Шарманщик», «Гнедко») и крестьянский («Сиротинка») быт. Лексика, относящаяся к крестьянскому быту, находится, однако, в пределах узуса литературного разговорного языка той эпохи: *деревня, по миру побродить, грамотка, сиротинка, одета не по-нашенски, рукодельство, ребятишки, колодник, колдунья, мужики песни орут и бранятся, батюшка, матушка*. Стилистически это всё же не крестьянский, а литературно обработанный язык.

Сказки из сборника «Сказки дедушки Ириней» имеют научно-познавательный характер, поэтому в них широко представлена научная лексика и обороты научной речи. В частности, представлен дискурс в области механики: *Вдали все кажется маленьким, а подойдёшь — большое* (перспектива); *кто из нас побольше, у того и голос потолще* (о колокольчиках – акустика); *валик, крючки, молоточки, пружинка, пружинка лопнула, учиться механике* («Городок в табакерке»). Используются простейшие доступные детям и, в то же время, имеющие познавательное значение, расширяющие кругозор слова и речевые обороты. Представлена терминология географии: *географические карты; Земля, на которой мы живём; Петербург; план дома; план улицы; план города; карта России; меридианы* («Отрывки из журнала Маши»); ботаники: *яблонные деревца; яблоки; листья; шишечки (почки); завязь, цветок; тычинки; пестики* («Два дерева»); зоологии: *муравьи, муравьиные гнёзда, запасти себе в продолжение лета пищу на зиму, зёрна, голуби, животные, насекомые, муравейник*, («Анекдоты о муравьях»). Кроме научной лексики в образовательный канон того времени входили сведения из религии и, соответственно, в сказках представлена религиозная лексика («Житель Афонской горы», «Сиротинка»). Форма сказки требует особой сказочной лексики, которая представлена достаточно широко. Частично это фольклорная по своим источникам лексика: *старуха без головы; говорящие яйца; старуха на змее* («Разбитый кувшин. Ямайская сказка»); *Мороз Иванович, волшебная печь, волшебная яблоня* («Мороз Иванович»). Отчасти это плод фантазии автора (навеянный романтической литературной традицией): *мальчик с золотой головкой и в стальной юбочке; мальчик-колокольчик; стальные, полированные, крытые разноцветными раковинками домики; черепаховое небо, золотое солнышко, золотые деревья; дядьки-молоточки, господин Валик, царевна-пружинка* («Городок в табакерке»). Встречаются в сборнике «Сказки дедушки Ириней» сказочные зачины: «Однажды дедушка Ириней со-

брался ехать в дорогу на целый месяц...» («Серебряный рубль») [с.3]; «Жили-были на сем свете две сестрицы...» («Разбитый кувшин») [3, с.10]; «В одном доме жили две девочки: Рукодельница да Ленивица...» («Мороз Иванович») [3, с.22]. Также встречаются привычные для сказок концовки: «А вы, детушки, думайте, гадайте: что здесь правда, что неправда; что сказано впрямь, что стороною; что шутки ради, что в наставленье, а что намёком» («Мороз Иванович») [3, с.26].

Среди анализируемых сказок В. Ф. Одоевского можно выделить просветительские по своей тематике. Темы таких сказок имеют познавательный смысл: что такое деньги и как правильно ими распоряжаться («Серебряный рубль»; «Отрывки из журнала Маши»); как устроены механические устройства (в частности, механические игрушки) («Городок в табакерке»). Выделяются также сказки морально-назидательные по своей тематике (скорее – притчи): о том, как бескорыстное добро вознаграждается («Шарманщик»), а бесчеловечное корыстолюбие в то же время наказывается («Мороз Иванович»; «Разбитый кувшин»). Наконец, следует особо указать на сказки воспитательно-бытовые (скорее – рассказы, хотя с элементами сказки): о том, как необходимо проявлять сострадание и сочувствие к тем, кто страдает или кого обижают – как к людям, так и к животным («Гнедко», «Отрывки из журнала Маши»). Соответственно, в сказках первого типа преобладает познавательная мотивация, второго – моральная мотивация, третьего – воспитательно-бытовая.

Сюжеты сказок В. Ф. Одоевского очень ясные, структурированные, несколько однообразные и схематичные, но этот недостаток компенсируется живостью деталей и психологически точной мотивировкой поведения персонажей. Они включают традиционную последовательность завязки, возникновения проблемы или противоречия, поисков их разрешения, кульминации и разрешения загадок, странностей, раскрытия закономерностей, или разрешения моральных дилемм. В сказке «Городок в табакерке» сюжет включает появление игрушки, осознание её таинственности, чудесное путешествие внутрь игрушечного городка, пробуждение с обрётённым знанием. В сказке «Мороз Иванович» сюжет отталкивается от несчастного случая с кувшином, переходит к заданиям, которые надо выполнить в сказочном мире и возвращению героини с успехом или неудачей. Сказка «Столяр» состоит из рассказа о жизни мальчика в бедной семье ремесленников, его желании учиться, трудностях и препятствиях на пути этого желания, преодолении проблемы и жизненном успехе.

Способы повествования в сказках В. Ф. Одоевского достаточно разнообразны. Это монологическое описательное (сказовое) повествование. Так, в сказке «Мороз Иванович» рассказ ведётся от автора. Мы находим здесь описание событий, передачу слов персонажей и объяснение их поступков и характеров. Множество глагольных форм в описании подчёркивает динамику сюжета. Хронотоп сказки включает действие в сказочном прошлом. Развёртывание действия линейное, без ретроспекций, параллельных сюжетных линий, одно событие следует за другим. Эта хронологическая линейность характерна для сказок В. Ф. Одоевского. Место действия вызывает образ дороги: её начало в

доме, продолжение – перемещение к колодцу, затем в сказочный мир, там к дому Мороза Ивановича и назад в обратной последовательности. Такая же пространственная линейность характерна и для иных сказок В. Ф. Одоевского с возвращением к месту, с которого началось повествование («Шарманщик», «Отрывки из журнала Маши»).

Присутствует в сказках монологическое повествование от имени повествователя. В сказке «Анекдоты о муравьях» рассказчик повествует о своих наблюдениях и действиях. Рассказчик обозначает себя словом Я, но никаких личных биографических данных не передаёт (кроме истории с муравьями). Рассказ имеет информирующий, просветительский характер, поэтому обращён к читателям, которым интересно узнать нечто о жизни насекомых. Текст состоит из нескольких эпизодов, каждый из которых раскрывает какую-то особенность жизни муравьёв и одновременно показывает, как рассказчик открывает для себя эту особенность.

Особым типом повествования в сборнике «Сказки дедушки Иреней» является эмоциональный монолог в сказке «Гнедко». Представлен поток эмоций, вызванных страданиями лошади. События, которые разворачиваются и ведут к печальному концу (лошадь «Гнедко» получает повреждение и не может дальше двигаться) как бы перекрываются эмоциональными реакциями рассказчика. Происходит переход от одних эмоциональных состояний и их словесного выражения к другим. Действие происходит в актуальном настоящем, оно осуществляется «на глазах» читателя. Имеется, однако, ретроспективная вставка, повествующая о прошлом лошади.

Характерна для дидактических сказок В. Ф. Одоевского диалогичность повествования. «Отрывки из журнала Маши» представляют собой по форме монолог девочки, записывающей происходящее в её жизни. Но большая часть монолога передаёт разговоры Маши с матерью и отцом (отчасти – с другими людьми). Повествование в значительной степени диалогическое. С протокольной точностью воспроизводятся воспитательные диалоги родителей с ребёнком. Эпизоды идут в хронологической последовательности, что обусловлено жанром журнала (или дневника). Переход от одного эпизода к другому происходит через некоторое событие, которое потом обсуждается героями сказки. Например: «Сегодня к папеньке принесли большие свёртки, он развернул их на столе, и я увидела какие-то престранные картинки. Я никак не могла понять, что это такое. Папенька сказал мне, что это географические карты...» [3, с.43]. Далее происходит диалог о географии.

Характеризуя дидактические сказки В. Ф. Одоевского с точки зрения системы их персонажей, можно разделить сказки на те, где главные герои дети, и где нет. К «Детским сказкам» относятся «Серебряный рубль», «Городок в табакерке», «Сиротинка», «Отрывки из журнала Маши», «Два дерева». Большинство детей, представленных в сказках, – из образованных сословий (исключение – «Сиротинка»). Это понятно, поскольку именно к ним обращены сказки. Возраст детей – 8-10 лет – период, который, по-видимому, В. Ф. Одоевский считал началом серьёзного нравственного и умственного воспитания. Дети сказок В. Ф. Одоевского – в

значительной степени, образцовые мальчики и девочки – интересующиеся окружающей действительностью и нравственно восприимчивые. Это отвечает назидательности поэтики сказок. Вместе с тем, характеры детей не лишены противоречий, движения, ошибок, некоторого детского эгоизма, который, впрочем, преодолевается нравственным развитием.

Взрослые персонажи – это, прежде всего, родители детей. Характеры родителей несколько дидактичны, они предназначены для выполнения воспитательных и просветительских функций. Можно сказать, образы родителей в сказках В. Ф. Одоевского менее живые, чем детские образы. Помимо родителей, к взрослым персонажам (или персонажам без возраста) можно отнести сказочных героев (Мороз Иванович, житель Афонской горы, царевна из сказки «Сиротинка», обитатели городка в табакерке), а также второстепенных персонажей, образующих социальную среду, в которой действуют главные герои (например, дамы и кавалеры на детском балу в «Отрывках из журнала Маши», сельский священник в «Сиротинке»).

К персонажам В. Ф. Одоевского следует отнести животных и оживотворённые предметы. Это муравьи в «Анекдотах о муравьях», лошадь Гнедко («Гнедко»), говорящие яйца («Разбитый кувшин»), гусеница («Червячок»), говорящие пирожок и яблочки («Мороз Иванович»). Они наделены признаками действующих субъектов, имеют человеческие качества и являются, поэтому, полноценными персонажами.

Элементы фантастики присутствуют не во всех сказках сборника «Сказки дедушки Иреней». Можно выделить детские назидательные рассказы («Серебряный рубль», «Отрывки из журнала Маши», «Два дерева»), а также притчи («Шарманщик», «Житель Афонской горы», «Сиротинка»), в которых эти элементы отсутствуют или ослаблены. Имеются также истории, в которых элементы фантастики играют важную или даже решающую роль (волшебные сказки) («Разбитый кувшин», «Городок в табакерке», «Анекдоты о муравьях», «Червячок», «Мороз Иванович»)

По традиционной фольклорной сказочной схеме строятся «Разбитый кувшин», «Мороз Иванович». Здесь действуют сказочные существа: старуха без головы, говорящие яйца, чёрный кот, змей («Разбитый кувшин»); волшебная печь, волшебная яблоня, Мороз Иванович, вещий петух в доме у Рукодельницы и Ленивицы («Мороз Иванович»). Иной нефольклорный, чисто литературный тип сказки представлен «Городком в табакерке». Здесь чувствуется влияние романтических сказок, прежде всего, сказок Гофмана именно в элементах фантастического, когда обычные предметы становятся сказочными, живыми и необычными. Сказочные персонажи – придуманные, но на основе реальных деталей механизма – мальчики-колокольчики, дядьки-молоточки, господин Валик, царевна-пружинка. Их внешний вид определяет их действия, а их действия определяют их характер и речь.

Сказки «Анекдоты о муравьях», «Червячок» как будто лишены фантастики. На самом деле обычные существа (муравьи, гусеница) здесь показаны совершенно необычным образом. Им приданы качества, которые встречаются только у людей. Муравьи ведут себя как рачительные крестьяне: «...семена в сих жит-

ницах могли бы легко прорасти, что было бы очень невыгодно для муравьёв; дабы предупредить эту неприятность, они всегда откусывают несколько зёрна, делая его через то неспособным к произрастанию» [3, с.17]. Муравьи стараются, предчувствуют перемену, находятся в крайнем смущении, совестятся возвращаться с пустыми руками, устают, подают помощь своим слабым товарищам. Ещё более по-человечески ведёт себя герой сказки «Червячок». Он разговаривает: «Нет, — говорит червячок, — уж вперёд меня не обмануть! Зачем мне опять идти под душное одеяло и сосать сухую скорлупку?» [3, с.31]. Ему присущи человеческие эмоции: «Сглotal он листок, на другой потащился, а потом на третий. Весело червячку!» [3, с.31]. Сказки «Анекдоты о муравьях», «Червячок» строятся отчасти по канонам сказок о животных, в которых происходит их олицетворение.

Можно найти элементы фантастического также в рассказах сборника назидательного и притчевого плана. Здесь проявляется чудесное в христианском понимании чуда как воздаяния за добродетель и грех. Так можно трактовать сюжетный поворот сказки «Шарманщик», где происходит встреча спасённого героем сказки человека со своим благодетелем, или сказки «Сиротинка», где оказываются мистически связанными судьбы крестьянской девочки и царевны.

Выводы. В дидактических сказках В. Ф. Одоевского представлены все основные элементы поэтики фольклорной и литературной романтической сказки. Использо-

зуется сказочная лексика, наряду с бытовой и научно-познавательной. Тематика сказок имеет несколько разновидностей, включающих просветительскую, морально-назидательную и воспитательно-бытовую тематику. Сюжеты сказок В. Ф. Одоевского достаточно традиционны, включают завязку, возникновение проблемы или противоречия, поиск их решения, кульминацию и разрешение загадки или моральной дилеммы. К способам повествования в сказках В. Ф. Одоевского относятся монологическое описательное (сказовое) повествование, монологическое повествование от имени повествователя, эмоциональный монолог, диалогическое повествование. Персонажи сказок в значительной степени представлены детьми, принадлежащими в основном, к высшему сословию. Детские персонажи, как правило, обладают позитивными нравственными и умственными качествами, что отвечает назидательному характеру сказок. Иными персонажами являются родители детей, иные взрослые персонажи, сказочные существа, а также одушевлённые животные и предметы. Элементы фантастики присутствуют не во всех сказках сборника и включают традиционную фольклорную сказочность, литературную сказочную фантастику, одушевление животных и чудесное в христианском понимании. В целом произведения В. Ф. Одоевского отвечают понятию дидактической литературной сказки, относящейся отчасти к поджанру научно-познавательной сказки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дмитренко Е. В. Реализация просветительских идей в сказках В. Ф. Одоевского / Е. В. Дмитренко // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. – 2010. – Вип. 3.2. – С. 73-79.
2. Еремеев С. Н. Специфика использования фантастики в сказках В. Ф. Одоевского / С. Н. Еремеев // Вестник ТГУ. – 2002. – №4. – С.88-91.
3. Одоевский В. Ф. Сказки дедушки Иринаея / В. Ф. Одоевский. – Режим доступа: https://imwerden.de/pdf/odoevsky_skazki_dedushki_irineya.pdf
4. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / [гл. науч. ред. Н.Д. Тамарченко]. — М.: Издательство Кулагинской; Intrada, 2008. — 358 с.
5. Теория литературы: Учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: В 2 т. / Под ред. Н. Д. Тмарченко. — Т. 1: Н. Д. Тмарченко, В. И. Тюпа, С. Н. Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. — М.: Издательский центр «Академия», 2004. — 512 с.
6. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика: Учеб. Пособие / Вступ. Статья Н. Д. Тмарченко; Комм. С. Н. Бройтмана при участии Н. Д. Тмарченко. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 334 с.
7. Турьян М. А. «Пёстрые сказки» Владимира Одоевского / М. А. Турьян // Одоевский В. Ф. Пёстрые сказки / Издание подготовила М. А. Турьян. — СПб.: Наука, 1996. — С.131-168.

REFERENCES

1. Dmytrenko O.V. Realization of ideas of Enlightenment in the fairy tales by V. F. Odoyevsky / O.V. Dmytrenko // Scientific papers of Kharkiv National Pedagogical University Series : Literary studies. – 2010. – Issue 3.2. – P. 73-79.
2. Eremeyev S. N. The specific character of using fantasy in V. F. Odoyevsky's tales / S. N. Eremeyev // Herald TGU. – 2002. – №4. – P.88-91.
3. Odoyevsky V. F. Tales of Grandfather Irenaey / V. F. Odoyevsky. – Retrieved from: https://imwerden.de/pdf/odoevsky_skazki_dedushki_irineya.pdf
4. Poetics: a dictionary of current terms and concepts. — Moscow: Kulagina Publisher; Intrada, 2008. — 358 pp.
5. Literature Theory: Tutorial / Ed. N. D. Tamarchenko. — V.1. Theory of artistic discourse. Theoretical poetics. — Moscow: «Academia» Publisher, 2004. — 512 pp.
6. Tomashevskiy B. V. Literature Theory. Poetics: Tutorial / B. V. Tomashevskiy. — Moscow.: Aspect Press, 1996. — 334 pp.
7. Turyan M. A. «Colorful tales» by Vladimir Odoyevsky / M. A. Turyan // Odoyevsky V. F. Colorful tales. — St. Petersburg: Nauka, 1996. — P.131-168.

The peculiarities of V. F. Odoyevsky's didactic tales poetics

I. Tyshchenko

Abstract. The article reveals the main features of the poetics of V. F. Odoyevsky's tales, published in the book "Tales of Grandfather Irenaey." The language of fairy tales, their subjects, plots, ways of narration, the system of characters, the presence of fantastic elements are analyzed. The connection of V. F. Odoyevsky's tales poetics with the folklore and literary romantic tale is established. It is concluded that the analyzed texts correspond to the concept of a didactic literary tale, related in part to a subgenre of a scientific and popular science tale.

Keywords: Russian literary tale, the work of V. F. Odoyevsky, literature of Romanticism, Russian folk tale, scientific and educational tale.

К вопросу о методике анализа лингвокультурного концепта в художественном тексте

М. И. Жадлун

ГУ «Днепропетровская медицинская академия МЗ Украины»
Corresponding author. E-mail: ritazhadlun@gmail.com

Paper received 11.04.19; Accepted for publication 19.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-19>

Аннотация. В статье предложена методика анализа лингвокультурного концепта в художественном тексте. Применение данной методики к описанию концепта «вода» в поэтических текстах М. Цветаевой позволило представить его структуру, включающую понятийную (мифологические, народные, этимологические, лексикографические сведения о воде), ценностную (значимость анализируемого концепта для личности М. Цветаевой) и образную (перцептивные и образно-метафорические характеристики водной стихии) стороны концепта, проследив тем самым его «путь» по направлению от национальной русской культуры к индивидуальному сознанию автора.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурологический анализ, картина мира, концепт «вода», М. Цветаева.

Лингвокультурологический подход к анализу художественного текста предполагает детальное изучение индивидуально-авторской картины мира конкретного народа с последующим выделением наиболее значимых концептов «как элементов национальной лингвокультуры в их связи с национальными ценностями и национальными особенностями культуры» [14, с. 12] и, как следствие, – выход на концептосферу поэта (писателя).

Сторонниками подобного подхода «от языка к культуре» принято считать Н. Ф. Алефиренко, С. Г. Воркачеву, В. И. Карасика, В. В. Красных, Г. Г. Слышкина и др.

Упомянутые лингвокультурологи определяют концепт ментальным образованием [11, с. 59], которое «принадлежит сознанию, детерминируется культурой и опредмечивается в языке» [15, с. 34]. Ключевое внимание учёные уделяют культурологическому аспекту, раскрытию ценностной и образной сторон того или иного концепта. По их мнению, вся культура понимается как совокупность концептов и отношений между ними.

И если проблема выделения лингвокультурного концепта, определения его особенностей и отличительных признаков решена [10; 16; 2], то четко разработанной единой методикой анализа структуры и содержания лингвокультурных концептов в настоящий момент не существует.

В научных работах, посвященных исследованию концептов, применяются как общенаучные методы (наблюдение, описание, эксперимент, моделирование и др.), так и общелингвистические (дистрибутивный, доминантный, лингвокультурологический, концептуальный, контекстуальный, семиотический анализ, метод поля и др.).

Вследствие лингвокультурологической направленности данной статьи правомочно остановиться на методах исследования концептов, которые применяются в лингвокультурологии.

Количественный анализ. Количественный подсчет, а также сплошная либо частичная выборка применяются в исследованиях культурных концептов. По Н. Ю. Караулову, «частотность не есть прямой показатель ценностно-смысловой ориентации текста (и его автора)» [12, с. 45], но все же повторяемость концеп-

тов свидетельствует о степени их актуальности, к примеру, в рамках идиостилей писателей и поэтов это, по мнению Н. С. Болотновой, «даёт возможность выявить концептосферу автора и ядерную часть лексикона» [4, с. 418].

Концептуальный анализ представляет собой «метод исследования, предполагающий выявление концептов, моделирование их на основе концептуальной общности средств их лексической репрезентации в узусе и тексте и изучение концептов как единиц концептуальной картины мира языковой личности автора, стоящего за текстом» [4, с. 464].

Лингвокультурологический анализ. В качестве примера можно привести алгоритм, предложенный О. И. Ипановой [9, с. 149–150], включающий в себя этимологический анализ слова-имени концепта, исследование словарных дефиниций слова-имени концепта, анализ словообразовательной парадигмы анализируемого концепта, анализ его метафорической сочетаемости, соотнесение концепта с другими концептами концептосферы языка, выявление национально-культурного значения концепта, проведение ассоциативного эксперимента.

Семиотический анализ. В основе семиотического метода лежит подход к языку и тексту как к знаковой системе. Ю. С. Степанов предлагает применять семиотический метод при исследовании становлений культурных концептов. Ученый рассматривает концепт как трехмерное «слоистое» образование, выделяя при этом: 1) основной, актуальный признак, существующий для всех и включенный в мыслительные структуры в общении; 2) дополнительный, неактуальный признак; 3) внутреннюю форму, отраженную в словесной, внешней форме и существующую только для исследователей [18, с. 46].

Перечисление методов, которые применяются в лингвокультурологии, возможно продолжить, потому как лингвокультурология «пересекается» со смежными научными дисциплинами: когнитивной лингвистикой, культурологией, этнолингвистикой, лингвострановедением.

Опираясь на уже существующие методы анализа лингвокультурного концепта, мы задались целью представить собственный алгоритм выявления смыслового объема концепта в художественном тексте.

Исследование художественного текста с точки зрения его концептуальной природы кажется нам перспективным для описания языковых и образных средств авторской репрезентации концепта, т. е. личного опыта концептоносителя, с последующим его сопоставлением с бытованием концепта в языковой картине мира в целом, т. е. уже с коллективным опытом народа.

В ходе анализа концепта мы придерживаемся точки зрения В. И. Карасика, в соответствии с которой концепт является трехмерным ментальным образованием и имеет три важнейших измерения – понятийное, образное и ценностное [11, с. 154].

Основываясь на вышесказанном, предложим следующие этапы лингвокультурного анализа концепта в художественном тексте:

1. Определение места и содержания того или иного концепта в языковой картине мира на основании мифологических и перемиологических сведений.

2. Этимологический анализ лексемы, называющей концепт. Обращение к этимологии необходимо, чтобы установить первоисток слова.

3. Лексикографический анализ. Обращение к толковым словарям уместно для более полной характеристики содержания имени концепта.

4. Поиск взаимосвязи анализируемого концепта с другими концептами культуры.

Реализация 1, 2, 3 и 4 этапов предполагает выявление семантических признаков номинации концепта и, как следствие, позволяет представить понятийный компонент исследуемого концепта.

Привлечение мифологических и перемиологических сведений в ходе анализа концепта противоречит определению понятийной составляющей, сформулированному В. И. Карасиком [11, с. 154], но, на наш взгляд, является целесообразным, потому как концепт в художественном тексте представляет собой «творческую» единицу с множеством семантических пластов, в том числе мифологического, перемиологического и др. характера.

5. Приём выборки. Методом сплошной выборки из художественного произведения извлекаются все контексты с лексемой, называющей концепт, а также её репрезентанты. Интерпретация собранного материала позволит описать и структурировать концепт.

6. Контекстный анализ. Концепт и его репрезентанты анализируются в составе художественной картины мира автора с целью выявления его ценностных и образных характеристик.

Следует отметить, что учет автобиографических сведений, принадлежность к определенной литературной традиции поэта являются факультативными, но не менее информативными, в случае, если поэзия отличается высокой степенью автобиографичности.

Продemonстрируем применение предложенного алгоритма.

1. В рамках современной научной парадигмы (работы Ю. С. Степанова, В. А. Масловой, А. Я. Гуревича, В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина и др.) концепт «вода» признан константой русской культуры, отнесён к тематическому полю «природа» и к универсальным, ключевым категориям культуры, принадлежащим сознанию всего человечества.

Славянская мифология представляет воду первоначалом, соотносит с первобытным хаосом [1, с. 240] и с бессознательным [23, с. 138], отождествляет с огнем, ассоциирует с кровью, смертью, потусторонним миром [13, с. 76], считает средой обитания нечистой силы и душ умерших людей [5, с. 386]. В противоположность этим характеристикам, вода связана с женским началом, символизирует рождение и жизнь, как текучая жидкость сравнивается с речью [13, с. 76], наделена сакральными и магическими свойствами, почитаема и олицетворяема древними людьми [3, с. 294].

Перемиологический фонд русского языка фиксирует божественное происхождение воды (*Божья вода по божьей земле бежит* [6, с. 23]), её отождествление с бедой (*Где вода, там беда. От воды всегда жди беды* [7, с. 340]) и огнем (*С огнем, с водой не поспоришь* [7, с. 340]), возведение в ранг одного из жизненно важных компонентов пищи (*Хлеб да вода – блаженная еда* [7, с. 255]), существование в двух видах (*Есть и живая и мертвая вода, да не про нас* [6, с. 186]), уважительное (*Плевать на воду – все равно что матери в глаза* [7, с. 352]) и настороженное (*Не спросиши броду, не суйся в воду!* [7, с. 144]) к ней отношение со стороны русского человека, использование в гадании (*Как в воду глядишь и кажется* [7, с. 374]), крещении (*С Нового году всех в воду* [7, с. 210]) и заговорах (*Как чужую беду я водой разведу* [7, с. 98]), способность прогнозировать погоду и качество урожая (*Сухой март, а май мокрый делают хлеб добрый* [7, с. 340]), а также характеризовать самого человека (*На нем хоть воду вози* [6, с. 309]).

Мифологические и наивные представления о воде иллюстрируют её двойственную символику.

2. Обращение к этимологическому словарю русского языка позволяет получить следующую информацию: «Вода – сюда же вода, укр., блр. вода, др.-русс., ст.-слав. вода ѿдор (Супр.), болг. вода, сербохорв. вода, словен. voda, чеш. voda, словц. voda, польск. woda, в.-луж., н.-луж. woda. Древние ступени чередования представлены в ведрó, вѣдра. Родственно лит. vanduõ, род. п. vandẽns, жем. unduo, д.-в.-н. wazzag "вода", гот. watō, греч. ὕδωρ, ὕδατος, арм. get "река", фриг. βέδω, др.-инд. udakám, uda-, udán- "вода", upátī "бить ключом", "орошать", ódman- ср. р. "поток", алб. uj "вода"; носовой согласный в лат. unda "волна" и лит. vanduõ вторичного происхождения» [19, с. 330].

Как видно из материалов «Словаря» М. Фасмера, первоисток слова достаточно разнообразен, однако он не выходит за рамки своей «водной» стихии.

3. В толковом словаре под редакцией С. А. Кузнецова [17, с. 84] отмечаются следующие значения лексемы «вода»:

а) прозрачная, бесцветная жидкость, представляющая собой химическое соединение водорода с кислородом; // с *опр.* Водный раствор каких-либо веществ, применяемый в лечебных косметических целях или как напиток; // Пустые, бессодержательные фразы, многословие при бедности содержания.

б) *только во мн.*: воды, вод. Минеральные источники. Курорт с такими источниками.

в) водное пространство моря, реки и т. п., его по-

верхность, уровень; // *только мн.* Водная масса моря, реки и т. п., ее потоки, струи, волны; // *только мн.* Водные пространства, участки морей, проливы и т. п.

г) чистота окраски, блеска, прозрачности драгоценного камня.

д) *только мн. Разг.* Жидкость, окружающая плод в течение беременности.

Помимо указанных толкований, в словаре Т. Ф. Ефремовой [8] «вода» определяется также как:

е) жидкость, используемая для утоления жажды, приготовления пищи и т. п.

ё) напиток минеральный, газированный или фруктовый, применяемый в качестве питья или с гигиенической, лечебной целью.

ж) *перен. разг.* То, что недостаточно ценится и поэтому легко тратится, расходуется (обычно о деньгах).

з) *перен. разг.* Слезы.

Словарные толкования лексемы «вода» свидетельствует о том, что последняя является многозначной и обладает сложной семантической структурой.

4. Будучи частью концептосферы языка, концепты взаимодействуют друг с другом.

Ю. С. Степанов в «Словаре русской культуры» дает характеристику «воды» не обособленно, а параллельно с концептом «огонь», объясняя это тем, что «нет одного огня и одной воды, а есть «два огня» – «живой» и «мертвый», есть «две воды» – «живая» и «мертвая» [18, с. 295].

Семантическая гипотеза Ю. С. Степанова гласит, что «живая вода и мертвая – равно вода, одно и то же начало, в двух своих ипостасях-явлениях: *живая вода* – вода на пути из высшего мира вниз, на землю; *мертвая вода* – вода на пути из земного мира вон. ... она гонит зиму – смерть, но как бы не до конца; она соединяет и целит мертвое тело, не оживляя его» [18, с. 299–300].

Подобное ученый говорит и об огне: «живой огонь – огонь на пути с небес вниз, наделенный живой, творческой силой, работающий огонь. Ему противопоставлен отработавший огонь, не мертвый, но и не живой, как первый; огонь, утративший свою творческую силу, уходящий из земного мира вон, уже не способен творить, но способный разрушать, вредить» [18, с. 300].

5. Применение метода сплошной выборки показало, что в поэтических текстах М. Цветаевой концепт «вода» лексически объективируется номинацией *вода*, нарицательными именами существительными, называющими: естественные и искусственные водоемы и их части (*море, океан, река, ручей, озеро, пруд, залив*), формы движения воды (*волна, поток, струя, прибой, прилив, пена, течение, брызги, всплеск, водоворот, водораздел*), природные явления (*дождь, ливень, туча, гроза*), собственными именами, а именно гидронимами (*Волга, Дон, Ильмень, Каспий, Москва-река, Нева, Нил, Ока, Сена, Стикс, Атлантический океан*), а также глаголами со значением: движение воды (*течь, литься, струиться, брызгать, капать*), действия, производимые в воде (*плавать, тонуть, топить, крестить*), действия, производимые с водой (*лить, пить, подогреть*).

Репрезентация концепта «вода» в поэзии

М. Цветаевой разнообразна и практически полностью отражает представленность данного концепта в русской языковой картине мира.

6. **Ценностная составляющая** концепта «вода» в творчестве М. Цветаевой реализуется посредством таких оппозиций, как:

– «вода – жизнь» (*Текут реки, катятся, / Растут дети – старятся*) [22, с. 312] – движение рек отождествляется с течением жизни; «*Тише, тише, тише, век мой громкий! / За меня потоки – и потомки*» [21, с. 294] – отождествление потоков воды и потоков основано, по всей видимости, на совпадении изображения бассейнов рек на географической карте с изображением генеалогического древа семьи),

– «вода – смерть» («*Глубоки моря! / Ворочайся вспять! / Зачем рыбам – зря / Красоту швырять?*» [20, с. 544] – отрывок посвящен морям, поэт предупреждает их о могуществе и коварстве водной стихии; «*Когда ж в пруду она исчезла / И успокоилась вода / Он понял – жестом злого жезла / Ее колдун увлек туда*» [20, с. 24] – самоубийство матери описано глазами ребенка, который представляет, что демоническое существо увлекло в воду женщину),

– «вода – время» («*По Оке минувшее плывет*» [20, с. 162] – река является символом необратимого потока времени; «*Там растила сына я, / И текли – вода? / Дни? Или гусиные / Белые стада?...*» [21, с. 248] – вода неизбежно утекает, как и утекают дни; «*Море – седей времени*» [21, с. 243] – образное сравнение, вероятно, включает в себя идею того, что вода – первостихия, исходное состояние всего сущего),

– «вода – сакральная стихия» («*Благодарю, о Господь, / За Океан и за Сушу*» [20, с. 441] – вода – стихия, сотворенная Богом; «*Марий годовалых! / В шестикнижие крыл / Окунающий лик как в воду – Гавриил*» [20, с. 168] – вода – основной атрибут таинства крещения; «*Воды не перетеплил / В чану, зазнобил – как надобно – / Тот поп, что меня крестил. / В ковше плоскодонном свадебном /.../ На трудное дело брачное*» [21, с. 252] – вода как атрибут венчания; «*Кинь-ка в воду обручальное кольцо / Покатай по белой грудке – яйцо / От бессонницы, от речи сладкой, / От змеи, от лихорадки, / От подружского совета, от лихого человека*» [20, с. 349] – вода как элемент ритуального действия).

Таким образом, в идиолекте М. Цветаевой концепт «вода», вступая в оппозиции с другими константами русской культуры, является ценным не только как таковой, но и в совокупности с другими концептами («жизнь», «смерть», «время», «святость»), иными словами, в авторской картине мира Цветаевой концепт «вода» соотносится с другими не менее значимыми концептами.

Образная составляющая концепта «вода» в поэзии М. Цветаевой реализуется с помощью эмоционально-чувственных признаков:

– цветовой характеристика («*Озерная блеснула си-нева*» [20, с. 314], «*В час прибоя / Голубое / Море станет серым*» [20, с. 540], «*Ждет тебя моря волна изумрудная*» [20, с. 34], «*Мы на даче: за лугом Ока серебрится*» [20, с. 116], «*Среди диких моряков – простых рыбаков / ... / Бела пена нам – полог, / Бела пена нам – перинка, / Бела пена нам – подушка, / Бела*

пена – пуховик» [20, с. 542], «Над черною пучиной водною – / Последний звон.» [20, с. 430]).

Цветовая палитра водной стихии в идиостиле М. Цветаевой имеет достаточно прозрачную мотивированность, но это не умаляет важности выделения данной зрительной характеристики воды, так как она является одним из значимых компонентов образной составляющей концепта, обогащая его дополнительной семантической нагрузкой.

– звуковая характеристика («Скажет мне море: – Всех слез моих плакать – не хватит!» [20, с. 572], «На поляне хижина-игрушка / Мирно спит под шепчущий ручей» [20, с. 41], «Фонтана в бассейне лепечут струи» [21, с. 53], «Взвыла Волга, / Ходит грозно» [21, с. 229]).

Используя звуковые характеристики концепта «вода», М. Цветаева олицетворяет воду, наделяя ее качествами человека (способность говорить, шептать, лепетать) и животного (способность выть).

Кроме того, водная стихия у поэта наделена характером. С одной стороны, вода тихая, спокойная («Атлантический путь тихий» [21, с. 147], «Камень, кинутый в тихий пруд, / Всхлипнет» [20, с. 288]), а с другой, – находящаяся в постоянном движении, буйная, шумная («Журчат водопады» [20, с. 152], «Слышишь всплески? Это Сена!» [20, с. 28]). Все это свидетельствует о двойственности водной стихии, что подтверждает её амбивалентность, зафиксированную паремиологическим фондом русского языка.

– тактильная характеристика отражает естественные физические свойства воды, в частности, ее температурные показатели («Крестил – кто меня крестил / Водю неподогретою / Речною, – ...» [21, с. 253], «Поток воды холодной / Колодезной у рта» [21, с. 341], «Вставал чтоб правую ногой, / Чтоб мылся холодной водой» [22, с. 213], «Воды не перетеплил / В чану, зазнобил – как надобно» [21, с. 253]). Как видно из приведенных примеров, вода у Цветаевой «холодная», «неподогретая», она не имеет температурных оппозиций «теплая», «горячая».

– обонятельная характеристика концепта «вода» передается не прямо, а опосредованно, благодаря запаху волос лирической героини («И зачем мне знать, что пахнуло – Нилом / от моих волос?» [20, с. 336], запаху Англии как морской державы («Пахнуло Англией – и морем – / И доблестью. – Суров и статен. / – Так, связываясь с новым горем, / Смеюсь, как юнга на канате / Смеется в час великой бури» [20, с. 522] – через запах моря дается имплицитная характеристика Англии, подчеркивается ее территориальная связь с морем, с морскими профессиями).

– пространственная характеристика концепта «вода» в поэзии М. Цветаевой реализуется в виде обобщенного описания, которое с помощью лексем «река», «море», «океан», «волны» дает представление об огромных территориях, занятых водой («...И рекой, разошедшейся на две, / Чтобы остров создать – и обнять» [20, с. 40], «Раз – дался вал: / Целое море – на два» [21, с. 193], «И между нами – океан, / И весь твой лондонский туман» [20, с. 312], «На простор синих волн – / Толк – Царевичев челн!» [22, с. 214]), а также конкретного, создаваемого собственными име-

нами, которые выполняют функцию ориентира в пространстве («Поднялся бы звон по Москве-реке...» [20, с. 114], «Рулевой зарею правил / Вниз по Волге-реке» [20, с. 106], «От Ильмена – до вод Каспийских» [21, с. 9], «Поклон от меня Неве» [20, с. 303], «Здесь, в Париже, где катится Сена, / Я с тобою, как там на Оке» [20, с. 26], «Где вы были? / На Дону!» [20, с. 390].

– вкусовая характеристика концепта «вода» в поэзии М. Цветаевой воплощается в значении жизненно важного для человека напитка, утоляющего жажду («Стакан воды во время жажды жгучей: / – Дай – или я умру! – / Настойчиво – расслабленно – невуче – / Как жалоба в жару – / Все повторяю я» [20, с. 548], «Вот он – гляди – уставший от чужбин, / ... Вот – горстью пьет из горной быстрины» [20, с. 294]), и как то, что что является обыденным, постоянно используемым в домашнем хозяйстве, поэтому не представляющим особую ценность («Барин, кушать!» Что еда! / Блюдо вечно блюдо / И вода всегда вода. / Что еда ему, когда / Ожидает чудо?» [20, с. 117]).

Следовательно, можно говорить об оппозиции «важное» / «неважное».

Упомянутые эмоционально-чувственные характеристики концепта «вода» показали, насколько развито и многообразно перцептивное восприятие Цветаевой как концептоносителя.

Помимо эмоционально-чувственных характеристик концепт «вода» в поэтической картине мира М. Цветаевой обладает образно-метафорическими, среди которых можно выделить сравнения («Слова твои льются, учаством согреты, / Слова твои струи, вскипают и льются» [20, с. 92] – здесь использовано универсальное аналоговое сравнение льющейся речи и льющейся воды, «Как змейки быстро зазмеются / Все ручейки вдоль грязных улицев» [20, с. 35] – быстрое течение ручьев напоминает передвижение змей, кроме того, они схожи по внешнему виду – продолговатые, тонкие, длинные, «Море синее вдали, как огромный сапфир» [20, с. 94] – синева моря сопоставляется с цветом драгоценного камня, «Магической силой руки / По клавишам – уже летят! / Гремят вскипающие звуки, / Как водопад» [22, с. 12] – издаваемые роялем звуки схожи с шумом (журчанием) водопада).

Приведенные стихотворные отрывки из поэзии М. Цветаевой показали, что в основе сравнения репрезентантов концепта («ручейки», «море») с предметами и явлениями окружающей действительности и, наоборот, сопоставления различных предметов, явлений со «струями», «водопадом» лежат определенные признаки и основания (движение, цвет, звук).

Помимо сравнений М. Цветаева использует также метафорические переносы.

Так, автор сопоставляет волосы (прическу) с волнами («В волнах прически темной – ты» [20, с. 31], «Напрасен водоворот волос / Над темным профилем инородца» [20, с. 244]), ливнем (Я был бос, а ты меня обула / Ливнями волос – / И – слез» [21, с. 221]), а основанием для метафорического переноса являются такие их свойства, как волнообразность, рельефность, объемность.

Кроме этого, поэт сравнивает гриву с дождем

(«...Бежим, зарываясь в гриву дождя» [2, с. 232], «Частой гривой / Дождь в глаза» [22, с. 47]) по признаку «текучести» обоих (длинные волосы струятся, как и вода). Значимым в первом примере является деепричастие «зарываясь», так как вместе со словом грива (оттенок значения – «густые длинные волосы человека» [17, с. 142]) оно указывает на то, что дождь очень сильный, как бы густой.

С точки зрения метафоры примечательны репрезентанты «море», «водопад», «река», «пена», объединенные в идиолекте поэта общей семантикой множественности в значении чего-то огромного, необъятного, значительного по величине и силе: «море гула» («Затерялся в море гула / Крик, тебе с душою разорвавший грудь» [20, с. 175]), «водопад щепня» («Глобус? Сбит. Ранец? Снят. / Щепня, щепня водопад! / Всплески! Всплески!» [3, с. 103]), «реки света» («Реки света струятся зигзагами...» [20, с. 23]), «пена фонтаном» («За окнами пышная пена / За фонтаном фонтан рассыпала» [20, с. 120]).

В целом можно утверждать, что лексемы «водной» семантики широко используются М. Цветаевой, что способствует реализации образно-метафорической составляющей образного компонента концепта «вода» и его репрезентантов.

Пройдя этапы лингвокультурологического анализа концепта «вода», изучив его бытование в мифологии, паремииологии, и особенно в идиолекте М. Цветаевой, можно подтвердить бытующее мнение о том, что вода является одним из ключевых концептов русской культуры.

Применение методики лингвокультурологического анализа концептов в художественном тексте к описанию концепта «вода» в поэтической картине мира М. Цветаевой показало, что данный концепт семантически многообразен, с одной стороны, автор репрезентирует ценностные смыслы, многовековые наивные представления русского человека о воде, а с другой, – обогащает традиционные знания собственным отличительным видением, что проявляется в индивидуальной метафорике, перцептивном восприятии водной стихии поэтом.

Нам представляется, что данная методика может быть использована при анализе других концептов как в поэтической картине мира М. Цветаевой, так и любого другого писателя/поэта, для выявления индивидуально-авторских составляющих конкретного концепта, а они в совокупности будут способствовать расширению содержания того или иного концепта в русской языковой картине мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. С. Вода / С. С. Аверинцев // Мифы народов мира: энциклопедия в 2 т. / Гл. ред. С. А. Токарев. – М.: Советская энциклопедия, 1980. – Т. 1. – С. 240.
2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2010. – С. 171–174.
3. Афанасьев А. Н. Мифология Руси / А. Н. Афанасьев. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 608 с.
4. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста: учеб. пособие / Н. С. Болотнова. – 4-е изд. – М.: Флинта : Наука, 2009, с. 520.
5. Виноградова Л. Н. Вода / Виноградова Л. Н. // Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. М.: «Международные отношения», 1995. – Т. 1. – С. 386.
6. Даль В. И. Пословицы русского народа: Сборник: В 2-х т. / В. И. Даль. – М.: Худож. лит., 1984. – Т. 1. – 383 с.
7. Даль В. И. Пословицы русского народа: Сборник: В 2-х т. / В. И. Даль. – М.: Худож. лит., 1984. – Т. 2. – 399 с.
8. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный / Ефремова Т. Ф. // Режим доступа: <https://www.efremova.info/word/voda.html#.W1oJl9IzbIU> (01.03.2019).
9. Ипанова О. И. Жизнь // О. И. Ипанова // Антология концептов. / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина – Волгоград: Парадигма, 2005. – Т. 2. – 356 с.
10. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / Под ред. И. А. Стернина – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75–80.
11. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
12. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
13. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов / М. М. Маковский – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 1996. – 416 с.
14. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д., Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 227 с.
15. Слышкин Г. Г. Концептологический анализ институционального дискурса / Г. Г. Слышкин // Филология и культура. – Волгоград, 2000. – С. 34–36.
16. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и международная коммуникация». – Волгоград, 2004. – №1. – С. 29–34.
17. Современный толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – М.: Ридерз Дайджест, 2004. – 960 с.
18. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. / Ю. С. Степанов – М.: Академический проспект, 2004. – 990 с.
19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. / Макс Фасмер. – М.: Прогресс, 1986–1987. – Т. 1. – 1987. – 832 с.
20. Цветаева М. Собрание сочинений: в 7 т. – Т. 1.: Стихотворения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. – М.: Эллис Лак, 1994. – 640 с.
21. Цветаева М. Собрание сочинений: в 7 т. – Т. 2.: Стихотворения. Переводы / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. – М.: Эллис Лак, 1994. – 592 с.
22. Цветаева М. Собрание сочинений: в 7 т. – Т. 3.: Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. – М.: Эллис Лак, 1994. – 816 с.
23. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 131–138.

REFERENCES

1. Averintsev S. S. Voda / S. S. Averintsev // Mify narodov mira: enciclopediya v 2 t. / Sr. Ed. S. A. Tokarev. – М.: Sovetska-

- ya Enciclopediya publ., 1980. – vol. 1. – 240 p.
2. Alefirenko N. F. Lingvokulturologiya. Tsennostno-smyslovoe prostranstvo yazyka: textbook / N. F. Alefirenko. – M.: Flinta: Nauka publ., 2010. – 171–174 pp.
 3. Afanas'ev A. N. Mifologiya Rusi / A. N. Afanas'ev. – M.: Eksmo publ., 2006. – 608 p.
 4. Bolotnova N. S. Fiziologicheskii analiz teksta: textbook / N. S. Bolotnova. – 4th ed. – M.: Flinta: Nauka publ., 2009. – 520 p.
 5. Vinogradova L. N. Water / Vinogradova L. N. // Slavyanskije drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar' v 5 t. / Eds. N. I. Tolstoy. M.: "Mezhdunarodnye otnosheniya" publ., 1995. – Vol. 1. – p. 386.
 6. Dal V. I. Poslovitsy russkogo naroda: Collection: In 2 vols. / V. I. Dal. – M.: Khudozh. lit. publ., 1984. – Vol. 1. – 383 p.
 7. Dal V. I. Poslovitsy russkogo naroda: Collection: In 2 vols. / V. I. Dal. – M.: Khudozh. lit. publ., 1984. – Vol. 2. – 399 p.
 8. Efremova T. F. Novyi slovar' russkogo yazyka. Tolkovo-obrazovatel'nyi / T. F. Efremova // Available at: <https://www.efremova.info/word/voda.html#.W1oJl9IzbIU> (01.03.2019).
 9. Ipanova O. I. Zhizn' / O. I. Ipanova // Antologiya kontseptov. / Editors V. I. Karasik, I. A. Sternin – Volgograd: Paradigma publ., 2005. – Vol. 2. – 356 p.
 10. Karasik V. I. Lingvokul'turnyi kontsept kak edinita issledovaniya / V. I. Karasik, G. G. Slyshkin // Metodologicheskie problemy kognitivnoi lingvistiki: collection of scientific papers. / Eds. I. A. Sternina – Voronezh: VGU, 2001. – 75–80 pp.
 11. Karasik V. I. Yazykovoii krug: lichnost', kontsepty, diskurs: monografiya / V. I. Karasik. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 p.
 12. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk I yazykovaya lichnost' / Yu. N. Karaulov – M.: Nauka, 1987. – 263 p.
 13. Makovsky M. M. Sravnitel'nyi slovar' mifologicheskoy simboliki v indoevropeskikh yazykakh: Obraz mira i miry obrazov / M. M. Makovsky – M.: Gumanit. izd. centr Vlasov, 1996. – 416 p.
 14. Popova Z. D. Kognitivnaya lingvistika / Z. D. Popova, I. A. Sternin. – M.: AST: Vostok-Zapad, 2007. – 227 p.
 15. Slyshkin G. G. Kontseptologicheskii analiz institutsional'nogo discursa / G. G. Slyshkin // Filologiya I kul'tura. – Volgograd, 2000. – 34–36 pp.
 16. Slyshkin G. G. Longvokul'turnyi kontsept kak sistemnoe obrazovanie / G. G. Slyshkin // Vestnik VGU, Series "Lingvistika i mezhdunarodnaya kommunikatsiya". – Volgograd, 2004. – №1. – 29–34 pp.
 17. Sovremenniyi tolkovyi slovar' russkogo yazyka / Ch. ed. S. A. Kuznetsov. – M.: Riderz Daidzhest, 2004. – 960 p.
 18. Stepanov Y. S. Konstanty: Slovar' russkoi kul'tury / Y. S. Stepanov – M.: Akademicheskii prospekt, 2004. – 990 p.
 19. Fasmer M. Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka: in 4 volumes / M. Fasmer. – M.: Progress, 1986–1987. – Vol. 1. – 1987. – 832 p.
 20. Tsvetaeva M. Sobranie sochineniy: in 7 v. – Vol. 1.: Stikhotvoreniya / Comp., prep. text and comments. A. Saakyants and L. Mnukhina. – M.: Ellis Lak, 1994. – 640 p.
 21. Tsvetaeva M. Sobranie sochineniy: 7 v. – Vol. 2.: Stikhotvoreniya. Perevody / Comp., prep. text and comments. A. Saakyants and L. Mnukhina. – M.: Ellis Lak, 1994. – 592 p.
 22. Tsvetaeva M. Sobranie sochineniy: 7 v. – Vol. 3.: Stikhotvoreniya. Dramaticheskie proizvedeniya / Comp., prep. text and comments. A. Saakyants and L. Mnukhina. – M.: Ellis Lak, 1994. – 816 p.
 23. Yung K. G. Ob arkhetypah kollektivnogo bessoznatel'nogo / K. G. Yung // Voprosy filosofii. – 1998. – № 1. – 131–138 pp.

For the issue on the methodology of linguocultural concept analysis in a fiction text

M. I. Zhadlun

Abstract. The article presents the methods of analysis of the linguocultural concept in a poetic text. Applying this method to the description of the concept of “water” in the poetic texts of M. Tsvetaeva allowed to represent its structure, which includes such aspects of the concept as notional (mythological, folk, etymological and lexicographical concepts of water), axiological (the relevance of the M. Tsvetaeva's personality to the analyzed concept) and metaphoric (perceptive and figurative-metaphorical characteristics of water). Thus we traced its “way” from the Russian national culture to the individual consciousness of the author.

Keywords: concept, linguoculturological analysis, view of the world, concept “water”, M. Tsvetaeva.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu